I. GRUZDEV
GORKI l: 1) I T C It A TINERETULUI
H. RPY3AEB
roPKiiñ
H3Äaâe. iblTBO uk bjikem
«MOJio-aarbapă HA»
MocKBA 1960

Portretul lui A.M. Gorki

PARTEA ÎNTÂI

CAPITOLUL ÎNTÂI

Alexei Maximovici Peşkov (Maxim Gorki) s-a născut la 16 (28) martie 1868 la Nijni-Novgorod. Tatăl său, Maxim Savvatievici Peşkov, tâmplar la atelierele Societăţii fluviale de navigaţie de pe Volga, se căsătorise cu Varvara Vasilievna Kaşirina împotriva voinţei bătrânului Kaşirin.

Vasili Vasilievici Kaşirin, proprietarul unei vopsitorii chimice, fost edecar şi mai târziu starostele vopsitorilor din oraş, n-ar fi îngăduit niciodată fiicei sale să se mărite cu un flăcău oarecare, venit din lumea largă; pentru fata lui nu i se părea potrivit decât un nobil; dar dragostea celor doi tineri a fost mai tare şi îndărătnicul vopsitor a trebuit să se supună voinţei lor.

După cum povestesc rudele, Maxim Savvatievici Peşkov era un meşter neîntrecut, un om înţelept, bun şi vesel.

E de presupus că ştia să scrie şi să citească, pentru că după şapte ani de la căsătorie a ajuns administrator al debarcaderului din Astrahan, unde se mutase împreună cu familia în primăvara anului 1871.

Dar Peşkovii n-au rămas multă vreme la Astrahan. Maxim Savvatievici a murit de holeră, iar soţia lui, acum văduvă, a fost nevoită să se întoarcă cu micul ei fiu în oraşul natal, în casa Kaşirinilor.

La Nijni a început pentru băiat o viaţă nouă, cu totul deosebită de viaţa aceea plină de armonie şi bună înţelegere pe care o duseseră Peşkovii la Astrahan.

Farse nesăbuite, umilirea celor slabi, cruzime bezmetică la beţie – iată atmosfera din familia lui Kaşirin, stăpânul întreprinderii în care lucrau şi cei doi feciori mai mari ai săi.

Dezvoltarea producţiei mecanizate a ţesăturilor de bumbac şi întrebuinţarea tot mai largă a stămburilor produse în fabrici făceau să aibă mai puţină căutare acum ţesăturile de mână lucrate în casă, şi totodată meşteşugul

de vopsitor din aceeaşi branşă. Acest proces apăsa din greu şi asupra familiei Kaşirin, silind pe fiecare dintre membrii ci să lupte cu disperare pentru a pune mina măcar pe o parte din rămăşiţele întreprinderii atât de rentabile altă dată, din care cauză aveau loc nesfârşite certuri şi încăierări cumplite.

Despre viaţa pe care a dus-o în familia Kaşirin, Gorki îşi amintea mai târziu ca despre „o istorie năprasnică, însă frumos povestită de un geniu bun, istorie al cărei adevăr mi-a dat mult de furcă”. Şi adesea, în focul luptei oarbe dintre stăpâni, oropsitul fiu al lui Maxim Peşkov din casa Kaşirinilor avea de îndurat grele umilinţe, dar nu-şi pleca fruntea, ci lupta cât îl ajutau puterile împotriva acestui trai.

În viaţa lui întunecată şi plină de cruzimi din mijlocul Kaşirinilor, o singură fiinţă se desprinde ca o apariţie luminoasă. Este bunica lui Gorki, Akulina Ivanovna Kaşirina, al cărei chip de baladă, ce-ţi rămâne adânc întipărit în minte, l-a zugrăvit scriitorul în nuvela sa autobiografică *Copilăria*.

În tinereţea ei A.I. Kaşirina fusese horbotăreasă la Balahino; aceste horbotărese erau vestite nu numai pentru măiestria cu care migăleau horbote, ci şi pentru cântecele lor. Bunica ştia pe dinafară nemaipomenit de multe versuri. Era dintre acei păstrători şi maeştri ai creaţiei populare, cărora la noi li se spunea „povestaşi”, şi numai prin cine ştie ce întâmplare a rămas în afara atenţiei oamenilor de litere, a culegătorilor de folclor.

De fapt, talentul ei era cunoscut nu numai printre ai casei.

Într-una din scrisorile sale, Alexei Maximovici spune:

„Lumica încă, care cunoştea foarte bine fel de fel de cântece, îmi povestea cum Tureianinov, moşier din Aijni şi mare iubitor de teatru, îşi «alegea» de la ea cântece. «Cele bune, care-ţi mergeau drept la inimă, nu-i plăceau

prostuţului»”.

Cântecele „bune, care-ţi mergeau drept la inimă” erau tocmai acelea care vorbeau despre necazurile şi durerile ţăranilor, în care ei se plângeau de povara dijmelor, a chicilor şi în general împotriva jugului moşieresc.

Băiatului îi plăcea s-o asculte pe bunica mai ales când începea a spune stihurile despre „Maica Domnului care bătea calea grea a pătimirilor noastre pământeşti, rugându-se de crăiasa Engalîceova, căpetenia tâlharilor, să nu mai căznească şi să nu mai prade norodul rusesc; stihurile despre Alexei, robul Domnului, şi acele despre ostaşul Ivan, povestea preaînţeleptei Vasilisa, a lui Popa-Capră şi a Finului lui Dumnezeu. Mă cuprindea groaza când începea a-mi povesti despre Marfa pârcălăbeasa, despre Baba-Usta, căpitan de tâlhari, despre Maria Egipteanca cea păcătoasă şi despre chinurile îndurate de maica unor hoţi de codru…”

Printre aceste basme, legende şi stihuri, erau de bună seamă şi unele creaţii populare, „proscrise”, care datorită temelor lor sociale nu intrau de obicei în culegerile de bâline şi legende publicate.

Cunoşteam de la bunica, din fragedă copilărie, meşteşugul versurilor şi eram în stare să rostesc în stihuri, o oră şi mai bine, „vorbe de răzvrătire”.

A.I. Kaşirina era nu numai o păstrătoare a creaţiei populare; avem motive să credem că ea însăşi era un remarcabil poet popular. Alexei Maximovici arată că *Povestea despre Miron-pustnicul*, de care vorbeşte în *Copilărie*, era „de la bunica”, iar textul acesta şi nici alte variante ale lui „nu le-am întâlnit nicăieri, deşi m-am ocupat cu râvnă de folclor”.

Mai târziu, Gorki îşi amintea: „Mi-era capul plin de stihurile bunicii, ca stupul de miere, şi pare-mi-se că şi când gândeam, gândul tot în stihuri de-ale ei se rânduia”.

Bunica l-a înfrăţit pentru totdeauna cu izvoarele creaţiei populare, eu formele ei poetice şi ideile pline de profunzime ale acestei creaţii. Prin frumuseţea neasemuită a sufletului ei, bunica a rămas pentru Gorki – după cum el însuşi mărturiseşte”, fiinţa cea mai apropiată de inima mea”, fiinţa „cea mai înţelegătoare şi prietena cea mai scumpă”; dragostea plină de mărinimie faţă de oameni i-a îmbogăţit sufletul şi i-a dat „puterea şi tăria să înfrunte greutăţile vieţii”.

Mama n-a avut o influenţă prea mare asupra desfăşurării vieţii fiului ei. Ea pleca deseori de la Kaşirini, lăsându-l pe băiat în grija bunicului.

Cu ajutorul lui, la vârsta de şase ani, Gorki a început să înveţe alfabetul slavon bisericesc, după psaltire şi ceaslov, aşa cum se mai învăţa încă din vremea cnezatelor şi în Rusia Moscovită. Bunicul era foarte mulţumit de progresele nepotului, găsind că „are o memorie de piatră. Ce se întipăreşte în ea, acolo rămâne”.

Odată şi mama a vrut să dea o mână de ajutor la învăţătura băiatului. Într-o vreme, pe când se întorsese în familie, Varvara Vasilievna a început cu multă energie să-şi înveţe fitil în felul ei.

A cumpărat cărţi, îşi amintea Gorki, şi „cu ajutorul uneia din aceste cărţi, *Limba maternă*[1], am biruit în câteva zile greutăţile cititului slovelor de tipar, şi îndată după aceea mama mi-a spus că de ce n-aş învăţa stihuri pe dinafară. De aici au pornit amărăciunile noastre reciproce… Mama începu să ceară de la mine să învăţ cât mai multe versuri pe dinafară, pe când eu ţineam minte tot mai prost strofele acelea egale şi în mine creştea şi se făcea tot mai stăruitoare dorinţa de a le schimba, de a le stâlci şi de a alege alte cuvinte în locul celor tipărite… îmi veneau în minte roiuri întregi de cuvinte nelalocul lor, care

1 Limba maternă — carte pentru înyăţămîntul elementar în şcolile zemstvei, întocmită de renumitul pedagog rus K. D. Uşin- ski. (N.a.)

mă făceau să încurc repede cuvintele din carte”.

Astfel, această „luptă” cu versurile tipărite a fost. prima formă de manifestare a creaţiei lui Gorki.

Ia schimb, creaţia populară, nu literatura tipărită, ci aceea pe care o auzea de la bunica, basmele, legendele şi cântecele, Gorki le memora uşor şi în mari cantităţi. Când. În anul 1878. episcopul Hrisanf din Nijni-Novgorod a vizitat şcoala primară din Kunavino în timpul orelor, el l-a remarcat plin de mirare pe elevul Peşkov Alexei. care i-a recitat pe dinafară legende populare în versuri.

Şcoala din Kunavino, la care a învăţat Gorki – destinată sărăcimii oraşului – era pe treapta cea mai de jos din sistemul de învăţământ al Rusiei burghezo-nobiliare. Dar şi această treaptă, prima pe care o urca Gorki, s-a dovedit a fi şubredă.

Bătrânul că aşi rin, cândva vopsitor înstărit,» căpătase acum cu desăvârşire. Locuia în cartierul cel mai sărac al oraşului, peste râu, în mahalaua Kunavino, unde închiriase o cămăruţă; fiind în pragul mizeriei, devenise un zgârcit fără pereche.

Pentru a o ajuta cumva pe bunica, băiatul strângea tot felul de vechituri pe care le vindea: în zilele de sărbătoare sau în cele de lucru, după orele de şcoală, el colinda prin curţile şi străzile mahalalei Kunavino, de unde aduna oase, cârpe, hârtii, cuie.

În primăvara anului 1878 Gorki a căpătat la şcoală, drept premiu, Evanghelia şi Fabulele lui Krîlov, amândouă în volume legate, o altă carte nelegată, cu un titlu „neînţeles” – *Fata morgana* şi o diplomă de merit.

„Când am adus acasă toate aceste daruri, bunicul s-a bucurat foarte mult. Era tare mişcat şi a spus că toate trebuie păstrate şi că are să le închidă în sipetul lui. Bunica zăcea bolnavă de câteva zile şi n-avea un ban. Bunicul ofta şi ţipa:

— Mi-aţi mâncat şi capul, mi-aţi supt măduva din

mine. Ehei! Vai de capul vostru…

Am dus cărţile la o dugheniţă, unde le-am vândut cu cincizeci şi cinci de copeici, banii i-am dat bunicii, iar diploma am mâzgălit-o cu tot felul de drăcovenii, după care am dat-o bunicului, care a ascuns hârtia cu grijă, fără s-o mai despăturească, aşa că n-a mai văzut mâzgăliturile”.

Diploma „mâzgălită” s-a păstrat. Iată textul: „*Diplomă de merit*

Pentru frumoase succese la învăţătură şi pentru bună purtare, Şcoala primară din N.S. Kunavino acordă elevului Alexei Peşkov prezenta diplomă de merit pentru a servi drept pildă altora.

Iunie, în 18 zile, anul 1878”.

Mina celui căruia i s-a acordat diploma a inversat într-un fel comic dala, a alăturat numelui de familie, Peşkov” porecla „Başlâk” x, a adăugat după „succesele la învăţătură” „şi la obrăznicii”, iar indicaţia: „N.S. Kunavino (Nijni-Novgorod, Slobozia Kunavino), a răstălmăcit-o astfel: „*Naşe svinskoe Kunavinskoe*”.

(ceea ce înseamnă Şcoala noastră porcească din Kunavino). Porecla de „Başlâk” era luată după numele lui Maxim Başlâk, o căpetenie de haiduei, despre ale cărui „fapte de vitejie” îi povestise lui Gorki bunicul.

Inscripţiile acestea „ştrengăreşti” de pe diploma de merit constituie primul document, care s-a păstrat până acum, scris de mâna lui Gorki.

Cu aceasta Gorki s-a despărţit de şcoală; „cursurile la această şcoală nu le-a terminat din pricina sărăciei”, după cum s-a arătat mai târziu în documentele cu privire la scriitor.

În toamnă el intră „băiat de prăvălie” în magazinul de încălţăminte al negustorului Porhunov de pe strada Bolşaia Pokrovskaia, strada principala din Nijni. În afară de lucrul în magazin era pus să îndeplinească pentru stăpâni diferite munci casnice, aşa cum era obiceiul la negustori. A rămas

acolo o iarnă întreagă. Către sfârşit şi-a opărit mâinile cu ciorbă clocotită, aşa că prima lui angajare „la stăpân” s-a încheiat cu internarea în spital.

Mai târziu i s-a găsit o slujbă la familia lui Serglieev. desenator tehnic şi antreprenor de lucrări de construcţii.[2]

Aici fusese luat ea ucenic, dar îmi învăţa nimeni meseria de desenator, în schimb făcea de toate în casă, spăla şi vasele, era şi slugă la două stăpâne cicăliloare, freca samovarul şi vasele de aramă, sâmbăta spăla podelele în toate odăile şi cele două scări, spărgea şi aducea lemne pentru sobe, curăţa zarzavatul, dădăcea copiii – e ducea eu stăpâna la piaţă, căra coşul plin de cumpărături. făcea diverse comisioane... Munceam mult, aproape piuă la îndobitocire, îşi amintea el; zilele de lucru ca şi cele de sărbătoare erau la fel de încărcate cu treburi mărunte, fără rost, fără niciun rezultat”.

Rânduielile din casa Sergheevilor şi mulţimea treburilor din gospodărie nu-i permiteau lui Gorki să se bucure de timp liber. Dar stăpânii îl sileau să se ducă să se roage, de aceea biserica deveni aproape singurul loc unde putea rămâne cu el însuşi.

De altfel în timpul vecerniilor şi liturghiilor, el nu se ruga, ci îşi alcătuia „rugăciunile” sale, în care cuvintele se legau de la sine, fără greutate, în stihuri pline de tristeţe, despre tot un tul care-l apăsa: „măcar de m-aş face-odată mare!”, s-o mai duc aşa încolo, n-am răbdare”, „cu învăţătura, scofală mare nu-i”, stăpâna-i „hârca dracului”, „urlă ca lupul”, şi tare mi-e „viaţa-amară”. Şi certurile, când „se lua în colţ” cu stăpânii, şi izbucnirile ştrengăreşti, şi pasionatele rugăciunijelanie, şi visurile confuze dar fierbinţi care-l năpădeau în ungherul întunecat al bisericii, toate nu erau decât încercări de a se apăra, de a-şi păstra personalitatea în această viaţă tulbure, apăsătoare.

Chiar şi dorinţa de a cunoaşte lumea nu şi-o putea

2 Glugă (în 1. rusă). (N.t.)

satisface decât tot într-un fel original: uneori izbutea să înlocuiască vecernia cu o plimbare sub cerul de iarnă înstelat, pe străzile pustii ale oraşului, privind atunci în voie ţ-e ferestrele caselor, dacă se-ntâmpla să nu fie acoperite de gheaţă sau să n-aibă perdele.

„Multe şi de tot felul erau tablourile ce mi-a fost dat să văd prin aceste ferestre. Am văzut oameni rugându-se. sărutându-se, bătându-se, jucând cărţi sau discutând cu glasuri scăzute şi cu feţe îngrijorate. Ca şi la panoramele unde plăteam o copeică intrarea, mi se desfăşura înaintea ochilor o viaţă mută, asemănătoare cu aceea a peştilor4. Iar la Sergheevi viaţa se scurgea ui „monotonia vorbelor, a noţiunilor încremenite şi a întâmplărilor veşnic aceleaşi" care-i iscau „numai o plictiseală apăsătoare şi plină de furie44.

Câteodată se gândea: trebuie să fug! „Dar afară stăpânea blestemata de iarnă, noaptea urla viscolul, în pod sufla vântul şi pârâiau de ger căpriorii; unde să fugi?"

Totuşi, în primăvară a fugit. Fiindu-i ruşine să se întoarcă lângă bunica, deoarece îi făgăduise „să rabde până s-o mai întări", Gorki nu s-a dus acasă, ci a început să hoinărească pe ţărmul \olgii, care se revărsase mult în acea primăvară, hrănindu-se cu ce primea de la nişte hamali alături de care înnopta pe chei.

Acolo şi-a găsit şi o nouă slujbă.

A intrat ca „băiat" pentru spălatul vaselor pe vaporul *Dobrâi*, aparţinând aceleiaşi societăţi de navigaţie fluvială la care tatăl său lucrase ca tâmplar.

În vremurile de demult condamnaţii la muncă silnică sau la deportare în Siberiaerau duşi din post în post pe renumita *Vladimirka*, şoseaua Moscova-VTadimir. Odată cu construirea, în 1862, a căii ferate Moscova-Nijni, acest drum, cu posturile lui, a fost, în mare măsură, părăsit, condamnaţii fiind duşi pe calea ferată până la Nijni, iar de acolo ţie Volga, Kama şi Tobol, cu barcazul.

Vaporul *Dobrâi* pe care izbutise să se angajeze Gorki remorcase un astfel de barcaz încărcat cu „condamnaţi” şi făcea naveta Nijni-Perm: o săptămână încolo, o săptămână înapoi.

Iată ce-şi aminteşte Gorki despre timpul petrecut pe *Dobrâi*:

„Vaporid călătorea încet, aşa că cei care aveau treburi grabnice luau diligenţa, iar pe bord se strânsese o adunătură de tot felul de trântori domoli. De dimineaţa până seara nu făceau alta decât să mănânce şi să bea. murdărind o groază de farfurii… Slujba mea era să spăl vasele şi să curăţ tacâmurile, şi asta o făceam de la şase dimineaţa până aproape de miezul nopţii… În urma vaporului, la celălalt capăt al unei parâtne lungi, se târa o barjă… pe puntea barjalei era aşezată o cuşcă de fier, în care erau închişi ocnaşii osândiţi la muncă silnică şi la surghiun… Pe barjaua scăldată din plin de razele lunii, era linişte. Prin reţeaua neagră a gratiilor de fier se vedeau pete nedesluşite, rotunde şi cenuşii: erau osândiţii care priveau Volga”.

Pe lângă deţinuţii de drept comun transportaţi astfel, în anii aceia se afla un mare număr de deţinuţi politici, întrucât guvernul ţarist, speriat de mişcarea narodnicilor revoluţionari, aplica împotriva lor cele mai crunte măsuri.

Revoluţionarii erau ucişi pentru „tentativă de evadare”, erau spânzuraţi cu şi fără judecată, erau condamnaţi cu zecile şi sutele la muncă silnică şi surghiun în cele mai îndepărtate colţuri ale Siberiei, mai ales după ce a fost emis „înaltul ordin” din 24 mai 1878 şi după alte acte ale autocraţiei, calificate de V. Korolenko drept „legi nelegiuite”.

În vara anului 1880, prima sa vară pQ care o petrecea ca „băiat” pe vapor, pe şlepul arestaţilor remorcat de *Dobrâi* a călătorit şi Korolenko, care fusese surghiunit în Siberia, ca delincvent politic.

În această nouă muncă a sa pe vaporul *Dobrâi*, Gorki a avut noroc: şeful lui direct, bucătarul vasului, a devenit „primul său dascăl”.

Nu o dată a vorbit Gorki despre rolul binefăcător pe care l-a jucat în viaţa sa bucătarul de pe vaporul *Dobrâi*, subofiţerul de gardă Mihail Akimovici Smurâi.

„El mi-a trezit interesul pentru cititul cărţilor, scria Gorki. Smurâi avea o ladă mai ales cu volumaşe mici. legate în piele, şi aceasta era cea mai ciudată bibliotecă din lume”.

Aici, alături de Eckliar tshausen puteai afla operele lui Nekrasov, Anna Radcliffe sau vreun număr din

Sorremennik[3]; tot acolo se afla o colecţie a revistei *Iskra* pe 1864. *Piatra credinţei* şi câteva cărţi în limba ucraineană.

Pasionat după cărţi, Suturii nu ştia însă să se descurce în ele. Avea multe, mai ales din sec. al WHI-lea, din acelea care nu mai trebuiau nimănui şi pe care anticarii abili le strecoară cititorilor necunoscători.

Smurâi îl silea pe Gorki să-i citească toate aceste cărţi fără prea multă alegere. Devotamentul dezinteresat faţă de carte care-l însufleţea pe bucătar i-a trezit şi lui Gorki un interes puternic pentru lectură, l-a silit şi pe el să se „convingă de marea importanţă pe care o are cartea şi s-o îndrăgească”.

Printre cărţile lui Smurâi se nimeriseră şi câteva lucrări din literatura clasică. Astfel, o impresie zguduitoare i-a lăsat atât cititorului cât şi celui care-l asculta nuvela lui Gogol *Taras Bulba*.

Se întâmpla uneori ca gusturile lor să fie cu totul deosebite. Cartea populară *Legenda soldatului care i-a*

3 Sovremennik (Contemporanul) — revistă lunară ştiinţifică — politică şi literară, fondată de A. S. Puşkin ; a apărut la Petersburg între 1836—1866. Oglindind năzuinţele democraţiei revoluţionare Sovremennik era cea mai progresistă revistă din acea vreme. în 1866 a fost interzisă de guvernul ţarist. (N.t.)

salvat viaţa lui Petru cel Mare i-a plăcut foarte mult lui Gorki de cum a citit-o, însă bucătarul a supus-o unei critici nimicitoare în adevăratul înţeles al cuvântului: a strâns-o ghemotoc în palmă şi a zvârlit-o peste bord.

În toamna anului 1880 Gorki a fost nevoit să se întoarcă la desenatorul Sergheev.

Pe lângă dragostea pentru lectură, trezita de Smurâi, viaţa pe vas în acea primă vară de slujbă i-a dat posibilitatea să culeagă nenumărate şi însemnate impresii despre oameni. „Mi se părea că de la începutul verii trecuse o groază de timp, în care trăisem, îmbătrânisem şi mă făcusem mai înţelept, pe când la stăpânii mei plictiseala era şi mai mare”.

Întâlnirea cu Smurâi a avut o puternică înrâurire asupra vieţii lui Gorki. Pasiunea pentru citit pe care i-o insuflase nu l-a mai părăsit de atunci. Întors în serviciu la Sergheev, a început să citească tot ce-i cădea în mână.

Patima aceasta a cititului i-a adus şi mari satisfacţii, dar şi multe jigniri adânci. În casa lui Sergheev cititul era prigonit ca o îndeletnicire primejdioasă. Procurându-şi cărţile eu mari riscuri, Gorki se urca în pod, sau se retrăgea în magazie unde citea noaptea, la lumina lunii sau a unui opaiţ pe care şi-l făcuse singur, deoarece luminările constituiau un lux inaccesibil pentru el.

Ce citea Gorki?

În vremea aceea bibliotecile publice gemeau de un anumit fel de literatură, care în provincie avea un succes uriaş: erau romanele de „aventuri”, în special cele ale unor autori francezi.

Desigur că atunci când tânărul Gorki s-a năpustit asupra cărţilor, prima pe care a împrumutat-o de la o bibliotecă publică din Nijni a fost una de acest fel: *Tragediile Parisului*.

„Era un roman de Xavier de Montepin*, lung ca toate romanele acestui scriitor, plin de oameni şi de întâmplări,

şi în care era zugrăvită o viaţă năvalnică de care habar n-aveam... Deodată mă trezeam cuprins de dorinţa stăruitoare să-l ajut pe unul, să-l opresc ţie altul, uitând că toată viaţa asta, care se deschisese dintr-odată înaintea mea, era numai pe bârtie; în soarta schimbătoare a luptelor uitam totul, când cufundat în bucuriile unei file, când răscolit de tristeţile celei următoare".

Aceste romane îl vrăjeau pe băiat mai ales pentru că viaţa descrisă în ele nu se asemuia de loc cu aceea pe care era el nevoit s-o ducă. Îşi amintea: „Oalele, samovarele, morcovii, găinile, b linei ele 2, onomasticile, înmormântările, îndoparea până la refuz şi îmbătarca porcească până la debordare – iată din ce era alcătuită viaţa oamenilor în mijlocul cărora am început să trăiesc".

Romanele, care-l minunau iirin energia nestăvilită a eroilor, prin vicisitudinile sorţii acestora şi prin desfăşurarea vertiginoasă a evenimentelor descrise, îi dezvăluiau însă o altă viaţă, o viaţă de mari simţăminte şi năzuinţe.

Se înţelege că aceşti „eroi" erau plăsmuiţi, iar „faptele mari" pe care le săvârşeau ei pure fantezii. Dar aceste romane îi vorbeau copilului sensibil, care se înăbuşea în atmosfera „mârşăviilor unei vieţi grele ca plumbul", despre altfel de oameni, puternici şi curajoşi.

Şi Gorki îşi amintea mai târziu:

„Rocambole mă învaţă să fiu dârz, să nu mă las în voia împrejurărilor, iar eroii lui Dumas îmi trezeau dorinţa să-mi închin viaţa unei cauze mari şi glorioase". „Şi, fiind încă un băiat hărţuit de muncă stupidă, jignit de ocări stupide, îmi făceam mie însumi o solemnă făgăduială, de a-i ajuta pe oameni, de a-i sluji cu cinste când voi fi mare".

Scriitorul Gorki s-a format ca un măreţ continuator al literaturii clasice ruse. Însă datorită condiţiilor în care a trăit, a vieţii pe care a dus-o, el a fost absorbit în adolescenţă de lectura unei literaturi larg răspândite, dar

a cărei calitate era adesea foarte scăzută. Numai datorită forţei cu care se manifesta setea sa de cunoaştere şi imaginaţiei sale creatoare a reuşit să descopere stropul de miere al cunoaşterii atât în romanele „de aventuri”, aproape toate ţie acelaşi calapod, cât şi în revistele ilustrate aşa-zise „de familie”.

Confruntarea permanentă a cărţilor cu viaţa îi lărgea orizontul cunoştinţelor. „Vedeam că există oameni care trăiesc şi mai prost, şi mai greu ca mine, ceea ce mă consola întrucâtva şi mă făcea să nu accept realitatea umilitoare; mai vedeam că există şi oameni care ştiu să trăiască într-un fel interesant şi sărbătoresc, aşa cum nu ştie s-o facă nimeni dintre cei din jurul meu”.

De altfel tehnica romanelor „de aventuri” a devenit curând clară pentru Gorki. „Mi se-ntâmpla să ghicesc de la întâile pagini ale unei cărţi cine anume avea să biruiască, cine avea să iasă biruit şi din felul în care mi-era cunoscută înlănţuirea evenimentelor, căutam s-o dezleg prin puterea fanteziei mele”. Monotonia aceasta a romanelor mizate pe ficţiune „nu era numai plictisitoare, dar îmi trezea şi tot felul de bănuieli nelămurite”.

— Gorki avea treisprezece ani când trecea prin această criză de lectură şi când din mormanul de romane „de aventuri” i-au căzut în mină cărţile lui Balzac, care au produs asupra lui „o impresie minunată”. *Eugenie Grandet* l-a uimit prin adevărul său; în carte „oamenii nu erau nici buni, nici răi, erau numai oameni însă cât se poate de vii”.

„Bătrânt Grandet îmi aducea aminte, cu o deosebită putere, de bunicu-meu. Mi-era necaz că era o carte mică şi mă minunam de mulţimea de adevăruri pe care le cuprindea. Erau adevăruri pe care le cunoşteam din viaţă şi mă plictisisem de ele, dar în carte ele apăreau într-o altă lumină, eu totul nouă, liniştită şi fără nicio răutate”.

Aceeaşi impresie puternică de adevăr exprimat într-o formă artistică a încercat-o Gorki şi atunci când a cunoscut

cărţile lui E. Goncourt. Elaubert, Stendhal. „Îmi aduc aminte că am citit nuvela o *inimă cinstită* a lui Elaubert într-o zi de Rusalii, seara, stând pe acoperişul unei magazii, unde mă căţărasem ca să scap de veselia festivă a celor diii jur. Povestirea mă fermecase întralât, încât parcă devenisem surd şi orb – petrecerea zgomotoasă de primăvară era estompată în faţa ochilor mei de figura unei femei simple de tot, o bucătăreasă, care nu săvârşise nici fapte eroice, nici crime. Era greu de înţeles cum nişte cutiuţe atât de obişnuite, atât de cunoscute, pe care cineva le râmluise spre a povesti viaţa «neinteresantă» a unei bucătărese, reuşeau să mă emoţioneze până în adâncul inimii”.

Gorki a rămas toată viaţa credincios operelor lui Balzac, Elaubert, Stendhal. Preţuia mult realismul acestor scriitori francezi. El însuşi a învăţat de la ei meşteşugul scrisului şi la râtulul său îi sfătuia pe tinerii scriitori să se călăuzească cât mai mult după lucrările acestor mari artişti.

Dar o influenţă incomparabil mai mare au avut asupra lui minunatele opere ale literaturii clasice ruse. I-au căzut în mină poemele lui Puşkin. „Cuprins de simţământul de nesaţ, care te copleşeşte când dai de-o priveiişle frumoasă pe care n-ai mai văzul-o şi vrei să ţi-o întipăreşti bine în minte, le-am citit toate pe nerăsuflate. Aşa se întâmpla când, umblirul multă vreme printr-o pădure mlăştinoasă, nevoit să calci cu luare-aminte numai pe fâşiile de muşchi care arată peticele de pământ sănătos, ţi se deschide deodată în faţa ochilor o poiana plină de flori, scăldată toată în soare”.

Puşkin l-a făcut să se reîntoarcă la izvoarele creaţiei populare, pe care le cunoştea încă din copilărie şi pe care i le-a îmbogăţit neobişnuit de mult… Prologul la *Rusitui* mi-a adus aminte de cele mai bune basme ale bunicii, minunat împletite într-unul singur… Am memorat uimitor de uşor

strofele sonore care împodobeau sărbătoreşte toate lucrurile despre care vorbeau… Versurile sunau ca vestea bună a unei noi existenţe… Şi mai bine însă înţelegeam minunatele basme ale lui Puşkin, care erau mai aproape de sufletul meu; citindu-le de câteva ori la rând, le-am învăţat pe dinafară; când mă culcam, stăm întins cu ochii închişi şi spuneam versurile în şoaptă până ce adormeam”.

Operele altor poeţi şi prozatori ruşi au sădit cu încetul în el credinţa nezdruncinată că „nu sunt singur pe pământ şi n-am să pier!”

Deosebit de arzătoare trebuia să fie această speranţă de a nu „pieri”, mai ales în acele vremuri când îi stătea împotrivă o întreagă lume plină de vrăjmăşie aprigă.

„De pretutindeni venea o plictiseală rece, care te întărită: din pământul peste care se aşternuse zăpada murdară, din acoperişurile troienite, din clădirile de cărămidă roşie cum e carnea. Plictiseala îşi înălţa din hornuri fumegarea cenuşie, târându-se spre cerul de plumb, jos şi pustiu; aburi de plictiseală se ridicau de pe spinările cailor, iar oamenii răsuflau şi ei plictiseală. Şi plictiseala asta îşi avea mirosul ei anumit, un miros greu şi înăbuşitor, de sudoare, de grăsime, de ulei de cânepă, de plăcinte coapte pe vatră şi de fum; mirosul te bătea la cap, strângându-ţi-l ca o căciulă strâmtă, în care ţi-e din cale-afară de cald şi-ţi pătrundeau în piept, dându-ţi o ameţeală ciudată. Te cuprindea o dorinţă apăsătoare să închizi ochii, să urli de deznădejde, s-o iei razna şi să te repezi cu capul în cel dintâi zid ce-ţi va ieşi în cale”.

Această impresie apăsătoare, săpată adânc în memorie, i-a lăsat-o lui Gorki târgul din Nijni, unde, după trei ani de serviciu la Sergheev, ajunsese vânzător în prăvălia de icoane a negustorului Salabanov. Ceva mai bine s-a simţit Gorki la atelierul de zugrăvit icoane al aceluiaşi Salabanov, unde lucra seara. Aici, nou pentru el era faptul că se găsea pentru prima oară într-un colectiv

muncitoresc, şi că fiind singurul adolescent printre nişte oameni în majoritate mult mai vârstnici decât el. simţea nevoia să le fie folositor, să le transmită cunoştinţele sale.

În atelier domnea o monotonie apăsătoare. Meşteşugul icoanelor era fărâmiţat într-o mulţime de operaţii mecanice, iar ci „nu-l iubeau şi erau chinuiţi de plictiseală”. I neori, cu povestirile sale, Gorki reuşea să destrame, într-o oarecare măsură, această lâncezeală. Era preţuit şi ca povestitor, şi ca declamator. Le citea meşterilor tot ce-i cădea în mână: povestirile lui Goliţînski, romanele lui Bulgarin, ale baronului Brainbeus sau Rafail Zotov, tot ceea ce descoperise în lădiţa unuia dintre iconari.*

Dacă în deceniile opt şi nouă *însemnările din viaţa de fabrică* ale lui Goliţînski erau trecute până şi în listele de recomandare ale narodnicilor drept cărţi pentru lectura, în schimb romanele de moravuri, romanele „sociale” ale lui Bulgarin şi nuvelele „fantastice” ale lui Senkovski (baronul Brambeus) cedaseră locul produselor bucătăriei franţuzeşti chiar şi printre micii-burghezi.

Procurând de undeva un volum de Lermontov. Gorki îşi amintea cum, citindu-le iconarilor *Demonul*, a simţit puterea poeziei şi şi-a dat seama de marea înrâurire pe care o exercită aceasta asupra oamenilor. A legat o prietenie strânsă cu ucenicul iconar Pavel Odinţov. Acesta era un tânăr vioi şi deştept, desenator şi caricaturist talentat. În zilele de iarnă, cu viscol năprasnic, când plictiseala pătrundea în atelier ca un val greu de plumb, apăsând oamenii, când nici – cărţile nu mai erau de niciun folos, Gorki şi Odinţov se străduiau să-i înveselească pe meşteri cum puteau. Ei se mânjeau pe faţă cu funingine şi vopsele, îşi puneau pe cap şomoioage (le câlţi în loc de „peruci” şi jucau tot felul de „comedii”.

Amintindu-şi cartea populară *Legenda soldatului care i-a salvat viaţa lui Petru cel Mare*, Gorki a pus toată

întâmplarea aceea „în dialog”. Actorii se cățărau pe poiata de dormit, unde jucau teatru, tăind-voioşi capetele unor suedezi închipuiţi, în hohotele de râs ale întregului public. „Mai cu osebire, îi plăcea publicului nostru legenda diavolului chinezesc Ţing-Iu-Tong; Paşka îl juca pe nenorocitul acela de diavol căruia îi dăduse în cap să facă şi el o faptă bună, în timp ce eu jucam toate celelalte personaje de amândouă sexele, plus tot restul de obiecte, spiritul binelui, ba chiar şi piatra pe care se odihnea diavolul chinezesc, cuprins de mare tristeţe după fiecare încercare neizbutită de a face bine”. Legenda despre diavolul chinezesc era fără îndoială fie o parodie populară, fie însuşi romanul lui Rafail Zotov, *Ţin-Kiu-Tong, sau cele trei fapte bune ale Duhului întunericului*.

Un oarecare duh, pe nume Ţin-Kiu-Tong, din rândul îngerilor decăzuţi, şi-a pus în gând, spre deosebire de confraţii săi, să facă pe pământ numai bine şi niciun rău. De aceea el a început să pună la îndemâna oamenilor aur; dar se dovedeşte că această filantropie îi face pe oameni desfrânaţi şi că bieţii de ei nu de aur au nevoie, ci de smerenie, de supunere în faţa puterii stăpânirii, a legii şi religiei. Pentru a prezenta acest subiect plicticos până la exasperare, îmbâcsit de morala mic-burgheză, drept o comedie interesantă, trebuia să ai o imaginaţie vie şi plină de umor.

Şi totuşi pe Gorki îl mâhnea, îi producea silă, traiul întunecat al celor din atelier, beţiile nesfârşite, certurile înveninate şi încăierările. „În jurul meu clocotea o fiertură murdară în care simţeam că mă topesc cu încetul.

Îmi spuneam: e oare cu putinţă ca toată viaţa să fie aşa? Să trăiesc oare şi cu mai departe ca oamenii aceştia, fără să găsesc, fără să văd nimic mai bun?”

Plecând de la atelier, el intră din nou în serviciu la Sergheev, unde lucrează ca supraveghetor pe şantierele de construcţii ale acestuia de prin iarmaroace, petrecându-şi

timpul printre lucrătorii dulgheri şi zidari veniţi

Je la ţară, constituiţi hi artel. Gorki s-a străduit şi de data aceasta să se apropie de sufletul oamenilor simpli, pe care nu întotdeauna îi putea înţelege. Constatând că în caz de nereuşită astfel de oameni se lăsau „la fundul" vieţii de oraş, el colindă singur pe strada Millionnaia, observându-i pe vagabonzii care mişunau pe aici. „Toţi oamenii aceştia, străini de restul obişnuit al vieţii, îşi croi seră parcă o viaţă a lor, veselă şi fără stăpân pe cap. Lipsiţi de griji, plini de îndrăzneală cum erau, îmi aminteau de poveştile bunicului cu edecarii de pe Volga, care ajungeau haiduci sau sibaştri".

Dar nici printre aceşti oameni „străini de rostul vieţii", nici printre aceia care erau profund convinşi că viaţa este astfel orânduită anume pentru ei, oameni care socoteau copeica mai preţioasă ca soarele de pe cer, Gorki nu-şi afla locul, iar calea scurtă a vieţii lui părea că va avea un sfârşit îngrijorător.

„La vreo cincisprezece ani, îşi aminteşte Gorki, nu păşeam tocmai sigur pe pământ, nu-mi găsisem încă echilibrul, îmi părea că totul se clatină sub mine, se prăbuşeşte şi, îndeosebi, mă tulbura un simţământ ciudat strecurat pe nesimţite în sufletul meu, care mă făcea să-i privesc pe oameni cu antipatie.

Aş fi vrut să fiu un erou, dar viaţa căuta să mă convingă cu toate glasurile sale:

— Fii şmecher, nu-i mai puţin interesant şi e mai avantajos..."

În timpul acestor frământări, un oarecare Kleşciov, cântăreţ prin cârciumi, îi trezeşte nişte gânduri pline de neastâmpăr. Kleşciov avea o putere tainică, rar întâlnită, de a-i sili pe oamenii de prin cârciumi să-i dea ascultare, să-i soarbă cântecele, în care glasul lui răsuna blând ca o voce din altă lume, mai frumoasă, mai curată, mai plină de omenie.

Gorki se angajează la o panoramă de bâlci ca figurant. Teatrul i-a răscolit din nou pasiunea pentru citit.

„Viconţii şi marchizii îndrăgostiţi, nefericitul actor Iakovlev, eroicul Nesciastlivţev, don César de Bazan. Karl Moor, haiducii, negustorii şi Quasimodo, toate aceste pungi prost confecţionate, pline de răsunătorii bănuţi de aramă ai romantismului, mă ameţeau, îmi trezeau sentimente pe care nu le cunoscusem decât în cărţi. Bineînţeles mă şi vedeam jucând rolul genialului kean şi aveam impresia că mi-ai u găsit menirea. Vreo trei săptămâni am trăit în negura acestor măreţe extazuri şi emoţii”.

O întâmplare stupidă, petrecută în culise, l-a impresionat atât de mult pe Gorki, încât a părăsit panorama, încheindu-şi cu aceasta „cariera” sa teatrală.

Tot bagajul acesta pestriţ şi greoi de impresii din viaţa adevărată dusă la Nijui, cu sufocantul ei cotidian negustoresc şi mic-burghez, cu munca zilnică pentru „stăpânii vieţii” ca şi viaţa aflată în cărţi, fictivă, plină de romantism, care-l îndemna la acţiuni măreţe, totul s-a învălmăşit, s-a împletit în conştiinţa lui Gorki, provocându-i izbucniri puternice, deşi contradictorii.

Însufleţit de romantismul cărţilor, el căuta un astfel de adevăr limpede – „puternic şi drept ca o spadă”, cu care să poată porni hotărât prin vălmăşagul contradicţiilor ce păreau de nebiruit. Viaţa i-a soos încalc multă ticăloşie şi mult noroi. Începea să-i privească pe oameni cu suspiciune, cu dezgust şi cu o milă neputincioasă, încerca să se tragă la o parte, visa la o „viaţă liniştită, izolată în mijlocul cărţilor, o viaţă fără oameni, la o mănăstire sau în căsuţa unui pădurar, într-un canton de cale ferată, sau în coliba unui paznic de noapte, undeva într-o margine de oraş”. Şi totuşi cu cât viaţa îi apărea mai întunecată, cu cât mai puternică era forţa „prezentului înfricoşător”, cu atât mai viguroasă, mai de neclintit creştea în sufletul său pornirea de a lupta. Şi atunci, fără zăbavă, hotărât „ca un

erou viteaz dintr-un roman franţuzesc, la al treilea cuvânt trăgeam sabia din teacă şi luam poziţie de luptă” şi sub năvala plină de ură a acestei forţe „se apăra cu încordare, strângând din dinţi, cu pumnii încleştaţi”. Dar forjele erau totuşi prea inegale şi ajunsese să-şi spună tot mai adesea: „Trebuie neapărat să fac ceva cu mine, căci altfel mă prăpădesc”…

În povestirea la *stăpân*, Gorki vorbeşte despre aceste încercări de a evada din lumea aceea mic-burgheză cumplit de dură şi apăsătoare, care uneori 1 se părea de iieândurat.

Avea aproape şaisprezece ani citul a luat liotărirea fermă să răzbată la învăţătură, la universitate, să facă un fel de „salt din imperiul necesităţii în cel al libertăţii”, deşi asta nu însemna de fapt decât mutarea sa de la Nijni la Kazan, şi tocmai acolo, la Kazan, i s-a creat deplina posibilitate de a se „prăpădi”.

Curând după ce a ajuns la Kazan, pentru Gorki a devenit clar că nici nu putea fi vorba de universitate. Aici a început o luptă disperată pentru existenţă. Mai întâi s-a aciuat în familia unui licean pe care-l cunoştea de la Nijni; dar această familie răbda ea însăşi de foame.

Gorki pleca de dimineaţă să caute de lucru şi să nu fie o povară pentru cei care-l adăpostiseră, iar pe vreme rea se refugia în subsolul spaţios al unei case pe jumătate dărâmată, de pe un maidan. „Acolo… în zgomotul ploii care cădea cu găleata şi în vaietele vântului, nu după multă vreme mi-am dat seama că universitatea era o aiureală… Subsolul acesta, care mi-a rămas adânc întipărit în minte, a fost una din universităţile inele”.

În căutare de lucru, Gorki poposeşte la debarcaderele de pe Volga, munceşte pe râul Ustia, taie lemne, cară poveri şi-şi duce viaţa printre vagabonzi, oameni care datorită psihologiei şi obiceiurilor lor îi treziseră interesul încă la Nijni, pe strada Millionnaia. Cu

singura deosebire că acolo Gorki era numai un observator, pe când aici se apropiase de aceşti oameni devenind una cu ei şi integrându-se în mediul lor.

În vremea aceea Rusia trecea printr-o criză economică din cele mai grele. Criza din industrie de la începutul şi mijlocul deceniului al nouălea aruncase pe drumuri un număr uriaş de şomeri, iar procesul tot mai intens de pauperizare a satului îi silea să-şi părăsească familiile până şi pe ţăranii care până atunci mai izbutiseră să se întreţină din loturile lor sărăcăcioase. Nu era oraş sau măcar târguşor ori sat mai mare în care să nu întâlneşti o adevărată colonie a vagabonzilor. De altfel, termenul „colonie" este impropriu, pentru că sute de mii de astfel de oameni erau siliţi să trăiască, prin forţa împrejurărilor, în condiţii cu totul neomeneşti. Ei umpluseră parcurile oraşelor, gropile şi văgăunele ţărmului, mişunau pe pontoane şi sub poduri, ţie debarcadere şi în gheretele de la piaţă, dormeau în vagoane vechi, părăsite, în magazii, în tot felul de depozite sau pur şi simplu „la generalul Lopuhov adică pe sub brusturii din şanţuri. Fenomenul era acelaşi pe toată întinderea uriaşă a ţării, deşi în alte locuri oamenii aceştia erau numiţi calici, ciori călătoare, lepădături, pierde-vară, păsări de noapte, flenduroşi, sau mai pe scurt „compania de aur". Cei mai mulţi dintre ei se adunau la debarcaderele de pe Volga, deoarece aici, cât timp ţinea navigaţia, puteau găsi de lucru ca hamali. Iarna se adăposteau în oraşele de pe malul Volgăi, îndurând foamea şi frigul. Din această pricină a apărut o categorie deosebită de oameni întreprinzători, proprietarii unor cocioabe întunecoase transformate în aziluri de noapte; adăpostul pentru o noapte costa două-trei copeici, iar luxul unui braţ de paie – cinci copeici. Oamenii dormeau claie peste grămadă, aducându-i proprietarului câştiguri mari de zeci de ruble pe lună. Dar nici azilurile de noapte organizate de dumele

orăşeneşti în câteva centre, nici cele particulare nu-i puteau cuprinde pe toţi cei ce aveau nevoie de adăpost, iar plata pentru dormit era departe de a fi la îndemână oricui.

Guvernul ţarist, alarmat de concentrarea în diferite puncte a acestei energii inflamabile, de numărul uriaş al acestor oameni îndârjiţi şi iritaţi, a pornit o adevărată campanie împotriva maselor de şomeri şi a celor fără căpătâi. Se înfiinţau pentru ei „case de muncă" cu regim de închisoare, cei fără acte erau îngrămădiţi în puşcării, cei care nu-şi „aminteau de rude" erau bătuţi cu vergile şi trimişi în companiile de deţinuţi; pentru „vagabondaj" se prevedea trimiterea în Siberia Răsăriteană din post în post, în lanţuri. Această vânturare a unor mase mari de oameni, din locurile unde munceau cu ziua în cocioabe şi şanţuri, din cocioabe şi şanţuri în închisoare, din închisoare în companiile de deţinuţi, din companiile de deţinuţi în Siberia, de acolo iarăşi pe câmpiile şi drumurile Rusiei, condamnaţi din nou la muncă cu ziua, la foame şi dormit prin şanţuri, această mişcare a milioane de indivizi forma caractere specifice, crea un mod de viaţă nemaiîntâlnit vreodată.

Traiul acestor oameni condamnaţi la foame şi frig, cu un câştig întâmplător, care mai totdeauna alunecau în beţie – făcea ca din masa lipsită de personalitate a celor năpăstuiţi de soartă să se ridice răzvrătiţi. Faţă de societatea îmbuibaţilor stăpâni ai vieţii, ei nutreau dispreţul şi ura cea mai arzătoare, trecând de la îndârjirea temerară la disperarea fără limite. Între ei se înfiripau uneori prietenii, legături care se năşteau cu uşurinţă, dar care se destrămau cu şi mai mare iuţeală. La Kazan, mare oraş şi port, existau în acei ani, la cei o sulă douăzeci de mii de locuitori, aproape douăzeci de mii de astfel de osândiţi la o luptă înverşunată pentru existenţă. În mijlocul acestor oameni a ajuns şi Gorki după ce şi-a dat seama că visul lui la învăţătură nu e decât o himeră şi că în locul

universităţii, inaccesibilă pentru el, nu-i rămăseseră decât cocioabele şi debarcaderele, larg deschise şi cu totul la îndemână, din Kazan. „Printre hamalii, vagabonzii şi potlogarii de acolo mă simţeam ca o bucată de fier vârâtă între cărbuni încinşi. Fiecare zi îmi aducea cu prisosinţă tot soiul de impresii, care de care mai pătrunzătoare şi mai arzătoare. Acolo roia dinaintea ochilor mei o lume de oameni cu instincte grosolane şi care îşi arăta făţiş lăcomia. Îmi plăcea ura lor faţă de viaţă, îmi plăcea şi firea lor bătăioasă, totdeauna gata să se ia de piept cu toată lumea, precum şi nepăsarea lor faţă de tot ce-i privea. Tot ce trăisem până atunci pe pielea mea mă împingea către aceşti oameni şi-mi trezea dorinţa să mă afund şi eu în mijlocul înecăcioasei lor lumi”. Viaţa plictisitoare şi înăbuşitoare a exploatatorilor mic-burghezi îi trezea lui Gorki o ură puternică, „romanele de aventuri” îl împingeau să viseze la nişte „neobişnuite fapte de vitejie”.

În mijlocul tuturor acestor impresii, traiul plin de nenorociri al vagabonzilor îl atrăgea şi-i tulbura imaginaţia. „... Potrivit cu logica tuturor experienţelor mele, îşi amintea Gorki, ar fi fost cel mai firesc lucru să pornesc pe urmele lor. Obida ţie care o simţeam din pricină că nădejdile mele de a învăţa şi a mă ridica fuseseră înşelate, mă împingea de asemenea către ei”.

În ceasurile de foame, de ură şi tristeţe, aceste violente accese de deznădejde constituiau începutul dorinţei de a se „prăpădi”, de a se afunda în mijlocul „înecăcioasei lumi”, a celor fără căpătâi, a celor îndârjiţi, înrăiţi, dar care formau o masă neputincioasă. Represiunile poliţieneşti, justiţia de clasă, frânghia şi cătuşele erau sfârşitul inevitabil al acestei chinuite lumi vagabonde. Faptul că erau sortiţi pieirii făcea să se nască adesea, în oamenii aceştia, o goliciune sufletească despre care Gorki vorbea astfel într-una din scrisorile sale de mai târziu: „Vagabondul rus este în general un fenomen mai

grav decât am reuşit eu să-l arăt, e îngrozitor omul acesta mai ales şi în primul râint prin totala sa deznădejde, prin aceea că se neagă pe sine însuşi, se elimină din viaţă”.

Voinţa neclintită şi forţa tinereţii l-au ajutat pe Gorki să scape de sub puterea deznădejdii pasive, iar simţul realităţii a alungat mirajul literaturii conven. ţionale. „Afară de… romanele uşoare, citisem un nu. măr destul de mare de cărţi serioase, cărţi ce m-au fă. cut să năzuiesc către nişte lucruri care pluteau nedesluşit în închipuirea mea, dar care ştiam că sunt mai însemnate decât tot ce văzusem până atunci”.

I s-a ivit posibilitatea de a se apropia de „lucrurile nedesluşite, dar mai însemnate” când, prin intermediul unor cunoştinţe întâmplătoare, a putut să pătrundă în băcănia micului negustor Andrei Stepanovici Derenkov din Kazan. Dugheniţa aceasta era neobişnuită. În casa stăpânului ei, chiar lângă prăvălie, într-o cămăruţă tainică, era ascunsă o bibliotecă „ilegală”, adunată treptat, de-a lungul anilor, de către tineretul din Kazan. Derenkov, convins de studenţi, îşi punea bucuros la dispoziţie locuinţa pentru adunările zgomotoase şi discuţiile tineretului cu idei revoluţionare. Locuinţa era bine aleasă; oricine venea acolo putea îi luat drept cinilpărător, astfel că multă vreme poliţia 11-a bănuit caracterul „criminal” al băcăniei.

Şi iată-l pe Gorki participând la adunările gălăgioase ale unor oameni care trăiau „preocupaţi de soarta poporului rus şi veşnic neliniştiţi de viitorul Rusiei. Tulburaţi necontenit de articolele gazetelor, de concluziile pe care le trăgeau din ultimele cărţi citite, de cele din urmă întâmplări petrecute în viaţa oraşului şi a universităţii, seara veneau în goană, pe toate uliţele kazanului, la prăvălioara lui Derenkov, unde se cufundau în discuţii aprinse sau şuşoteau lainic prin unghere”.

Impresiile lui Gorki erau cu atât mai puternice cu cât

nu numai discuţiile purtate, ci şi felul de a fi al acestor oameni care veneau acolo erau cu totul noi pentru dânsul. „... Pentru prima dată, îşi amintea el mai târziu, aveam în faţa mea oameni ale căror interese de viaţă se extindeau dincolo de limitele grijilor legate de îndestularea personală şi de rânduirea unei vieţi personale liniştite., oameni care, cunoscând perfect de bine viaţa de ceuă a poporului muncilor, vorbeau foarte bine despre necesitatea de a schimba această viaţă şi credeau în posibilitatea acestei schimbări".

Lui Gorki i se părea că întreaga experienţă de viaţă ţie care o acumulase corespundea cu aceste eforturi. „Problemele pe care încercau ei să le dezlege erau pentru mine limpezi şi mă simţeam interesat personal ca ele să fie rezolvate cu succes. Adesea mi se părea că în vorbele studenţilor răsunau propriile mele gânduri mute şi aveam faţă de dânşii aproape acelaşi simjământ de încântare pe care îl are un captiv pentru acela care îi făgăduieşte libertatea".

Dar despre ce vorbea tineretul din Kazan adunat în prăvălia lui Derenkov?

Revoluţionarii narodnici, grupaţi în organizaţia A «*rodnaia volia*, mai credeau încă în natura socialistă a ţărănimii. Aarodnaiti *volia* a dus o luptă eroică împotriva guvernului ţarist. Însă victoria ei cea mai mare. asasinarea ţarului Alexandru al II-lea în anul liâiil, a însemnat în acelaşi timp şi nimicirea şi, începutul destrămării sale totale.

Deşi ia congresul organizaţiei *Narodruiia volia*, ţinut în 1885 la Ekaterinoslav, se mai arăta că „a început o lungă perioadă de luptă" şi că „e necesar să se ducă o muncă agitatorică şi propagandistică cu ajutorul literaturii, în scopul de a pregăti societatea şi masele largi", în esenţă, acesta devenise de mult programul propagandistic al elementelor liberale ale societăţii şi al oamenilor cu

concepţii „radicale” de un caracter foarte general.

Mai rămăsese doar munca în cercurile tinerelului muncitoresc, în rândurile studenţilor, seminariştilor, ale cursanţilor din institutele pedagogice, în cercurile care începeau cu autoinstruirea şi treceau la educaţia politică şi care căpătaseră pe atunci o largă răspândire atât în reşedinţele guberniilor, cât şi în punctele mai îndepărtate de centru. Un puternic imbold în răspândirea acestor cercuri l-a constituit apariţia la începutul deceniului al optulea a noului regulament al liceelor clasice, cu predarea a doua limbi antice, al căror studiu, după părerea ministrului D. Tolstoi, trebuia să distragă tineretul de la preocupările politice. Regulamentul acesta a fost satirizat de Saltîkov-Şcedrin în proiectul său cu *privire lu’ necesitatea înăbuşirii gândirii pentru potolirea vremelnică a simţirii*.

Tot o acţiune a tineretului împotriva sistematicei interziceri şi a îndepărtării din bibliotecile şcolare, universitare şi publice, a moştenirii culturale a deceniului al şaptelea a fost şi organizarea unei taste reţele de biblioteci „ilegale”, datorită cărora tineretul îşi reconstituia fondul de cărţi care-i era atât de necesar şi care fusese distrus de guvern. Una din bibliotecile de acest fel din Kazan era şi aceea din prăvălia lui Derenkov. „O parte din această bibliotecă, îşi aminteşte Gorki, era alcătuită din caiete groase, scrise de mână. cu cerneală, în care erau copiate tot felul de cărţi, ca de pildă *Scrisorile istorice* ale lui Uavrov[4], *Ce-i de făcut* a lui Cernîşevski, câteva articole de Pisarev, *Foame-împărat*, *Mecanica complicată*, manuscrise care fuseseră atât de mult citite, încât erau făcute ferfeniţă”. Nucleul de bază însă îl formau operele publicistice ale democraţilor-revoluţionari, alese cu multă grijă: ale lui Cernîşevski, Dobroliubov, Şcedrin şi

4 Lavrov P. L. (1823—1900) — publicist şi sociolog rus, ideolog al narodnicismului. (N.t.)

ale altora.

Cercurile din Kazan au cunoscut o dezvoltare deosebită atât datorită existenţei în oraş a câtorva instituţii de învăţământ, printre care şi a uneia din cele mai vechi universităţi, cât şi datorită faptului că drumul deportaţilor politici spre Siberia trecea prin Kazan, astfel că legăturile care se stabileau aici făceau să se ascută interesele politice ale cercurilor.

Cursurile erau conduse de tovarăşi vârstnici mai instruiţi. Membrii cercurilor se adunau de două ori pe săptămână pentru a citi şi discuta în colectiv literatura politică, ţie ale cărei teme se întocmeau uneori şi referate.

La unul din aceste cercuri a prezentat un referat şi Gorki.

Însă citirea referatului, întocmit pe marginea cărţii *Abecedarul ştiinţelor sociale* de Flerovski, s-a terminat, aşa cum mărturiseşte scriitorul, într-un mod cât se poate de scandalos”. În locul unei simple expuneri a acestei cărţi, foarte populare în rândurile tineretului narodnicist, el a introdus o idee a sa, arătând că nu este de acord cu teza „rolului civilizator al triburilor pastorale şi paşnice”, şi că preferă în locul lor triburile de vânători şi zurbagii, fapt pentru care a şi fost „ironizat cu cruzime” de către persoanele cu autoritate din localitate.

Conducătorii narodnici păstrau cu sfinţenie şi apărau concepţia după care extinderea paşnică a drepturilor obştei ţărăneşti şi consolidarea „idealurilor obştei” va însemna trecerea directă la socialism, dată fiind forţa înaltelor însuşiri etice ale ţăranului rus, „socialist înnăscut”. Această dogmă abstractă a narodnicilor era în flagrantă contradicţie cu experienţa vieţii pe care o trăise Gorki. „Pentru dânşii, poporul era întruchiparea înţelepciunii, a frumuseţii spirituale şi a bunăstării sufleteşti, era o fiinţă aproape dumnezeiască şi izvorul unic (lin care purced ţoale minunăţiile, adevărurile şi măreţiile.

Întrucât mă priveşte însă, niciodată nu cunoscusem poporul sub aspectul acesta. Eu vedeam în jurul meu dulgheri, hamali, zidari, cunoşteam pe Iakov. pe Osip, pe Grigori…”

Conştiinţa vagă a contradicţiei dintre experienţa sa şi dogma din cărţile narodnicilor, potrivit căreia poporul – ţărănimea – era „o fiinţă aproape dumnezeiască”, îndoiala care i se furişase în minte nu stingherea încă pasiunile înflăcărate ale lui Gorki. „Vorbele acestor adoratori ai poporului cădeau în sufletul meu ca o ploaie răcoritoare; de mare ajutor pentru înţelegerea lor mi-a fost acea literatură naivă ale cărei subiecte erau viaţa întunecată a satului şi a marelui său mucenic – mujicul. Simţeam că numai iubind profund şi cu mare patimă omul, poţi să scoţi din dragostea aceasta puterea de care e nevoie ca să descoperi şi să înţelegi tâlcul vieţii”.

În urma discuţiilor conspirative ale cercului. Gorki ştia că „de multă vreme şi pretutindeni se fac încercări de a schimba rânduielile existente, şi că şi acum unii oameni îşi încearcă puterile în această acţiune”.

I s-a oferit prilejul să-şi încerce şi el forţele în această acţiune, când, după ce petrecuse la Kyzan un an plin de grele şi amare suferinţe în mijlocul vagabonzilor, după ce cutreierase azilurile de noapte şi debarcaderele, după timpul petrecut în cocioaba „Marusovka”, şi-a găsit în cele din urmă un loc „stabil”, fără de care viaţa ar fi devenit pentru el peste măsură de grea.

S-a angajat covrigar la simigeria negustorului Semeonov din Kazan. În nuvela autobiografică *Patronal*, Gorki povesteşte cum s-a petrecut acest lucru: „… Mi – am dat seama că era tare cătrănit de beţie. Pungile roşcate de deasupra ochilor erau acoperite de un puf uleţ gălbui care abia se zărea, şi întreaga lui făptură avea o stranie asemănare cu un pui diform, de proporţii uriaşe.

a) Kazan. *„Mariusovka."*

a) Nijni-Novgorod. Vedere generală

b) Nijni-Novgorod. Casa familiei Kaşirin

— Haide, ieşi afară! rosti eu un glas plin de voioşie, aruncându-mi în faţă o duhoare grea... I-am întors spatele şi-am pornit agale spre poartă.

— Hei! Cu trei ruble pe lună te-nvoieşti?

Eram sănătos, aveam şaptesprezece ani, carte ştiam, şi să ajung să muncesc la acest beţivan puhav pentru zece copeici pe zi! Dar cu iarna nu-i de glumă, 11-aveam încotro: călcându-mi pe inimă am răspuns:

— Fie”.

3 – Gorki

CAPITOLUL AL DOILEA

Subsolul întunecos, afumat, al simigeriei, a ridicat parcă un zid opac, ascunzând de ochii lui (Jorki lumea zgomotoasă a discuţiilor însufleţite pe care le ascultase cu atâta lăcomie. Urmarea acestor discuţii a fost „propaganda” pe care el o făcea printre tovarăşii săi de muncă. „Dracii ştie ce am putut povesti oamenilor acestora, dar un lucru-i sigur, că încercam să trezesc într-înşii nădejdea într-o viaţă nouă, mai uşoară şi mai cu rost”.

Unii covrigări îl tratau prieteneşte, îl îndrăgiseră fără să dea mare importanţă „propagandei” lui; alţii îl socoteau sărac cu duhul şi ciudat, sau în cel mai bun caz un povestitor cu haz.

Ei i l-au descris foarte bine pe noul său stăpân:

„E poznaş, îi place să-şi bată joc de oameni pentru a se distra şi pentru a-şi arăta puterea; e lacom, ne dă mâncare proastă, doar nişte ciorbă cu carne sărată în zile de sărbătoare şi cu bojoci în zilele de lucru… Cil despre muncă, ne cere să lucrăm în fiecare zi şapte saci de făină; ca aluat, asta înseamnă patruzeci şi nouă de puduri[5], iar ca să lucrezi un sac îţi trebuie două ore şi jumătate”.

Dar chingile orânduirii chiabureşti patriarhale erau atât de puternice, încât nici în condiţiile unei astfel de exploatări istovitoare nu era dezrădăcinată din mintea omului înrobit, po jumătate ţăran pe jumătate muncitor, ideea că „stăpânul ţi-e ea şi-un frate” doar puţin mai norocos, că stăpânul „te hrăneşte”, că „trebuie să trudeşti… nu mănânci doar pâinea lui?”

---

5 Un pud = 16,385 kg. (N.t.)

„Simţeam uneori în suflet, îşi aminteşte Gorki, câte o răbufnire de ură împotriva oamenilor mult prea răbdători cu care lucram. Ce mă scotea mai ales din fire era însuşirea lor de a răbda şi smerenia deznădăjduită cu care se supuneau batjocurilor aproape nebuneşti ale stăpânului, totdeauna beat”.

Împreună cu alţi lucrători ai lui Semeonov, Gorki a colindat şi prin alte oraşe, căci adeseori, citul primeau o comandă mare şi urgentă, „patronii” obişnuiau să-şi „împrumute” unul altuia lucrătorii. El a observat viaţa a sute de covrigări şi a putut să constate peste tot aceeaşi lipsă de drepturi, aceeaşi grea exploatare la care erau supuşi muncitorii.

Fiind imitat de tovarăşii săi să petreacă sărbătorile Paştelui împreună, Gorki a „colindat” timp de două săptămâni din sal în sat. convingându-se că pecetea îndobitocirii şi a înapoierii e la fel de puternică şi în sat, în satul preamărit de narodnici pentru însuşirile etice atât de înalte şi atât de abstracte ale locuitorilor lui, care chipurile erau socializţi prin însăşi firea lor. Observând viaţa satului, „uitam, spune Gorki, de cărţile în care se descria în culori trandafirii şi frumoase viaţa ţăranilor, preamărindu-se «înţelepciunea plină de simplitate» a mujicului, uitam de articolele în care se vorbea eu convingere despre socialismul ascuns în obşte, despre «spiritul de artei». Multe impresii apăsătoare se adunaseră „şi ele erau în vădită opoziţie cu cele citite în cărţi…”

Imaginea idealistă făurită de această literatură – nuvelele lui Zlatovratski, Zasodiiński. INefedov, Karonin şi ale altor scriitori narodnici din deceniul al optulea – pălea şi se destrăma nu numai în momentul confruntării cu realitatea de fiecare zi; acestei imagini i se opunea şi o altă literatură, aceea a scriitorilor raznoc’inţi o o formaţie prenarodnicistă, scriitori care, îşi aminteşte Gorki, erau caracterizaţi prin epitetele: „Înrăitul şi vulgarul naturalist]

Nikolai l spenski”, „mohorâtul Reşetnikov”, „prudentul şi modestul sceptic Sleptov”, „talentatul şi asprul realist Pornealovski”, şi care zugrăviseră veridic contradicţiile din realitatea rusă şi poverile seculare care apăsau pe umerii jk> porului muncitor rus

Gorki citeşte tovarăşilor săi de muncă din opera lui Reşetnikov (ca şi din aceea a altor scriitori) străduindu-se să le sădească în suflet, prin lectură şi discuţii, „nădejdea într-o viaţă nouă, mai uşoară şi mai eu rost”. „Uneori acest lucru îmi reuşea şi văzând cum feţele lor tumefiate se luminează de o tristeţe omenească, iar în ochi li se aprind scânteieri de mâiiie şi ură, mă simţeam nespus de bine şi-mi spuneam plin de mâmirie că şi eu «lucrez în popor», «luminez poporul»”.

Însă adevărata nădejde în posibilitatea unei vieţi nor se făurea pe alte căi, nu pe aceea a „luminării” după programul narodnicist.

Traiul în subsolul lui Semeonov, patronul căruia nu-i lipsea nimic ea să fie dintre cei mai monstruoşi exploatatori, îl împingea pe Gorki, prin intensitatea contradicţiilor evidente de clasă, pe alte căi, şi tocmai de aceea mai târziu, polemizând cu narodnicii, el scria: „Veţi spune – e marxist! Da, însă nu prin Marx, ci pentru că aşa mi s-a tăbăcit pielea. Am învăţat marxismul mai bine şi mai mult decât din cărţi, la franzelarul Semeomn din kazan…” 2 Timpul petrecut în atelierul lui Semeonov se reliefează în mod deosebit în viaţa lui Gorki, pentru că aici s-a manifestat el ca iniţiator şi organizator al unei greve a muncitorilor.

Urmaşe exemplul unei greve ce se desfăşurase chiar sul) ochii săi. Psu de mult în anul 1885, izbucnise renumita grevă de la uzinele Morozov, care a constituit începutul unor largi mişcări de masă ale muncitorilor ruşi împotriva patronilor şi a guvernului ţarist. În istoria dezvoltării sociale ruse greva de la uzinele Morozov a jucat un rol

uriaş şi a constituit în felul său un preludiu al celei de a treia perioade (cum indică Lenin) a mişcării de eliberare din Rusia, perioada proletară. Însă această metodă de luptă revoluţionară pentru interesele celor exploataţi era în contradicţie cu concepţia despre lume a narodnicilor târzii, care în marea lor majoritate alunecaseră până la acea dată pe poziţiile liberalismului burghez, devenind adepţi ai „trecerii treptate", ai teoriei şi practicii acţiunilor mărunte.

Gorki hotărâse de unul singur organizarea grevei, în ciuda dascălilor săi din kazan, pentru că într-adevăr în acea vreme îi era de acum „tăbăcită pielea"; tabloul grevei, descris în nuvela autobiografică *Patronul*, când muncitorii exploataţi, înlănţuiţi încă de toate prejudecăţile satului, se ridică pentru a se apăra, este o ilustrare unică în literatura rusă, de o excepţională forţă artistică, a începuturilor luptei proletariatului în această perioadă timpurie. Sfârşitul nuvelei este bine cunoscut: patronul, interesat să-i menţină şi mai departe pe lucrători în aceleaşi condiţii, se întâlneşte cu ei la cârciumă, îi „cinsteşte" cu bere şi îi tămâiază cu predici împăciuitoare despre interesele care-i leagă pe unii de alţii, şi care chipurile sunt reciproce: „Doar nu suntem străini!... Suntem cu toţii de pe aceleaşi meleaguri, din aceeaşi regiune..." Şi datorită acestei dragoste prefăcute a „patronului – frate", „inimile lor, urgisite de viaţă, însetate după o vorbă bună s-au muiat, s-au topit cu totul".

De bună seamă, conştiinţa de clasă a covrigărilor era departe de a se ridica pe treapta de înţelegere la care ajunsese Gorki.

Caracterizând „formele medievale de exploatare", Lenin arată că acestea erau „camuflate, prin raporturile *personale* dintre senior şi supusul său, dintre chiabur sau negustorul din partea locului şi ţăranii sau meşteşugarii din partea locului, dintre «milionarul» patriarhal «modest

şi bărbos» şi «băieţii» lui”…[6]

Descurajat de „împăcarea” lucrătorilor cu patronul, Gorki a plecat de la Semeonov, simţind că locul lui nu este în acest atelier. Un timp e portar, apoi grădinar, pe urmă corist la opera din oraş; desigur ar fi fost nevoit să încerce şi multe alte profesii dacă nu l-ar fi ajutat vechile lui legături.

Andrei Derenkov, care era şi acum, în mod sincer, alături de tinerii cu tendinţe radicale, s-a gândit să vină în ajutorul tineretului, deschizând o franzelărie. Această idee, ciudată la prima vedere, a reuşit pe deplin. Proprietarul fictiv al franzelăriei era tatăl lui Derenkov, iar proprietarii adevăraţi, cei care se îngrijeau practic de repartizarea veniturilor, erau câţiva reprezentanţi ai cercurilor studenţeşti. Lui Gorki. ca unuia care avea o anumită experienţă profesională, i s-a propus să ocupe locul de „ajutor” de brutar. În calitatea sa de „om de-al casei”, el trebuia, pe deasupra, să supravegheze ca maistrul franzelar să nu fure din marfă. Faptul că Gorki era la franzelărie „un om do-al casei”, nu-l scutea de munca fizică, grea şi istovitoare. „Munceam de la şase seara până a doua zi aproape de amiază, iar ziua dormeam, aşa că de citit nu puteam citi decât în timpul lucrului, după ce frământam un căpister şi aşteptam să crească aluatul din altă copaie sau după ce puneam pâinea la cuptor”.

Şi totuşi această schimbare în viaţa sa a avut o importanţa uriaşă pentru’ Gorki. Noua apropiere de mediul studenţilor însemna apropierea de bibliotecă, de izvoarele ştiinţei, unde avea să găsească răspuns chinuitoarelor sale căutări. Tânărul s-a „năpustit iar asupra cărţilor întocmai flămândului asupra codrului de pâine”.

Fără îndoială că în aceşti ani Gorki şi-a însuşit toată literatura ştiinţifică şi de cultură generală a deceniilor al şaptelea şi al optulea, şi că tocmai în această perioadă a

6 V. I, Lenin, Opere, voi, 1, pag, 396. Ed, Politică, 1938. [N.t,)

căpătat acea pasiune pentru ştiinţă, acea neclintită credinţă în puterea nemărginită a acesteia, care l-a stăpânit de-a lungul întregii sale vieţi. Printr-o muncă uriaşă şi stăruitoare, Gorki a reuşit să înlăture toate piedicile care stăteau în calea pasiunii lui pentru ştiinţă. Aceasta l-a ajutat să devină mai târziu un cugetător cu o vastă cultură enciclopedică, cu un orizont nesfârşit de larg, cu cunoştinţe în domeniul istoriei culturii ruse şi mondiale rar întâlnite.

Printre cărţile pe care Gorki le-a cunoscut în aceşti ani petrecuţi la Kazan erau şi *Reflexele creierului* de Scenov şi *Capitalul* lui Marx.

A revenit şi la adunările şi disputele de cerc asemănătoare acelor care se ţineau pe vremuri în locuinţa de lângă băcănia lui Derenkov. Când, peste doi ani, a avut loc primul proces politic al lui Gorki, jandarmii din Kazan au caracterizat franzelăria lui Derenkov drept o întreprindere înfiinţată „în scopuri cât se poate de suspecte, al cărei rost însă nu am avut putinţa să-l lămurim”. S-a constatat numai că franzelăria slujea drept „loc. pentru întrunirile suspecte ale tineretului studios, care se ocupa acolo, printre altele, cu citirea în colectiv a unor articole şi lucrări de autoinstruire tendenţioase, având un spirit antiguvernamental, la care participa şi Aleksei Peşkov”.

Însă activitatea de cerc nu-l mulţumea pe Gorki. Ca întotdeauna, pe lângă cărţi şi tot atât de mult ca şi ele. Ţie Gorki îl interesau oamenii. El trece dincolo de mediul studenţesc. Şi în rarele zile când reuşea să aibă mai mult timp liber, începe să se apropie de muncitorii de la fabricile lui krestovnikov şi Alafuzov.

Pe doi dintre muncitorii cunoscuţi atunci – Nikita Rubţov şi Iakov Sapoşnikov – Gorki i-a zugrăvit în *l’universităţile inele*. Ducând o viaţă nenorocită, schilodiţi de exploatarea sălbatică, tâmplarul care murea de

tuberculoză, cuprins de o ură puternică împotriva lui Dumnezeu, şi ţesătorul gata să orbească, dar mai nădăjduind încă în ţarul care-i „va veni de bac patronului”, reprezentau acele tulburi şi încă informe frământăr. i din rândurile proletariatului, caracteristice perioadei de trezire a conştiinţei sale de clasă.

În societatea studenţilor din Kazan, Gorki nu se simţea în elementul său, se înăbuşea asemeni celui „care, având acumulată o rezervă destul de variată şi nesistematizată de impresii, nimereşte din întâmplare în cercul unor oameni foarte bine pregătiţi dar cu un fel de înclinaţie bolnăvicioasă pentru ideile sufocante ale fetişizării poporului”.

Asemenea „sufocante idei” erau încă puternic înrădăcinate în acest mediu şi narodnicii continuau să blesteme şi să „arunce anateme” împotriva acelora care gândeau altfel decât ei, sau care aveau măcar îndoieli. O ilustrare a acestui fapt o constituie scena descrisă în *Universităţile mele* despre citirea lucrării lui Pleltanov, *Divergenţele noastre*, care a fost urmată de atacurile fanatice ale narodnicilor ortodocşi împotriva autorului cărţii.

Lectura aceasta, la care a participat şi Gorki, a avut loc în august 1887 în condiţii conspirative, în afara oraşului. Aici, la adunarea „drept credincioşilor” narodnici, Gorki a întâlnit un „eretic”, un marxist. Era Fedoseev, unul dintre primii marxişti, din Rusia, despre care V.I. Lenin scria mai târziu: „... Pentru regiunea Volgăi şi pentru unele localităţi din Rusia centrală, rolul pe care l-a jucat Fedoseev a fost, pentru vremea aceea, foarte însemnat, şi oamenii din acea perioadă, în cotitura pe care au făcut-o spre marxism, fără doar şi poate au suferit într-o măsură considerabilă influenţa acestui revoluţionar extrem de talentat şi extrem de devotat cauzei.”[7]

---

7 V. I. I.enin, Opere, voi. 33, pag. 447, ESPLP, 1957. (N.t.)

Fedoseev, marxist convins, deşi pe atunci avea doar optsprezece ani şi era elev în clasa a opta de liceu, l-a remarcat şi el pe tânărul muncitor Peşkov, despre care începuse să se vorbească la Kazan. Iată ce-şi aminteşte Gorki despre felul cum l-a cunoscut pe Fedoseev în ziua când s-a citit cartea lui Plebanov:

„Tânărul de ţie prichici se pleacă spre mine şi mă-iitreabă:

— Dumneata eşti Peşkov, franzelarul? Eu îs Fedoseev. Ar trebui să ne cunoaştem mai bine. Larma asta o să ţină mult şi n-are niciun rost. Drept vorbind, nu mai avem ce face aici. Mergem?

...Am pornit amândoi de-a dreptul peste câmp. Fedoseev începu să mă descoasă: dacă am cunoscuţi printre muncitori, ce cărţi citesc, dacă-mi rămâne mult timp liber. Printre altele, îmi spuse:

— Am auzit de simigeria asta a voastră. Mi se pare ciudat că dumneata te ţii de asemenea fleacuri. La ce-ţi foloseşte?

De câtva timp, îmi dădeam şi eu seama că toată treaba asta nu-mi era de niciun folos, l-am mărturisit-o. Mi s-a părut că vorbele mele l-au bucurat. La despărţire, mi-a strâns mâna cu putere şi mi-a spus cu un zâmbet senin că a doua zi va pleca din oraş pentru vreo trei săptămâni, dar, la întoarcere, avea să-mi dea de ştire cum şi unde să ne întâlnim”.

Însă Gorki n-a mai avut prilejul să se întâlnească cu Fedoseev în aceeaşi muncă. Acest tânăr talentat era abia la începutul activităţii sale de organizare a cercurilor marxiste din kazan, pe care avea să o dezvolte mai ales în anul următor, când Gorki plecase din oraş. Tot în această perioadă, Lenin (pe atunci V. Ulianov), căruia i s-a dat posibilitatea în 11588, după ce fusese un timp expulzat din Kazan, să se întoarcă din nou în acest oraş, studiind aici *Capitalul* lui Marx şi ţinând o strânsă legătură cu cercurile

lui Fedoseev, a pus bazele concepţiei sale revoluţionare asupra lumii.

Gorki n-a mai avut prilejul să stabilească vreo legătură trainică cu Fedoseev, şi nici să-l cunoască în acea perioadă pe Lenin. Din toamna anului 1887 viaţa lui începe să fie din ce în ce mai lipsită de perspectivă. Legăturile directe pe care le avea cu mediul muncitoresc deveniseră în acea perioadă cu totul întâmplătoare şi întotdeauna de scurtă durată. În mediul studenţilor narodnici se simţea străin, nu era decât „un fiu al poporului", cum îşi spuneau între ei, un fel de dovadă grăitoare a „credinţei în popor" pe care aceştia o împărtăşeau.

Gorki nu avea prieteni în această societate. Căutările lui erau tot mai năvalnice, iar sentimentul înstrăinării şi izolării punea din ce în ce mai mult stăpânire pe ol. Anii de muncă fizică piuă la istovire şi intensitatea încercărilor i-au subminat forţele sufleteşti.

Întreaga societate, pe care o simţea zi (le zi împotriwndu-i-se, era în contradicţie cu toate visurile sale anterioare. Vrăjmăşia acestei lumi străine o resimţea profund. Răvăşit sufleteşte, nu mai găsea în el energia necesară pentru a căuta noi legături, iar cele vechi se destrămau tot mai mult.

La 12 decembrie 1887, el cumpără din piaţă un revolver vechi şi-şi trage un glonte în piept, cu intenţia de a nimeri în inimă.

Glontele a trecut însă pe lângă inimă şi perforându-i plămânul s-a oprit în spate, sub piele. Slăbit, aproape în stare de inconştienţă, a fost transportat la spital. Luându-i-se pulsul, la primul examen medical, situaţia bolnavului a fost socotită disperată. Mulţi stăteau chiar la îndoială dacă e cazul să mai fie operat. Însă operaţia efectuată de chirurgul Pliuşkov a schimbat atât de mult starea bolnavului încât în cea de a şasea zi. lui Gor. i i se permitea să se ridice din pat, iar în a zecea zi îşi făcea ieşirea din

spital.

Printre cei care luau parte la adunările de la Derenkov era şi un om care i-a atras în mod deosebit atenţia lui Gorki… Se aşeza de obicei în vreun colţ, îşi aprindea luleaua scurtă şi se uita liniştit la cei de faţă cu nişte ochi cenuşii, care parcă citeau în sufletul omului. Adesea îşi oprea prinea stăruitoare asupra mea şi atunci mi se părea că omul acesta serios mă cântărea…”

Acesta era M.A. Romas, care tocmai isprăvise o grea şi îndelungată perioadă de deportare în Iakuţia, pentru activitate revoluţionară. Întors din surghiun în 1885, el s-a stabilit la Kazan şi, intrând în cercurile ilegale ale tineretului, vizita şi prăvălia lui Derenkov.

Muncitor la calea ferată, Romas îşi dădea desigur foarte bine seama că tânărul muncitor care nimerise în societatea aceslor studenţi vorbăreţi avea nevoie nu atât să poarte discuţii sterile, cât să ducă o activitate practică, pentru care îl recomanda îi expresia plină de încapă ţânare a feţei sale.

Romas nu era amator de discuţii sterpe şi dezbaterile teoretice cu privire la înaltele însuşiri etice ale mujicului nu-l împiedicau să simtă necesitatea muncii revoluţionare practice.

Ajutând unui cerc din Kazan să pună bazele unei tipografii, el s-a înţeles cu membrii cercului să i se dea din fondurile acestuia bani, cu care să-şi poată organiza activitatea revoluţionară în satul Krasnovidovo, în regiunea Volgii. Hotărâse să se stabilească în sat făcând pe băcanul.

Aceasta era o veche practică a intelectualilor-revoluţionari, de a se stabili la ţară pentru a putea face propagandă. Sistemul avea o largă răspândire în deceniul al optulea, în epoca măreţului „mers în popor”. Pentru a se putea aşeza într-un sat revoluţionarii învăţau o meserie.

În anul 1888, când Gorki l-a întâlnit din nou pe Romas, acesta avea în urma sa un an de muncă în

Krasnovidovo, unde studia cu o prudenţă extraordinară condiţiile existente şi oamenii. Înconjurat de neîncredere şi suspiciune, el a reuşit să-şi aleagă câţiva săteni devotaţi, care apreciaseră caracterul hotărât şi bunăvoinţa omului venit în satul lor.

Ideea de a-l atrage printre ajutoarele sale pe acest tânăr muncitor, ce sorbea cu nesaţ cuvântările acelor oameni „care se pregăteau să schimbe viaţa lumii într-una mai bună”, a pus stăpânire pe Romas, probabil chiar de la început. Dar abia după ce s-a convins că relaţiile cu studenţii şi munca în franzelăria conspirativă nu l-au ferit pe tânăr de o puternică criză sufletească, s-a hotărât să-şi ducă gândul la îndeplinire.

Astfel au luat naştere relaţiile între aceşti doi oameni, relaţii despre care Gorki a păstrat totdeauna o amintire plină de recunoştinţă.

În anul 1921 el scria despre Romas:

„Oare mai trăieşte? Nu ştiu. Îi sunt foarte obligat; m-a invitat la el la Krasnovidovo curând după ce încercasem să mă sinucid, împuşcându-mă în plămân. Dintre toţi cunoscuţii mei din acea perioţţciG el a josţ singurul care a avut faţă de mine o atitudine plină de atenţie şi seriozitate”.

Amintindu-şi prima zi de şedere la Krasnovidovo, precum şi discuţia lungă, până spre miezul nopţii, eu Romas, Gorki scria:

„Era întâia oară când mă simţeam tare bine în preajma unui om. De când încercasem să-mi fac singur seama, respectul faţă de mine însumi scăzuse cu totul. Simţeam că nu mai sunt bun de nimic, mi se părea că am greşit faţă de cineva şi mi-era ruşine să-mi duc viaţa mai departe. Romas, care înţelesese pare-se aceasta, mi-a deschis simplu, omeneşte, o uşă către viaţa lui, dându-mi putinţa sântă pot ţine iarăşi pe picioare. Ziua aceasta n-aveam s-o uit niciodată”.

Aici, într-o atmosferă incomparabil mai liniştită decât la Kazan, Gorki a citit foarte mult. Biblioteca din Krasnovidovo a lui Romas îi dădea, în această privinţă, largi posibilităţi. Chiar în prima zi a venirii la Krasnovidovo, Romas a început să-i arate lui Gorki cărţile sale: Buckle l, Lycil[89], Hartpole-Lecky, Lubbock[10], Taylor[11]" Mills, Spencer[12], Darwin, iar din cele ruseşti Pisarev, Dobroliubov, Cernîşevski, Puşkin, Goncearov, Nekrasov…

„Romas le mângâia blând cu palma lui lată, ea pe nişte pisoi şi mormăia c-un fel de duioşie în glas:

— Bune cărţi".

Şi Gorki a citit cu nesaţ toate aceste „cărţi bune", care au format baza culturii sale deosebit de vaste.

Despre legăturile sale cu Romas şi despre munca pe care au desfăşurat-o împreună la Krasnovidovo, Gorki povesteşte deosebit de frumos în paginile nuvelei sale *Universităţile mele*. Aceleaşi pagini reprezintă pentru noi izvorul care ne ajută să apreciem caracterul activităţii revoluţionare a lui Romas. Analizând formele şi conţinutul propagandei lui Romas, ne convingem că el nu pornea câtuşi de puţin de la premisa că obştea ţărănească reprezintă preziua orânduirii socialiste, că ţăranul a şi fost educai de către obşte în spiritul colectivismului şi altele de acest fel, cum gândeau şi spuneau narodnicii.

Romas urmărea „să trezească raţiunea satului". Prin

---

8 Buckle Henry-Thomas (1821—1862) — istoric burghez, liberal şi sociolog pozitivist englez. (N.t.)

9 Lyell Charles (1797—1875) — renumit naturalist englez, autorul lucrării Bazele ideologiei, (N.t.)

10 Lubbock John (1834—1913) — naturalist englez. A publicat lucrări interesante din viata insectelor. (N.t.)

11i Mill J. S. (1808—1873) — economist şi filozof englez, reprezentant aî pozitivismului. (N.t.)

120 Spencer Herbert (1820—1903) — filozof şi sociolog englez, apologet al capitalismului. Creatorul teoriei organistice a societăţii. (N.t.)

aceasta el înţelegea organizarea acelor forţe care să fie în stare să protesteze împotriva samavolniciilor poliţiei, împotriva rânduielilor administrative iobâgiste, împotriva uniunii acestor rânduieli cu vârfurile chiabureşti – uniune care la sat era socotită bastionul cel mai direct şi devotat al iobăgiei.

Păstrând legăturile ideologice vii cu tradiţiile democraţiei revoluţionare din deceniul al şaptelea, bazată pe respectarea concepţiilor lui Cernîşevski şi Dobroliubov, acţionând în numele „revoluţiei”, el era, de fapt, un activist de prima mână pe tărâm cultural, într-o oarecare măsură înrudit cu Korolenko. Însă munca sa de „culturalizare”, datorită căreia venea în relaţii nemijlocite cu ţăranii, nu putea fi tolerată nici de guvernul ţarist, nici de noii stăpâni burghezi ai satelor – chiaburii de felul Kolupaevilor şi Derunovilor.

Lui Romas nu i se poate tăgădui înţelegerea reală a relaţiilor de la sate. El îşi bătea joc de epigonii narodnicismului din deceniul al optulea, care flecăreau numai despre devotamentul şi dragostea lor faţă de ţărănime, socotită drept „întruchiparea înţelepciunii, a frumuseţii spirituale şi a bunătăţii sufleteşti”.

Convingerile lui, după cum îşi aminteşte Gorki, sunau cam aşa: „Mujicului trebuie să-i vâri în cap: Tu, măi frate, n-ăi fi om rău de felul tău, da’ vezi că trăieşti râu. Şi nici nu ştii ce trebuie să faci, ca să-ţi uşurezi şi să-ţi îmbunătăţeşti viaţa. Chiar şi fiara din codru îşi poartă de grijă cu mai multă judecată şi se apără mai bine deeâl line”.

Activitatea propagandistică a lui lâomas, aşa cum este prezentată în amintirile lui Gorki, apare ea o încercare de a organiza la ţară o mişcare democratică de luptă împotriva tuturor formelor de manifestare a jugului poliţisto-cliiaburesc.

Pe Romas nu-l speriau greutăţile extraordinare ale acţiunii de trezire a conştiinţei politice a ţăranilor, ale

propagandei împotriva jugului autocraţiei şi samavolniciei poliţiei. El n-a ascuns aceste greutăţi nici faţă de ajutorul său.

Astfel Gorki a avut prilejul să se convingă chiar din primele zile că mica prăvălie de ţară seamănă foarte bine, în timpul nopţii, cu o cetate asediată, iar Romas îşi păstrează în aceste condiţii de vrajbă şi neîncredere un calm sufletesc pe care-l pot dobândi numai oamenii care cred neclintit în victoria şi dreptatea cauzei lor… De şi-ar vedea toţi cu atâta linişte de treburile lor!” gândea plin de admiraţie Gorki.

În *Universităţile mele* este zugrăvit foarte clar tabloul diferenţierii de clasă a satului în deceniul al nouălea. „… Era vădit că toţi locuitorii satului trăiau dibuind ca orbeţii, temându-se mereu de câte ceva, neîncrezători unii faţă de alţii şi având ceva de lup în firea lor”.

Ascuţirea luptei de clasă nu putea să nu aibă urmări şi pentru situaţia celor doi orăşeni, Romas şi Gorki. Şi dacă „ţăranul gospodâros” de rând nutrea faţă de ei o neîncredere mereu trează, chiaburimea manifesta în Iradevăr o atitudine „de lup”.

Romas vindea marfa mult mai ieftin decât ceilalţi doi băcani din sat, arată Corki, fapt care a stârnit foarte curând ura acestora faţă de concurent, hotărând să se răfuiască cu el „în familie”.

Cei doi au fost atacaţi noaptea cu parii; în Romas s-a tras de două ori cu puşca; un lemn umplut cu praf de puşcă a făcut să sară în aer soba din izba lui Romas, în speranţa că astfel va fi omorât şi el împreună cu ajutorul său; ţăranul Izot, adeptul lui Romas, a fost ucis cu toporul pe când pescuia. Însă nimic din toate astea nu-l opreau pe Romas să-şi continue activitatea. „Ciad începi o acţiune revoluţionară, spunea el, nu trelmie să te dai în lături de la nicio muncă, oricât de grea ar fi ea: miezul cuvântului – e fapta”.

Sprijinindu-se pe prietenii săi din rândul ţăranilor, lâomas avea de gând să nu se limiteze la forma propagandei în cadrul cercurilor, ci să organizeze o acţiune care să atragă atenţia întregului sal.

În *Universităţile mele* Gorki arată că Roinas „mai că izbutise să pună pe roate" un artei al ţăranilor-livădari, pentru desfacerea în comun a merelor la oraş, fără ajutorul intermediarilor, bogătani ai satului, care strângeau averi din această afacere.

Organizată de prudentul lâomas, întreaga întreprindere avea un caracter cu totul legal şi dacă şederea lui şi a lui Gorki la Krasnovidovo s-a încheiat cu o catastrofă. cauza a fost atitudinea făţiş duşmănoasă a administraţiei săteşti, reprezentată prin starostele satidui, în strânsă unire cu bogătanii localnici, precum şi atitudinea şovăielnică a elementelor mijlocaşe din sat; ar telul se organiza în interesul lor, însă ei se fereau de tot ce era nou, apărând ca purtători ai acelei psihologii pe care Lenin a caracterizat-o ca „laşitate înrădăcinată a «ţăranului gospodăros»".[13]

În august 1888, înainte de culesul merelor, într-o dimineaţă fierbinte, prăvăliei ticsită de mărfuri a lui Romas i s-a pus foc. „Cât pe ce, scrie Gorki, n-am ars şi eu, înconjurat de flăcări în pod, în vreme reîncercam să arunc de acolo lada cu cărţi. Am sărit pe fereastră înfăşurat într-un cojoc".

Organizatorii pojarului, care a mistuit unsprezece gospodării, aveau următorul plan provocator: să folosească revolta ţăranilor pentru a se răfui cu Romas. „Au dat vina pe Romas şi au vrut să-l arunce în flăcări, dar el, care se deosebea mai ales printr-un calm de neclintit, pufăia atât de vajnic din pipă, aruncând fumul în mutrele mujicilor cuprinşi de furie. Încât aceştia s-au tras prevăzători înapoi. Pe mine m-au găsit cu toporul în mină pe când tăiam un

13 V. I. Lenin, Opere, voi. 15, pag. 198, ESPLP, 1957. (N.t.)!

perete de nuiele cuprins de flăcări de la grajdul vecinului, şi cum ţăranii ştiau că sunt destfil de puternic şi sprinten la bătaie, iar în ajutorul meu venea cu calmul său Mihail Antonovici, totul s-a terminat cu bine”.

Trecuseră trei ani de când Gorki întâlnise pentru prima dată acei oameni în vorbele cărora i se păruse că răsunau propriile lui „gânduri mute”, oameni care „vorbeau despre necesitatea de a schimba această viaţă şi credeau în posibilitatea acestei schimbări”.

Îndată ce se iveşte vreun prilej, Gorki îşi alătură forţele sale de ale celor care vorbeau despre această necesitate. Covrigărilor, striviţi de munca peste puteri, le insuflă ideea necesităţii de a se împotrivi, ba chiar îi învaţă im nou mijloc de luptă, greva, şi dacă ea nu a reuşit, eşecul este firesc în condiţiile acestei perioade.

Venirea la Krasnovidovo i s-a părut lui Gorki o adevărată renaştere, o viaţă şi o muncă nouă... Izbuti = em oare să mă apropii de ceva serios şi aveam să lucrez de-acum încolo cu oameni care slujesc cauza cea adevărată?” se întreba el.

Am văzut cum s-au înfăptuit aceste nădejdi. Dar viaţa şi munca la ţară i-au dat lui Gorki noi şi mari învăţăminte. Satul Krasnovidovo, la fel ca şi franzelăria lui Semeonov, a devenit una din „universităţile” sale.

Odată cu plecarea lui Romas din Krasnovidovo, s-a întrerupt şi activitatea organizată în condiţii atât de grele. Gorki a rămas din nou singur, la o răscruce.

El „coboară” la Caspica împreună cu ţăranul Barinov din Krasnovidovo. Acolo lucrează o vreme într-un artei de pescari, pe urmă pleacă la Mozdok, apoi, după îndelungi pribegiri prin stepa Mozdokului, târziu în toamna anului 1888, vine la Ţariţîn.

În acest oraş Gorki rămâne mai mult timp.

Pe atunci conducerea căilor ferate Greaz-Ţariţîn

adresase persoanelor supravegheate ca suspecte din[14]

punct (le vedere politic, care ispăşiseră o deportare, dar cărora nu li se permitea să se stabilească în oraşele mari şi trăiau în orăşelele din regiunea Volgii, într-un cuvânt întregii mase a intelectualilor-raznocinţi care nu se bucurau de toate drepturile şi aveau tendinţe opoziţioniste, propunerea de a se angaja la calea ferată. Scopul acestei invitaţii făcută unor persoane supravegheate, suspecte politic, era, după ideea afaceristului M.E. Ad adurov, să atragă în slujbele de la calea ferată Greaz-Ţariţîn un număr cât mai mare de oameni cinstiţi pentru a lupta împotriva pungăşiilor nemaipomenite care se făceau acolo.

În perioada venirii lui Gorki la Ţariţîn, la calea ferată lucra un mare grup de astfel de oameni supravegheaţi.

Narodnicul M.I. Nacealov, care se întorsese din surghiun de la Ialutar, a arătat mult interes pentru soarta tânărului venit din lumea largă, şi cu ajutorul altor „suspecţi”, care se bucurau pe atunci de o anumită influenţă în birourile direcţiei, l-a plasat ca paznic de noapte la gara singuratică din Dobrinka.

Intenţia afaceristului Adadurov nu era lipsită de „ingeniozitate”. El propunea autorităţilor să-şi îndrepte cu ajutorul „suspecţilor” politici, despre care se ştia că sunt oameni cinstiţi, toată atenţia spre descoperirea micilor furtişaguri şi pungăşii, abătându-le însă prin această activitate atenţia de la descoperirea furturilor de mari proporţii. Afacerile murdare de la construcţia şi exploatarea reţelei căilor ferate au intrat în istoria deceniilor al şaptelea şi al optulea. Escrocheriile fabuloase şi tâlhăriile nemaiauzite provocau atacurile vehemente ale literaturii democratice şi nu degeaba Şcedrin i-a inclus şi pe „feroviari” în imaginea de sinteză a omului „mânjit”, aflat în plin triumf.

Drept urmare a acestei faime notorii,

14 Astăzi Volgograd. (N.a.)

intelectualitatea raznocintă cu orientare narodnică şi radical-democratică s-a ferit multă vreme de slujbele de la căile ferate. Încă şi în deceniul al nouălea, o slujbă, de pildă, la o bancă sătească sau munca într-un birou de statistică al zemstvei era preferată de aceste cercuri unei slujbe la o societate pe acţiuni sau la direcţia căilor ferate.

De altfel, pentru acel grup de lucrători căruia i se adresase Adadurov. posibilitatea alegerii era redusă într-o măsură mult mai mare decât pentru alţii şi. forţaţi de şomajul intelectual general, ei ar fi trebuit să socoată noile posibilităţi ivite întâmplător drept o mare fericire pentru dânşii. În afară de aceasta, pe mulţi îi atrăgea faţada „ideologică", lupta cu răul „pentru binele societăţii". În epoca de dominaţie a teoriei „acţiunilor mărunte", chiar şi o astfel de muncă într-un birou de cale ferată apărea ca o activitate „onorabilă".

Pentru Gorki această slujbă nu putea avea eltuşi de puţin un asemenea caracter. La el se punea problema mai simplu: să iasă din iarnă. În afară de aceasta, prin însuşi felul muncii sale el era rupt de întregul grup de intelectuali care deveniseră funcţionarii lui Adadurov.

„Sunt paznic de noapte la gara Dobrinka; de la ora şase seara piuă la şase dimineaţa umblu cu un băţ în mină în jurul depozitelor; din stepă vântul suflă cu o mie de guri, spulberând nori de omăt în a căror învăluire cenuşie se mişcă domol. Încoace şi încolo, locomotivele care oftează din greu, trăgând în urma lor şirurile negre de vagoane... Zgomotul strident al fierului, zăngănitul tampoanelor, un scârţâit ciudat, un vuiet surd sunt purtate de colo-colo împreună cu zăpada".

Datoria lui Gorki era să păzească făina şi celelalte mărfuri ca să nu fie prădate de cazacii de prin împrejurimi, astfel că problema „luptei împotriva furturilor" se punea pentru el în forma ei cea mai nemijlocită. Însă, aşa după cum povestea el mai târziu, situaţia sa în funcţia de paznic

„era destul de originală”: „Umblu cu băţul în mină în jurul magaziei păzind-o de boţi, iar înăuntru, în magazie, stăpânul meu direct – şeful gării – ţine o prăvălie în care vinde cazacilor din staniţele vecine ceai, zahăr şi alte mărfuri furate de prin vagoane.

După nopţile de veghe, când îi venea schimbul, Gorki era pus să muncească în gospodăria şefului gării, să care lăturile, să spargă lemne şi să le ducă la bucătărie şi prin odăi, să frece vasele de aramă, să facă focul, să îngrijească de cal şi să facă încă multe alte treburi, care-i răpeau aproape o jumătate din zi, fără să-i lase timp pentru somn şi citit.

Spre deosebire de aceste apucături patriarhale, la birourile întreprinderii lui Adadurov predomina în acea vreme un anumit „curent” liberal, aşa că paznicul din Dobrinka putea să trimită direcţiei de la Borisoglebsk, fără a avea neplăceri la slujbă, scrisori de felul acesteia: „Trăiesc ca şi-nainte, bine, n-am ce zice; cu tovarăşii de slujbă (paznicii) mă împac, îndatoririle mi le cunosc la perfecţie şi mi le îndeplinesc cum se cuvine. Şeful gării este mulţumit de mine, şi în semn de simpatie şi încredere mă pune în fiecare dimineaţă să-i car lăturile din bucătărie. Vă rog să-mi răspundeţi dacă în sfera obligaţiilor mele intră şi îndatorirea de a căra lăturile din bucătăria şefului gării?”

I nul dintre intelectualii colegi de slujbă cu Gorki a păstrat şi – o altă scrisoare, care conţine multă ironie privitor la activitatea celor din birourile lui Adadurov: „Am onoarea a vă face cunoscut că, ce să zic, îmi îndeplinesc slujba de paznic, slavă domnului, bine. Sacii cu grâne dispar unul câte unul şi mă preocupă acum chestiunea dacă sunt sau nu necesar şi folositor în această slujbă.

Problema e că nu-mi pot nicidecum lămuri cine are dreptate şi cine e vinovat în această sistematică dispariţie a grânelor: boţii, care fură cu atâta dibăcie sacii, sau eu,

care cu şi mai mare dibăcie mă las furat de somn şi nu observ lucrul acesta. Vă rog să-mi arătaţi care este părerea dumneavoastră…

Că doar dumneavoastră acolo, la biroul direcţiei, pe toate le ştiţi!…”

După acestea Gorki a mai trimis o jalbă cerând mutarea de la gara Dobrinka. În această cerere el vorbeşte

În versuri despre dubla sa subordonare: faţă de şeful gării şi faţă de bucătăreasa acestuia.

Dacă s-ar fi păstrat cererea am fi putut-o considera prima lucrare literară a lui Gorki, care, pe deasupra, a avut şi un succes deplin: autorul ei a fost mutat de la gara Dobrinka, la gara de mărfuri din Borisoglebsk, unde i s-a dat pe seamă paza depozitului de mături, saci şi foi de cort pentru calea ferată.

Aici avea mai mult timp liber, putea să citească mai mult. Însă cercul său de observaţii asupra oamenilor nu se lărgea aproape de loc. În mintea lui, oamenii din acest oraş murdar şi posomorât fuseseră împărţiţi în două categorii diferite: pe de o parte micii-burghezi – care-şi creaseră condiţii de trai barbare, de domeniul anecdotei, iar pe de altă parte grupul intelectualilor „adadurovişti”, „figuri scolastice de miopi, purtând ochelari sau pince-nez, pantaloni lungi şi veste de diferite feluri, dar învăluindu-se cu toţii în aceleaşi mantii fără culoare ale cuvintelor culese din cărţi”.

Majoritatea aveau un trecut „suspect”, condamnări la închisoare sau deportări; dar acum se ocupau cu râvnă de prinderea pungaşilor printre cantaragii, însoţitori de vagoane sau lucrători, şi se lăudau unul altuia cu iscusinţa lor în descoperirea hoţilor.

„Mi se părea, scrie Gorki, că toţi aceşti oameni puteau şi ar fi trebuit să facă altceva, care să corespundă mai mult demnităţii, posibilităţilor precum şi trecutului lor…”

Gorki se simţea străin. atât printre aceşti „Kulturtrăgeri” feroviari cât şi printre micii-burghezi din oraş, oameni „primitivi”, cu mediul lor provincial.

„Visând cele mai grozave fapte de eroism, cele mai luminoase bucurii ale vieţii, păzeam saci, prelate, scuturi, traverse şi lemne, ca să nu le fure cazacii de prin staniţele vecine. Citeam pe Heine şi pe Shakespeare, iar noaptea, câteodată, îmi venea în minte pe neaşteptate realitatea care se descompunea încet în jurul meu, şi atunci rămâneam aşa, ca năuc, ceasuri întregi, fără să înţeleg nimic, de parcă m-ar fi izbit cineva cu un ciomag în cap”.

Mutarea lui Gorki în funcţia de cantaragiu la gara Krutaia, la doisprezece kilometri de Ţariţîn, cu toate că n-a schimbat condiţiile generale ale vieţii sale, i-a creat totuşi curând un nou mediu, care a contribuit la alungarea sentimentului de înfiorătoare singurătate, ce pusese stăpânire pe el la Dobrinka şi Borisoglebsk.

La Krutaia, Gorki a reuşit să organizeze singur „un cerc de studii”. Din acest cerc făceau parte cinci oameni: afară de el, mai erau telegrafistul gării Krutaia, Iurin, un „tehnician provenit din ţărani”, telegrafistul din Krivaia Muzga, Iaroslavţev, lăcătuşul Verín şi Lalimetka, zeţar şi legător.

Componenţa cercului era net democratică, ceea ce-l deosebea de cercurile intelectualilor din Kazan. El nu era tributar doctrinelor narodnice obligatorii, aici nu existau profesori, care să ia materialul în care Gorki îşi consemnase impresiile culese din viaţă şi să înceapă „a le tăia şi preface conform calapodului şi tradiţiilor acelor sisteme politico-filozofice ai căror croitori erau ei înşişi”.

Era un cerc de prieteni tineri, muncitori şi funcţionari, oameni vădit „suspecţi” din punctul de vedere al jandarmilor. Cercul activa în condiţiile unei permanente urmăriri. „Trimiteau la noi spioni din Kalaci, scria Gorki. Mă urmăreau pe mine, pe telegrafistul Iurin, pe legătorul

Lalimetka din Kazan şi pe sublocotenentul Matveev, fost deportat”.

Încă pe vremea când Gorki era la Borisoglebsk, jandarmii din localitate comunicau departamentului poliţiei că „în repetate rânduri şi foarte adesea veneau în mahalaua Mihailovskaia va sili Alabâşev şi Alexei Peşkov din Borisoglebsk. telegrafistul Iurin şi învăţătoarea Alina Dolmat de la gara Filonovo, precum şi alte persoane a căror identitate nu ni s-a ivit ocazia s-o aflăm”.

Ce fel de discuţii purta Gorki la gara Krutaia se poate vedea din scrisoarea pe care i-o adresează în anul 1934 colegului său, revizorul de vagoane A. P Vasiliev:

„Am primit scrisoarea ta şi mi-am amintit foarte bine de Basaragliiri, Kurnaşev şi Kovşov, de paznicul Cernogorov şi de aproape toţi tovarăşii din fotografia pe care mi-ai trimis-o. Va să zică mai trăim, Parfenâci? Şi uite că am început să trăim mai bine, şi cu fiecare an va fi tot mai bine căci cresc în ţară forţe uriaşe. Dar îţi mai aduci aminte cum vă băteaţi joc de mine, draci împieliţaţi, râdeaţi când vă spuneam că stăpânul lumii trebuie să fie poporul muncitor? Singur Cernogorov glăsuia cu o voce de dincolo de mormânt: «Adevărat»”.

Cercetările jandarmilor, despotismul direcţiei au devenit în cele din urmă de nesuportat, şi în primăvara anului 1889 Gorki îşi părăseşte slujba de la calea ferată şi porneşte când pe jos, când în vagoane (le marfă, pe ruta Ţariţîn-Borisoglebsk-Tambov-Riazan-Tula-Moscova.

Amintindu-şi mai târziu de acele zile grele când îşi părăsise slujba de la calea ferată, Gorki scria în schiţa despre Karonin (prima redactare a însemnărilor):

„Am plecat de la Ţariţîn… ticluiam versuri satirice – pline de venin, blestemând tot ce există şi visam să înfiinţez o colonie agricolă. În timpul călătoriei mele pedestre, umbrele ce-mi întunecau sufletul s-au mai risipit, iar visurile în care mă vedeam trăind în colonie, împreună

cu cei doi buni prieteni şi cu simpatica duduiţă I s-au intensificat, au devenit mai vii. Cale de mai bine de o mie de verste visasem o viaţă independentă în mijlocul unor oameni-prieteni, visasem să ar pământul, să-l însămânţez şi să-i culeg cu mina mea roadele, visasem o viaţă fără şefi, fără stăpâni, fără înjosiri; eram sătul de toate astea”.

În numele viitorilor membri ai coloniei agricole a fost întocmită o scrisoare către Lev Tolstoi, inspiratorul organizatorilor de colonii agricole în anii aceia. Scrisoarea purta următoarea semnătură: „În numele tuturor semnează Alexei Maximov Peşkov, mic-burghez din j\ i n i – No v go rod”.

Scrisoarea se remarca mai mult prin hotărârea ci tinerească decât prin competenţa.

Ălexei Peşkov îi scria lui Lev Toi stol:

„... Dumneavoastră aveţi mult pământ, care, o tipii câte se spune, este nelucrat. \a rugăm să ne daţi un lot din acest pământ”.

Era firesc ca pentru înfăptuirea acestor intenţii să aibă loc o întâlnire şi explicaţii directe eu L. În Tolsloi. Iată de ce drumul lui Gorki trecea prin Tuia şi Moscova.

Plecând din gara Krutaia, el îşi îndesase în traistă caietul cu poezii şi „minunatul poem în proză şi versuri” intitulat *Cântecul bătrânului stejar*.

Mai târziu, în eseul *Cum am învăţat să scriu*, Gorki îşi amintea că poemul acesta „uriaş” în proză ritmată fusese prilejuit de „apariţia articolului *Vârtejul vieţii*, publicat, dacă nu mă înşel, scria el, în revista ştiinţifică *Znanie*, articol care se referea la teoria evoluţiei”.

„Din tot acest poem nu-mi aduc aminte decât o singură frază:

Născutu-m-am pe lume, pentru a nu fi cu nimic de acord – şi, mi se pare că, într-adevăr, nu eram de acord cu teoria evoluţiei”.

Am reuşit să găsesc textul articolului care i-a inspirat

lui Gorki ideea acestui poem. Articolul de care vorbeşte n-a fost publicat în revista *Znanie* ci in re\ista *Slova* şi era intitulat *Vârtejul istoriei*.

Împotriva cărui lucru obiecta şi cu ce anume nu era de acord Gorki în poemul său; împotriva caracterului treptat al dezvoltării raţionale progresive pe care îl susţine autorul articolului, sau împotriva diabolicului articol I *înej al vieţii* potrivit căruia o „orânduire socială şi jugul muncii" se schimbă cu alta? Nu ştim şi, fireşte, nu vom afla niciodată.

Dar putem spune cu certitudine că mesajul acestui „poem" avea un caracter paşnic şi cerea oamenilor fapte de eroism pentru renaşterea pământului „stropit cu lacrimi şi sânge".

„Niciodată n-am suferit de boala fugâmfării, glumeşte Gorki, amintindu-şi despre acest poem, cu atât mai puţin în perioada aceea a vieţii mele, când îmi dădeam seama că nu sunt destul de instruit; eram însă convins că scrisesem ceva minunat. Îngrămădisem acolo toate gândurile care-mi trecuseră prin minte în decursul a zece ani de viaţă grea şi frământată. Eram convins că atunci când îmi va citi poemul, omenirea cultă va rămâne uimită de noutatea ideilor mele, că adevărul celor spuse de mine va cutremura inimile tuturor pământenilor şi chiar în clipa aceea va începe să clocotească peste tot o viaţă curată, cinstită şi plină de bucurii. La drept vorbind, altă dorinţă în afară de aceasta nici nu aveam".

În această stare de spirit Gorki păşea către o nouă etapă a vieţii, păşea cu intenţia „să mă retrag pentru câtva timp într-un colţ liniştit... ca să meditez la cele trăite".

În niciun caz Lev JNikolaevici Tolstoi n-ar fi descoperit într-însul pe continuatorul său. Pentru principiile „neîmpotrivirii la rău" era cu neputinţă să găseşti ceva mai nepotrivit decât temperamentul combativ şi pasionat al acestui tânăr muncitor cu traista de muşama

în spinare.

Încă din copilărie el păşea prin viaţă „strângând din dinţi, eu pumnii încleştaţi”, „gata oricând pentru orice discuţie şi luptă”, apărându-se pe sine şi apărând tot ceea ce-i era drag, tot ceea ce socotea de preţ în lume.

Gorki a încercat să-l vadă pe Tolstoi şi la Iasnaia Eoliana şi la Moscova, la Hemovniki, dar în ambele rânduri fără succes.

„Am aflat de la Sofia Andreevna că acesta plecase la mănăstirea Troiţe-Sergheievskaia. Pe Sofia Andreevna am găsit-o în curte, în pragul unei magazii ticsită cu pachete de cărţi şi m-a dus la bucătărie, unde mi-a oferit, cu vorba ei blândă, un pahar de cafea cu lapte şi pâine albă. Între altele, mi-a spus că pe la Lev Nikolaevici se perindau o mulţime de «trândavi suspecţi» şi că, în general, Rusia e plină de trândavi”.

După această nereuşită Gorki s-a hotărât să se întoarcă la Nijni.

CAPITOLUL AL TREILEA

În anii aceia Nijni devenise un punct de tranzit pe drumul deportării spre Siberia şi mai important încă decât Kazanul.

Aici se afla o mare colonie de „politici”, cum li se spunea pe atunci. Colonia s-a mărit în anii 13118 – 1889 prin aducerea celor expulzaţi din kazan după tulburările universitare din 1887. Printre aceştia se aflau şi câţiva cunoscuţi de-ai lui Gorki de la Kazan. Cu doi dintre ei, cu Cekin, fost învăţător la o şcoală din oraş, dat afară ca suspect, şi cu Somov, fost deportat, locuise în vara anului 1889 într-o atenansă a casei lui Lik, de pe strada Jukovskaia.

S. I. Mitkevici, unul dintre primii marxişti ruşi, ne relatează întâlnirea sa cu Gorki la Nijni: „La Cekin l-am cunoscut pe Alexei Maximovici Peşkov… Cekin mi-a spus: «Ţi-l prezint pe Peşkov, e un om interesant, provenit din

popor». În faţa mea se afla un tânăr înalt, cu ochelari albaştri, cu păr lung, purtând o cămaşă neagră, podiovkăşi cizme înalte. Am început să discutăm. Eu i-am împărtăşit impresiile mele pesimiste în legătură cu starea de spirit a studenţimii din Moscova. Cekin ne-a spus că o stare de spirit asemănătoare există şi în rândurile foştilor revoluţionari din Ni mi-Novgorod, care în prezent neagă lupta revoluţionară şi consideră că lucrul cel mai de seamă este modesta muncă culturală a kulturtrugerilor, cum li se spunea pe alunei. Din răspunsurile lui Peşkov se vedea că şi el ca şi Cekin este împotriva acestor kulturtrăgeri care apăruseră din nou. Replicile lui Peşkov erau violente şi semnificative, ele arătau dispreţ faţă de şovăiala intelectualităţii.4

Şi Cekin şi Somov erau „persoane supravegheate44 şi, în consecinţă, bineînţeles, locuinţa lor era ţinută sub „supraveghere secretă". Datele acestei supravegheri s-au dovedit a fi cu atât mai interesante cu cât printre intelectualii suspecţi, cunoscuţi de jandarmi, a apărut figura unui tânăr muncitor.

Oraşul natal l-a primit neprietenos pe Gorki. Nevoia l-a silit să lucreze la un depozit de bere, unde căra butoaie într-un subsol umed, spăla sticlele, distribuia cu căruciorul cvas bavarez pe la prăvălii şi pe la diverse case.

Pentru jandarmi devenise clar că nu putea fi vorba de nicio deghizare. Dar trebuia descoperit ce se ascunde în spatele acestui fenomen. De aceea, curbul după venirea lui Gorki, s-au cerut relaţii de la Saratov, r Jariţîn şi Kazan referitoare la misteriosul „meşter din breasla zugravilor", cum figura el în buletinul de identitate.

Răspunsul primit de la Saratov nu s-a păstrat, iar cel din Ţariţîn nu prezintă niciun interes.

Căpitanul de jandarmi Ustinov îi raporta generalului maior Poznański, şeful jandarmeriei din Niini, că nici jandarmii, nici poliţia locală n-au putut stabili dacă a trăit

vreodată la Ţariţîn meşterul zugrav Alexei Maximov Peşkov şi-l ruga la rândul său să fie atât de bun şi să-l onoreze cu „o indicaţie din care să reiasă în ce an şi la cine anume a domiciliat Peşkov la Ţariţîn, dacă într-adevăr fusese el însuşi meşter zugrav sau avea atelier personal”.

În schimb, la Kazan Gorki era bine cunoscut.

Şeful jandarmeriei din Kazan, colonelul Ilangardt, a comunicat la Nijni că „meşterul zugrav Alexei Maximov Peşkov” nu era zugrav de meserie, ci a lucrat ca „distribuitor de pâine” la franzelâria lui Derenkov, pe care acum jandarmii o cunoşteau bine. S-au găsit şi armele şederii lui Gorki la Kazan. La una din percheziţii au fost stabilite următoarele probe împotriva lui:

1. Un caiet, conţinând un extras transcris de mâna lui Alexei Peşkov din articolul lui Mirtov *Concepţiile actuale cu privire la morală şi istoricul ei*, publicat în *Otecestvennie zapiski*[15].

2. Un exemplar tipărit, aparţinând lui Peşkov, din *Indicele sistematic al celor mai bune cărţi şi articole din presă pe perioada 1856 – 1883*.

Probele pentru a-l învinui pe Gorki de participare la acţiuni revoluţionare erau destul de sărace. Cu toate acestea, întrucât imaginaţia jandarmilor se pusese în mişcare, colonelul Hangardt i-a confirmat lui Poznański cu dragă inimă presupunerea lui cum că tăuărul muncitor este o verigă de legătură între elementele „suspecte” din Kazan şi cele din Nijni.

Dar încă înainte de primirea informaţiilor lui Hangardt, în cursul supravegherii secrete s-au obţinut câteva informaţii pe care direcţia jandarmeriei le-a

15 Otecestvennîe zapiski (Însemnările patriei) — revistă la care a colaborat din 1839 V. Bielinski. Din 1868 această revistă a fost condusă de Nekrasov, Şcedrin, Eliseev ş.a. ; în acest răstimp revista a grupat în jurul său intelectualitatea democrat-revolu- tionară. Ea a avut de suferit mereu prigoana cenzurii ; în 1884 a fost interzisă de guvernul ţarist. (N.t.)

considerat semnificative.

S-a stabilit că viaţa „acestor trei persoane (Somov, Cekin şi Peşkov) şi legăturile dintre ele se dezvoltă pe baze comuniste”, că nu ţin niciun fel de slugă, iar când pleacă de acasă încuie singuri locuinţa şi „nu îngăduie nici măcar servitorului proprietarului casei, d. Lik, să facă rânduială prin camerele lor”.

Bineînţeles, lucrul acesta îngreuna sarcina jandarmilor de a-i spiona. Dar curând s-a ivit un prilej care i-a produs generalului Poznański „o satisfacţie grozavă”, cum s-a exprimat chiar el într-o scrisoare adresată guvernatorului din Nijni: pe neaşteptate, a venit de la departamentul poliţiei din Petersburg o telegramă cu ordinul de a-l aresta pe Somov, care trebuia cercetat în legătură cu „descoperirea” tipografiei ilegale a lui Fedoseev din Kazan. Îndată după ce s-a primit ordinul, la 12 octombrie 1889, s-a efectuat la sediul „comunei”.

color trei o percheziţie, la care însă n-a fost surprins niciunul acasă.

„Cărţile şi hârtiile erau aruncate de-a valma şi parte din ele rupte, iar printre aceste hârtii nu s-a descoperit nimic important”.

În timp ce se efectua percheziţia, s-a întors la domiciliu Peşkov, care a fost de îndată supus unui interogatoriu... în cursul interogatoriului Peşkov a fost deosebit de impertinent şi chiar obraznic”, a raportat jandarmul care efectuase percheziţia. Gorki a fost arestat şi închis în fortăreaţa din Nijni-Novgorod.

După cum povesteşte Alexei Maximovici, când a văzut că se apropie jandarmii, el a sărit de la etajul întâi în grădina vecină şi pe urmă, peste un timp, a venit acasă ca şi cum nu ştia nimic de percheziţie. Astfel, e uşor să ne explicăm dezordinea din cameră, care le-a sărit îndată în ochi jandarmilor – cărţile şi hârtiile fuseseră la repezeală

triate, „aruncate în neorânduială şi în parte rupte”.[16]

Aşa se explică şi convingerea fermă a jandarmilor că cineva l-a anunţat pe Somov de percheziţia ce urma să se facă. „E clar, scria Poznański, că ceea ce s-a găsit erau doar nişte resturi inutile, că hârtiile fuseseră triate şi alese”.

Jandarmii găsiră cu cale să presupună că Somov „a fugit”. Descriind tabloul „fugii”, Poznański îi comunică guvernatorului din Nijni-Novgorod date cam de felul acesta:

„De asemenea nu s-a găsit la Somov niciun fel de obiecte (haine, lingerie etc.) şi cu toate acestea, despre plecarea sa din Nijni şi despre părăsirea locuinţei din casa lui Lik el n-a vorbit nici cu el. Lik, nici cu membrii familiei acestuia, şi nici măcar cu servitorul său…”

Dar Somov n-ar fi avut nevoie nici să transporte şi nici să ascundă „niciun fel de obiecte”, întrucât… nu le avea.

Sunt motive să credem, că însuşi tabloul „fugii”, descris cu lux de amănunte, a fost înfăţişat în comunicările lui Poznański cu scopul de a motiva arestarea

lui Gorki şi implicarea lui într-un proces „de tăinuire”. Însă nici. informaţiile culese, nici supravegherea directă n-au dat rezultatele aşteptate. „Procesul 1 nu s-a putut descinde. În hârtiile, cărţile şi fotografiile confiscate de la mic-burghezul Peşkov, cel „deosebit de impertinent”, „nu s-a descoperit nimic important”.

Împrejurările în care a fost arestat Somov la Kazan au exclus până şi învinuirea de înlesnire a „fugii” şi de „tăinuire”.

În amintirile sale Gorki povesteşte cum a fost interogat de generalul Poznański.

Acesta a discutat cu arestatul despre păsările

16 Fosta casă a lui Lik şi camera cu geamul spre grădina vecină există şi în prezent prs strada Minin. nr. 22. (N.a.)

cântătoare, care erau o pasiune a lui, despre medaliile vechi, despre calităţile versurilor lui Gorki, luate în timpul percheziţiei, făcându-i impresia „unui câine de rasă. căruia de bătrâneţe i se pare greu şi plictisitor să latre”. E de presupus însă că acestui câine i se părea plictisitor să latre nu din pricina bătrâneţii ci din cauza rezultatelor negative ale vânătorii pe care o pusese la cale.

Cu toate acestea, Poznański a trimis guvernatorului „ancheta cu privire la niic-burghezul Alexei Peşkov”, însoţită de următoarea notă rezumativă: „Răspunsul primit de la şeful direcţiei jandarmeriei guberniale din Kazan, la interpelările mele cu privire la Peşkov, mi-a confirmat părerea pe care mi-o formasem de mult despre Peşkov, cum că el ar prezenta un teren propice pentru a ajuta persoanele suspecte din Rusia. Din acest răspuns am aflat că Peşkov a lucrat la Kazan la o franzelârie înfiinţată cu scopuri subversive, că avea la Ka-Zuin printre cunoştinţe persoane suspecte, citea cărţi nedorite şi. necorespunzătoare dezvoltării sale, cât şi pregătirii pe care o avea”.

Bineînţeles că, din punctul de vedere al siguranţei, împărtăşit atât de generalul de jandarmi cât şi de guvernator, lectura „foarte dorită” pentru niic-burghezul, care a trecut prin şcoala primară şi pe care, „din pricini de sărăcie n-a terminat-o” ar fi fost numai literatura vulgară.

Dar e lesne de înţeles că pe baza acestor date Poznański nu şi-a putut întemeia învinuirea împotriva lui

Peşkov. El îi comunică guvernatorului că „ar socoti justa măsura de a suspenda pe viitor ancheta cu privire la mic-burghezul Peşkov şi de a înlocui măsura represivă de supraveghere publică a poliţiei doar prin aceea de supraveghere secretă”.

Un raport asemănător a fost trimis şi la departamentul poliţiei.

Amândoi adresanţii au considerat necesar să se

instituie asupra lui Peşkov supravegherea secretă şi de atunci el a rămas mereu în sfera de observaţie a jandarmilor, a departamentului poliţiei şi a autorităţilor poliţieneşti guberniale.

Din amintirile lui Gorki reiese că el a fost eliberat la 7 noiembrie, „în ajun de sfântul Mihail".

„Îmi amintesc foarte bine de asta, scrie ol. pentru că a doua zi era o serată la Klark*, unde am văzut pentru prima dată un ilegalist (mi se pare pe Sabunaev). Mi-a făcut o impresie puternică: era îmbrăcat cu multă stângăcie, prost machiat, purta o perucă roşcată, vorbea dispreţuitor, dar lumea îl asculta aproape cu slugărnicie. Mie mi-a spus: «închisoarea e o şcoală necesară pentru un revoluţionar». Îmi aduc aminte că i-am răspuns destul de impertinent pentru că aşa trebuia să-i răspund".

Sabunaev fusese implicat în procesul. Varodnaia *volea* în 1884, când deja începuse perioada descompunerii ei. Surghiunit în Siberia, el fugise de acolo în 1888 şi încerca să reînvie mişcarea, să-i „galvanizeze cadavrul" cum se spunea pe atunci. Apărea întotdeauna pe neaşteptate în diferite oraşe din regiunea Volgii, cochetând cu conspirativitatea şi misterul. Epigon al mişcării A *arodnaia rol ea*, el era totodată şi un fel de precursor al eserismului[1718], un element din Cele mai aventuriere ale acestuia.

La Kazan el urmărea să folosească în scopurile sale cercul lui Fedoseev, şi e semnificativ că Fedoseev l-a respins, „netolerând ca acel ţap să intre în grădina lui".

---

17 Klark — prietenul lui Gorki, student exmatriculat, fost deportat. (N.a.)

18 Prescurtarea denumirii socialiştilor revoluţionari, partid mic- burghez apărut la începutul sec. al XX-lea în Rusia, în urma unificării diferitelor grupuri narodnice, care S-a situat pe poziţii duşmănoase marxismului şi a degenerat în cele din urmă în adevărate bande contrarevoluţionare, luptînd alături de cădeţi şi in- tervenţionişti împotriva Puterii Sovietice. (N.t.)

Fireşte că frazeologiei revoluţionare debitată de un astfel de pozeur Gorki „trebuia” să-i răspundă impertinent.

Pe atunci Gorki tocmai intrase ca secretar la avocatul Lanin, şi viaţa lui devenise mai ordonată. îl urmărea însă un gând tainic. Nu putea să uite cu niciun chip emoţiile pe care le încercase la prima sa mare lucrare de creaţie.

Într-una din zilele lunii decembrie l! îo9 a luat hotărârea să se ducă la scriitorul Korolenko, care pe atunci locuia la Nijni, şi să-i arate poemul său.

În câteva cuvinte pline de miez, Korolenko i-a demonstrat autorului, care-l asculta stânjenit, cât de prost este poemul şi de ce anume este atât de prost. „În tinereţe suntem cu toţii niţeluş cam pesimişti, şi nu ştiu, zău, de ce. Pare-se din pricină că vrem prea mult şi realizăm prea puţin…”

Pe Gorki l-a surprins adâncimea cu care a intuit Korolenko starea de spirit ce-l determinase să scrie *Cântecul bătrânului stejar*.

După aceea discuţia a ajuns la numeroasele curiozităţi stilistice. Şi aici. critica blândă şi amabilă în formă, dar aspră a lui Korolenko, a avut asupra lui Gorki efectul unui trăsnet. „Nu mai auzeam şi nu mai înţelegeam nimic – mărturiseşte el – fiind cuprins de o singură dorinţă: s-o iau la goană de ruşine”.

Nu se ştie dacă greşelile erau atât de multe sau Gorki exagerează lipsurile lucrării sale, amintindu-şi despre ea după treizeci de ani, fapt este însă că V.G. Korolenko i le-a arătat deschis. Asta l-a tulburat pe tânărul autor şi l-a făcut să-şi spună: „Despre cuprinsul manuscrisului, niciun cuvânt. Ce-o fi descoperit în el omul acesta ciudat?”

Conţinutul exprima dorinţa autorului ca oamenii să săvârşească lapte eroice pentru renaşterea pământului acesta „stropit eu lacrimi şi sânge”.

Korolenko a trecut cu vederea acest conţinut romantic. menţionând o serie de greşeli de limbă, ceea ce

l-a determinat pe Gorki să ia hotărârea de a nu mai scrie nici versuri, nici proză… „… Şi, într-adevăr, aproape doi ani cât am locuit în Nijni n-am scris nimic…”

În decursul acestor doi ani de viaţă la Nijni, Gorki continua să întreţină numeroase legături cu cercurile de tineret şi diferiţi „politici”, dar în mijlocul tuturor acestor „narodnici” şi „radicali”, după cum îşi spuneau grupurile de intelectuali din localitate, ascultând discuţiile lor iscusite şi complicate, Gorki, aşa cum mărturiseşte el însuşi, se simţea „ca un cintezoi într-un stol de corbi înţelepţi”.

5-a păstrat o interesantă povestire a unui participant la o astfel de adunare, organizată în locuinţa unuia dintre „politicii” din Nijni, cu prilejul venirii în oraş din regiunile locuite de sectanţi a unui narodnic „ilegal”, care povestea despre starea de spirit revoluţionară a ţărănimii: „Era acolo şi Peşkov. care asculta foarte atent. După ce «ilegalul» şi-a încheiat cuvântarea s-a trecut la «discuţii»; i-a venit rândul şi lui l’eşkov: el a început să vorbească… Vorbea nu ştiu cum, cu totul altfel decât ceilalţi. Cuvântările celorlalţi erau îmbâcsite de raţionamente seci, abstracte, pe care, ascultându-le, îţi venea să adormi, dar Peşkov vorbea numai în imagini vii. În cuvântarea lui, plină de expresii puternice, viguroase, de caracterizări bine făcute, totul trăia, fremăta, respira… Se pare că nu tuturor le-a plăcut cuvântarea acestui tânăr; auditoriul cu stare de spirit «radicală» o găsea chiar, într-o oarecare măsură, eretică, totuşi îl ascultau cu toţii plini de atenţie… în astfel de momente Peşkov se transfigura complet, lucru de care m-am convins nu o dată şi mai târziu”.

Despre ce anume vorbea atât de interesant Gorki la aceste adunări?

„Nu posedam disciplina, sau mai bine zis tehnica raţionamentului, pe care ţi-o dă şcoala. Acumulasem mult material, care cerea o muncă serioasă pentru clasificarea

lui, iar pentru această muncă îmi trebuia mult timp liber, ceea ce iarăşi nu aveam. Mă chinuiau contraciicţiile dintre ceea ce găseam în cărţile în care credeam aproape cu neclintire, şi viaţa cunoscută de mine destul de bine”.

Experienţa vieţii îl împiedica să fie de acord cu concepţiile livreşti ale „narodnicilor”, şi la concluziile lor abstracte el riposta prin bogatele sale impresii personale, iar după cum reiese şi din mărturia adusă mai sus, felul lui de a vorbi se deosebea încă de pe-atunci printr-o expresivitate neobişnuită. Dacă, aşa cum mărturiseşte acel martor ocular, „îl ascultau cu toţii plini de atenţie”, o făceau, de bună seamă, pentru că în aceste impresii ale sale străbătea nestăvilit adevărul vieţii, despre care el povestea cu talentul scriitorului în formaţie.

„În haosul de păreri contradictorii şi din ce în ce mai îndârjite, urmărind lupta simţămintelor cu raţiunea, luptă în care aveai impresia că adevărul se retrăgea în graba mare, schilodit, îşi amintea Gorki mai târziu, în clocotul acesta de idei nu găseam nimic pe placul «sufletului meu»… Ca şi la Kazan, la Borisoglebsk sau la Ţariţîn, şi aici mă cuprindea un sentiment de uimire şi nelinişte, când urmăream viaţa intelectualităţii… Din nou se năştea în mintea mea o mare nedumerire: nu înţelegeam pentru ce nu se străduia intelectualitatea cu mai multă energie să pătrundă în masa poporului, a cărui viaţă mi se părea cu totul lipsită de sens şi mă indigna prin sărăcia ei spirituală, prin nemaipomenita ei plictiseală şi mai ales prin cruzimea nepăsătoare care caracteriza relaţiile dintre oameni”.

Singurul om care, după cum i se părea lui Gorki, ar fi putut să-i explice care sunt căile vieţii ruseşti, să-i indice sensul „eroismului” şi „imensitatea” unei munci raţionale, era Korolenko.

„Nu m-am dus la Vladimir Galaktionovici, fiindcă, după cum am spus, luasem hotărârea dârză să nu mai încerc niciodată să scriu. îl întâlneam uneori în treacăt, pe

stradă sau la adunările de la cunoscuţi, unde stătea tăcut, ascultând calm discuţiile. Calmul lui mă tulbura. Totul mi se clătina sub picioare. Vedeam bine că în jurul meu începea o oarecare frământare. Toţi se agitau, discutau, numai el era neclintit. Nu mă puteam hotărî să mă apropii de el şi să-l întreb:

De ce sunteţi atât de calm?”

Într-o noapte din vara anului 1890, Gorki şi Korolenko s-au întâlnit la Nijni-Novgorod pe „Dâmb”, un loc pe malul înalt al Volgii. Aici, stând pe o bancă, Gorki i-a pus întrebarea care-l tulbura. Răspunsul lui Korolenko a fost simplu: „Sunt aşa, pentru că ştiu ce trebuie să fac şi sunt convins de folosul a ceea ce fac”.

Korolenko era unul dintre cei mai buni şi cei mai talentaţi reprezentanţi ai intelectualităţii democratice din epoca de după reformă, luptător neobosit împotriva reacţiunii iobăgiste. Toate forţele sale de scriitor, publicist şi activist pe tărâm social le consacra acestei lupte, fiind profund convins de necesitatea ei imperioasă. Spirit echilibrat şi puternic, el înlocuise ţelurile „înalte şi îndepărtate” cu problemele sociale foarte apropiate, crezând cu naivitate că simpla înfăptuire a acestora, fără o ascuţită luptă de clasă, e suficientă pentru a rezolva problemele viitorului „îndepărtat”.

Iar acum, stând pe banca de pe „Dâmb”, el răspundea neliniştilor şi nedumeririlor pe care Gorki i le dezvăluise, vorbind emoţionat despre credinţa sa: „E nevoie de dreptate! Atunci când scânteile de dreptate vor alcătui, treptat, un foc mare, el va mistui toată minciuna şi tina pământului şi numai atunci viaţa nu va mai fi apăsătoare şi tristă. Dârz, fără să cruţi pe nimeni şi nimic, fără să te cruţi nici chiar pe tine însuţi, străduieşte-te să aduci în viaţă dreptatea – aşa gândesc eu!”

Korolenko dădea noţiunii de „dreptate” un sens istoric de luptă democratică împotriva jugului iobâgiei şi a

rămăşiţelor feudale.

Lupta aceasta trecuse într-o mare măsură în sarcina intelectualităţii care „nu ţine de o anumită stare socială”. Dar faptul că intelectualitatea „nu ţine de o anumită stare socială” nu înseamnă că ideile acesteia[19]

sunt în afara „originii de clasă”, lucrul pe care îl lămureşte în mod amănunţit Lenin. „Faptul că intelectualitatea „nu ţine de o anumită stare socială», nu exclude câtuşi de puţin originea de clasă a ideilor ei... întotdeauna şi pretutindeni, burghezia s-a ridicat împotriva învechitelor bariere pe care le constituiau stările sociale şi împotriva altor instituţii medievale, în numele întregului «popor», în sânul căruia contradicţiile de clasă nu se dezvoltaseră încă; şi atât în Apus, cât şi în Rusia, ea a avut dreptate, deoarece instituţiile criticate stânjeneau într-adevăr pe *toată lumea*”. *1*

Evoluţia contradicţiilor de clasă destrăma unitatea iniţială, fracţiona „intelectualitatea care nu ţine de o anumită stare socială” în grupe liberale şi democratice – tabloul pestriţ al trădării idealurilor democratice fiind cât se poate de caracteristic pentru deceniul al nouălea.

Korolenko rămânea un cavaler credincios al democraţiei, un propagandist energic al luptei împotriva samavolniciilor absolutismului, împotriva regimului nobiliarpoliţienesc, nutrind o profundă simpatie faţă de masele asuprite. Dar el era nu numai un luptător democrat ci şi un luptător burghezo-democrat, el reprezenta interesele comune întregii burghezii, în măsura în care ocrotirea lor apărea ca o acţiune progresistă în comparaţie cu rămăşiţele sălbatice ale iobăgiei şi ale hegemoniei nobililor.

Aceasta era lupta pentru progresul social-cultural,

---

19 Este vorba de reforma din 1861 prin care se decreta, în formă, desfiinţarea iobăgiei. In fapt ea a continuat să existe încă multă vreme. (N.t.)

pentru sporirea „legalităţii”, „dreptăţii”, „umanităţii” şi „blândeţii”.

Am văzut că şi Gorki visa la o astfel de primenire a vieţii care-l „indigna prin sărăcia ei spirituală”, primenire ce ar fi sporit valorile etice şi culturale. Dar experienţa şi conştiinţa sa de proletar l-au făcut să se izbească de noi contradicţii ale realităţii.

„În evoluţia progresului social-cultural nu se încadra nicidecum patronul meu Vasili Semeonov, şi în general nu se încadrau patronii. Dintre toate înţelepciunile

— V.I. Lenin, Opere, vol. 1, pag. 415, ESPLP, 1958. (*N.t.*)

pe care le auzisem şi le citisem „mi se întipărise adânc în minte” mai ales una, spusă de Proudhon:

«Proprietatea înseamnă hoţie».

Pentru mine lucrul acesta era cât se poate de clar. Şi cu toate că eu cunoşteam îndeaproape foarte mul şi hoţi profesionişti, am văzut... că patronii «cinstiţi» se străduiesc mereu din toate puterile să confirme adevărul spus de Proudhon şi că într-asta consta sensul vieţii lor”.

În căutarea locului său în viaţă, Gorki avea avantajul tinereţii şi al pasiunii de neînvins, precum şi al unei inepuizabile energii sufleteşti. El cerceta cu atenţie şi cu perseverenţă lumea înconjurătoare, căutând acele forţe care ar fi putut să transforme viaţa.

Chinuit de haosul contradicţiilor, luă hotărârea să plece prin ţară, să vadă cu ochii lui ce fel de oameni trăiesc în Rusia, nu „oamenii” despre care vorbeau narodnicii în cărţile lor, ci oamenii adevăraţi, legaţi cu trup şi suflet de viaţa de toate zilele.

Această hotărâre i-o insuflase şi un alt simţământ. „Aveam nevoie să găsesc în viaţă, în oameni, ceva în măsură să cumpănească această greutate de pe inimă, simţeam nevoia să-mi despovărez spinarea”.

Aşa au început pribegiile sale.

Era la începutul lui aprilie 1891. Gorki plecă din Nijni, când pe câmp mai stăruiau bălţi din apa zăpezii topite, iar drumurile nu se zvântaseră încă.

A plecat pe jos pentru a scăpa de urmărire, mergând tot pe ţărm, apoi a luat vaporul până la Ţariţîn şi de aici, pe calea ferată Greaz-Ţariţîn, pe care o cunoştea foarte bine, până la gara Filonovo.

Tot din aceste locuri pornise şi cu doi ani în urmă spre nord, spre Tuia şi Moscova. Aici mai lucra încă telegrafistul Iurin, cu care fusese prieten în tinereţe şi de care se apropiase atât de mult în gara Krutaia. Aici elaboraseră tustrei, el, Iurin şi Iaroslavţev, proiectul acelei colonii agricole, care li se părea atunci o ieşire provizorie din „strâmtoarea vieţii" atât de stupidă şi fără rost. Aici era şi acel cerc al tineretului democrat a cărui atmosferă îl susţinuse pe Gorki în disperatele lui căutări de a-şi găsi drumul în viaţă.

Pornind în noile sale pribegii – după ce petrecuse la Nijni doi ani încheiaţi, unde, aşa cum lasă să se înţeleagă dintr-o notă autobiografică din anul 1897", s-a simţit străin printre intelectuali" – şi de data aceasta, Filonovo a fost prima sa etapă.

Dintr-una din povestirile sale aflăm că peregrinările s-au datorat necesităţii de neînlăturat de a pleca „din sfera tuturor acelor convenţionalism «apăsătoare, a tuturor măruntelor şi veninoaselor minciuni consfinţite de datini, din sfera bolnăvicioaselor vanităţi, a sectarismului în concepţii, a falsităţii de tot felul".

Acum revenea pe aceste meleaguri cu un sentiment de repulsie tot atât de puternic, sau poate mai puternic decât cel pe care-l încercase în trecut.

Atunci, cu doi ani în urmă, nu numai că era stăpânit de dorinţa puternică de a duce „o viaţă independentă", nu numai că visa la o viaţă „fără şefi, fără stăpâni, fără înjosiri", dar simţea pornirea fierbinte de a săvârşi. şi fapte

eroice pentru renaşterea pământului, pe care trebuia să înceapă să clocotească „o viaţă curată, cinstită şi plină de bucurii”.

Lăsa în urmă doi ani de căutări insistente a dreptăţii sociale, căutări inutile, pentru că în cercurile intelectualilor din Nijni, printre oamenii chemaţi, după cum i se părea lui, să rezolve aceste probleme, nu descoperise decât sau vechea râvnă întru „zugrăvirea” unui „popor” care nu exista în realitate, sau scepticismul cinic faţă de orice fel de „idei”, 9 au convingerea liniştitoare că „se descurca ei şi fără noi”, sau, în sfârşit, oportunismul călduţ al oamenilor „care s-au deşteptat”.

Era firesc ca în asemenea „frământări” Gorki să nu găsească nimic „pe placul sufletului” său.

Rupând cu această lume a discuţiilor inutile, Gorki pleca din Nijni adânc apăsat sufleteşte. Dar, cunoscând starea lui de spirit din aceste zile, nu ştim care erau, în acelaşi timp, ideile sale constructive privind transformarea vieţii şi cu care venea acum în cercul vechilor săi prieteni.

La rândul său jandarmul din gara Filonovo ardea de dorinţa să afle măcar ceva referitor la persoana lui Gorki, trimiţând direcţiei sale la 29 mai 1891 un raport destul de ciudat atât prin ton cât şi prin conţinut:

„Urmărindu-i în baza § 13 din instrucţiunile jandarmeriei pe funcţionarii de la calea ferată, am observat de la un timp că la Ciceagov, paznic în gara Filonovo, tehnician provenit din mieii-burghezi ai oraşului Borisoglebsk, se adună foarte adesea mai ales oameni tineri, şi anume: telegrafistul Iurin, provenit din ţărani, tehnicianul Hlebnikov, de la atelierul de vagoane, învăţătorul Frolov, din cătunul Berezovski, şi meşterul zugrav Alexei Maximov Peşkov, din Nijni-Novgorod, care locuieşte temporar aici. Toate persoanele sus-numite se strâng la locuinţa lui Ciceagov şi aceste adunări se prelungesc de cele mai multe ori până după miezul nopţii

ba mai târziu chiar şi se ţin întotdeauna cu perdelele trase la geamuri şi cu uşile încuiate, aşa că nu se poate pătrunde la ei pe neaşteptate… Dată fiind firea închisă a persoanelor sus-numite precum şi comportarea lor suspectă, sunt motive să presupunem că la aceste adunări ei pun la cale acţiuni subversive împotriva ordinii, iar persoanele sus-numite posedă cărţi dăunătoare şi interzise…”

Fără îndoială că în acest cerc de tineri, cu o orientare revoluţionară, Gorki, care avea avantajul unui bagaj de observaţii şi al setei sale neobişnuite de a cunoaşte, deţinea un rol de frunte.

Hotărârea pe care o luase de a colinda prin ţară corespundea firii sale de scriitor, pe care nici el însuşi n-o descoperise încă. „M-am hotărât, îşi aminteşte Gorki. să merg să văd eu însumi cum trăiesc «oamenii»”.

şi fără îndoială că prin stepele Donului, pe câmpiile Ucrainei, în înfierbântata Novorosie[20], prin toate meleagurile ţării pe care le străbătea, Gorki trece de fapt ca un scriitor care urmăreşte cu mult interes „cum trăiesc oamenii1. El mergea prin staniţele cele mai populate, poposea prin oraşe şi sate de stepă, lucra în zgomotoasele porturi de pe malul mării, focare de cruntă exploatare şi mizerie. Intra în relaţii diferite cu sute de oameni, cărora li se înfăţişa ca muncitor, argat, sau pur şi simplu „drumeţ”.

Cândva, literatul raznocint Levitov, scriitor democrat din deceniul al şaptelea, spunea: „Fiind din fire un om al străzii, hoinărind dintr-un capăt într-altul al marii noastre patrii, am văzut cel puţin o sută de milioane de nerozii omeneşti şi două sute de milioane de ticăloşii omeneşti”.

Când îşi amintea de toate acestea era „cuprins de o Iurie inexplicabilă”. Dar experienţa chinuitoare a acestor pribegii îmbrăca în povestirile sale sau haina unui zâmbet

---

20 Denumirea oficială din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea şi pînă în 1917 a teritoriului Ucrainei de sud, cuprins între ţărmul Mării Negre şi al Mării de Azov. (N.t.)

amar, sau aceea a lirismului prolix, revărsat în tot felul de tânguiri şi sarcasme.

După experienţa de viaţă pe care o acumulase, Gorki nu era raznocint ci proletar, el creştea dintr-o altă plămădeală, ca democrat al unei alte vremi. Ciocnirea cu „cotidianul înfricoşător" stârnea în el avântul de luptă, năzuinţa spre împotrivire. El se apăra cu înverşunare, fiind „gata oricând pentru orice discuţie şi luptă"!

Experienţa peregrinărilor sale nu era mai puţin bogată decât aceea a lui Levitov, dar el reacţiona incomparabil mai hotărât la umilinţele maselor, la năravurile sălbatice ale „patronilor", la psihologia de fiară a micului burghez, la toate fenomenele acelei lumi cu clase vrăjmaşe lui.

De la gara Filonovo, drumul lui trece prin regiunea Donului, Ucraina şi Novorosia. El îşi câştigă existenţa îndeplinind diferite munci, de pildă ca hamal în portul Rostov sau ca argat pe la ţărani în Ucraina, în guberniile Ekaterinoslav şi Herson.

La 15 iulie, în satul Kandîbin, la treizeci de verste[21] de oraşul Nikolaev, Gorki este de faţă la schingiuirea publică a unei femei, scenă pe care o descrie în povestirea *Izgonirea*.

Se amestecă în această josnică răfuială şi capătă o bătaie soră cu moartea. Este scos din sat cu o căruţă şi aruncat într-un şanţ plin de bălării şi noroi „lucru care m-a salvat, scrie Gorki, de la o moarte timpurie şi «ruşinoasă», pentru că mi s-a aplicat «o compresă»".

Un flaşnetar care venea cu căruţa de la un ştiu ce iarmaroc sătesc, l-a luat pe cel bătut şi l-a dus la Nikolaev, la spital, unde şi-a revenit.

De aici Gorki s-a dus la Oceakov; acolo, în delta Niprului, a trăit laolaltă cu pescarii şi, împins de nevoi, s-a angajat la o exploatare de sare. În schiţa autobiografică la

21 O verstă = 1,068 km. (N.t.)

sare sunt povestite întâmplările prin care a trecut acolo, muncind în condiţii neomenos de grele.

Sleiţi de puteri, aduşi la disperare, vagabonzii-lucrători l-au întâmpinat pe noul venit cu batjocuri pline de cruzime; şirul acestor batjocuri s-a încheiat cu o farsă: mânerele de la braţele roabei cu care căra Gorki au fost astfel meşterite încât i-au prins mina, smulgându-i pielea de pe palme.

Şi cu toate că cuvintele sale înflăcărate au reuşit să provoace printre salahorii cu roabele o izbucnire de solidaritate muncitorească, era evident că nimic nu putea spulbera povara întunecată a sufletului lor şi că Gorki trebuia să plece dintre ei. Trăiau cu toţii „laolaltă" ca într-o beznă şi judecata lor schilodită de disperare respingea cu înverşunare orice le venea din afară.

Mai departe, drumul l-a purtat pe Gorki prin Basarabia. A ajuns acolo în timpul culesului viilor şi în ţinutul acesta minunat a putut să se odihnească şi să-şi refacă forţele.

Străbătând partea de sud a Basarabiei până la malurile Dunării, el s-a întors la Odesa prin Akkerman.

De la Odesa, unde a lucrat în port ca hamal, el ajunge în noiembrie 1891, trecând prin Nikolaev, Ilerson, Perekop, Simferopol, Ialta, Feodosia, Kerci, Taraan, litoralul Mării Negre, Cuban şi regiunea Tersk, la îi fii's, pe şoseaua militară a Gruziei.

Istoria acestei ultime perioade de pribegii s-a păstrat cu multe amănunte datorită cunoscutei sale povestiri *Tovarăşul meu de drum*.

Lucrând în portul Odesa, Gorki s-a întâlnil cu un tânăr gruzin care i-a stârnit interesul. Acesta s-a dovedit a fi un fecior de boier care se rupsese de familia sa. Ajuns într-un ţinut străin, trăia în mare sărăcie şi nu vedea nicio ieşire din situaţia în care se afla. Tânărul hamal s-a oferit să-l ajute pe boiernaş, hrănindu-l din ceea ce câştiga el

muncind, şi l-a dus până aproape de casă. Odrasla de boier, neînţelegând cu niciun chip felul de a se purta al muncitorului, îl socotea pe ocrotitorul şi tovarăşul său de drum drept un prost şi se purta ca atare. Nu numai că trăia pe seama lui, dar îl şi fura, şi pentru a se putea salva pe sine. nu se sfia să-l ponegrească pe unde treceau, iar într-o împrejurare grea era cât pe ce să-l dea pe mâna autorităţilor. Îi făgăduise lui Gorki că-l va găzdui în locuinţa sa, dar o dată ajunşi la Tiflis, l-a părăsit în oraşul străin, după ce mai întâi îl minţise.

Întreaga povestire e construită pe dezvăluirea caracterului, pe deplin conturat, al acestui „sălbatic cult" care-i trezise lui Gorki interesul.

„Nu l-am mai întâlnit niciodată pe acest tovarăş al meu de drum, cu care am umblat aproape patru luni din viaţa mea, dar îmi amintesc adesea de el cu plăcere şi mă înveselesc.

Am învăţat de la el multe lucruri pe care nu le poţi găsi în foliantele groase, scrise de înţelepţi, deoarece înţelepciunea vieţii e întotdeauna mai adâncă şi mai cuprinzătoare decât aceea a oamenilor".

Dar iată că fostul tovarăş de drum iese la iveală în anul 1903, după ce a citit povestirea lui Gorki, tradusă în limba gruzină, publicată în suplimentul ziarului *Ţnobis-Purfelli*. El s-a prezentat la redacţia ziarului, cerând să i se explice de tinde a aflat autorul povestirii atâtea amănunte despre călătoria sa cu un oarecare Peşkov. Primind lămuririle necesare, a cerut să fie tipărită şi versiunea lui despre călătorie.

Ăcest personagiu al lui Gorki (care în ziar apare Cil numele de S-dze, şi pe care Gorki în nota sa despre povestire îl numeşte Ţulukidze) a relatat noi episoade ale călătoriei, despre care Gorki nu scrisese. În general însă povestirea lui Ţulukidze corespunde cu aceea a lui Gorki, uneori chiar până în cele mai mici amănunte, dacă nu

ţinem seamă de protestele strecurate în scopul autoreabilitării.

Ţulukidze confirmă faptul că numai Peşkov făcea rost de bani şi de hrană, că fiindu-i milă de tovarăşul său de drum îi dădea bucata cea mai mare de pâine atunci când nu aveau îndeajuns. Ţulukidze, la fel ca şi Şakro Ptadze din *Tovarăşul meu de drum*, apropiindu-se de Tiflis, n-a vrut să intre în oraş pe lumină, fiindu-i teamă să nu se întâlnească cu niscaiva cunoscuţi, iar o dată ajuns în oraş, după cum singur mărturiseşte, nu mai ştie cum s-a despărţit de Peşkov. „După aceasta n-am mai aflat absolut nimic despre Peşkov şi n-am ştiut că şi-a schimbat numele de familie1, încheie S-dze replica sa la povestirea lui Gorki.

Dar povestirea lui Gorki despre această călătorie era departe de a fi completă. O serie întreagă de episoade le-a folosit în alte povestiri.

În schiţa *Doi vagabonzi*, autorul pomeneşte despre un tovarăş de drum gruzin, care l-a însoţit prin Cuban. Pe de altă parte, S-dze aminteşte în relatarea sa despre doi vagabonzi cu care ei au lucrat prin aceleaşi locuri. Asemenea relatări conjugate confirmă caracterul autobiografic neîndoielnic al acestor povestiri ale lui Gorki.

Înainte de a ajunge la Maikop, undeva pe lângă gara Hanskaia, Gorki lucrează o vreme la treieratul griului, şi aici, după cum povesteşte în *Doi vagabonzi*, asistă la moartea vagabondului Maslov, fost muncitor în fabrică, pe care exploatarea îl adusese la deznădejde, şi-l stârnise împotriva oricărei maşini. Disperat şi aţâţat, el piere într-o stupidă şi inegală întrecere cutreierătoarea. Maslov este una din cele mai emoţionante figuri din primele povestiri ale lui Gorki despre „vagabonzi”.

La Maikop, Gorki ajunge singur, despărţindu-se pentru o vreme de tovarăşul său de drum. Aici mai găseşte, potolită dar încă nestinsă, flacăra evenimentelor atât de tragice pentru populaţie, evenimente care tulburau

pretutindeni în acei ani ţinutul Donului şi Cubanului şi în care era greu de precizat dacă rolul cel mai de seamă îl jucau calamităţile naturale sau samavolnicia feudală a funcţionarilor ţarişti.

„La 15 septembrie, îşi amintea mai târziu Alexei Maximovici, a izbucnit «răscoala ciumei»; cazacii au alungat şi după câte-mi aduc aminte au şi ciomăgit comisia sanitară, pentru că, după cum mi-au relatat localnicii, inspectorul a dat dispoziţie să fie băgaţi laolaltă, în acelaşi ocol, boii bolnavi cu cei sănătoşi, astfel că după două zile şi două nopţi boii sănătoşi s-au molipsit şi ei.

Pentru «potolirea» cazacilor a fost trimisă «o drujină de puşcaşi din Caucaz», ori aceste drujine erau formate din diferite seminţii – din gruzini şi, mi se pare, cerkezi din regiunea Tersk, duşmani străvechi ai celor din Cuban. S-a dat «o luptă între ruşi şi kabardini» şi caucazienii au fost alungaţi. Atunci au năvălit dragonii, sub comanda unui căpitan, al cărui nume de familie l-am uitat, dar a cărui mutră prostească o ţin minte... Cele două evenimente – adică «răscoala» şi judecata au fost descrise în corespondenţele din *Mosicovskie vedomosti*[22], numerele nu le ţin minte, le-am citit târziu, peste vreo patru luni, la Tiflis. Din afacerea asta au fost spânzuraţi vreo trei sau patru oameni, nu-mi amintesc decât numele de familie şi figura unuia din ei: Ciomli, un flăcău voinic şi mustăcios.

La 18 septembrie, în timpul parastasului pentru cei ucişi, am fost reţinut ca «flotant». Şi cum în traista mea s-a găsit o Evanghelie, acest lucru m-a compromis grozav. De altfel s-au mai găsit şi alte două cărţulii inofensive, precum şi caietul meu de versuri. Am stat câteva zile în închisoarea construită de curând şi priveam prin geam

22 Moskovskie vedomosti (Buletinul Moscovei) — unul dintre cele mai vechi ziare ruse, editat la început (1756) de Universitatea din Moscova ; în perioada de după 1860 el devine, prin orientarea sa, un organ monarhist şi naţionalist. Din 1905 — principal organ al sutelor negre. A apărut pînă în 1917. (N.t.) ■

peste Laba în câmp, o mulţime de gâşte, tablou nespus de frumos

La interogatoriu am fost întrebat: de ce umblu într-una. «Vreau să cunosc Rusia», am răspuns. Ofiţerul de jandarmi cu nume dublu de familie, pe care l-am uitat, luând o înfăţişare de om adânc ofensat, mi-a spus: «Aceasta nu e Rusia, ci o porcărie»".

De la Maikop, Gorki a pornit spre Beslau, unde se desfăşurau pe atunci lucrările pentru construirea căii ferate spre Petrovsk şi ţărmul mării Caspiee.

Era spre sfârşitul lui octombrie, când Gorki, reîntal* nindu-se cu tovarăşul său de drum, se îndrepta de la Via* dikavkaz, pe şoseaua militară a Gruziei, spre Tiflis.

După ce au intrat în Tiflis, Gorki s-a aşezat pe o bancă sub şopronul staţiei tramvaiului cu cai de lângă podul Venisk, şi timp de şase ceasuri a aşteptat, potrivit înţelegerii, întoarcerea tovarăşului de drum. Apoi, după ce l-a pătruns bine frigul, a pornit să-şi caute un adăpost.

Şi-a găsit un adăpost... la secţia de poliţie, „unde. adaugă Gorki, mi-am petrecut cu bine şi în chip plăcut cea dintâi noapte după sosirea mea în capitala Caucazului".

Cu această ironie amară se încheie prima redactare a povestirii *Tovarăşul meu de drum*. L-am rugat pe Alexei Maximovici să-mi comunice în ce fel a nimerit în acest adăpost. „Aşa după cum se povesteşte în *Tovarăşul meu de drum*, mi-a răspuns Alexei Maximovici, un timp l-am aşteptat pe Şakro (Ţulukidze) la podul Venisk, dar pierzându-mi speranţa în întoarcerea lui, am intrat într-un dulian[2324], unde am fost întâmpinat foarte neprietenos de nişte «kinto» beţi. m-am bătut niţel cu ei şi apoi, cu toţii, am fost duşi la secţia de pe strada Olgliinskaia".

---

23 E o greşeală do memorie a lui Alexei Maximovici. Rîul pe care se află Maikop-ul se numeşte Belaia, iar Laba se află mai spre răsărit de Maikop. {N.a.)

24 Duhan — circiumă în Caucaz. (N.t.)

Dimineaţa, interogatoriul i-a fost luat de un „pristav[25] special” şi acesta probabil că a procedat „după împrejurări”, căci înfăţişarea arestatului nu lăsa loc la îndoieli în legătură cu starea lui socială, iar scopurile venirii sale la Tiflis erau cât se poate de suspecte.

„Pentru dovedirea nevinovăţiei” trebuia găsit un cliezaş cu greutate dintre localnici. Gorki a dat numele lui M.I. Nacealov, suspect poliţie pus sub supraveghere, pe care-l cunoştea de pe vremea slujbei la calea ferată Greaz-Ţariţîn, şi care se afla la Tiflis. Nacealov era cunoscut la poliţie, locuia chiar în sectorul pristavului care-l interoga pe Gorki şi era sub supravegherea acestuia. Însoţit de un gardian, Gorki a fost dus la Nacealov şi după ce acesta confirmă cele declarate de arestat, i s-a dat drumul.

În felul acesta, o întâmplare neaşteptată i-a ajutat lui Gorki să-şi găsească în Tiflis legăturile de care avea nevoie. M.I. Nacealov, pe care-l cunoştea, l-a întâmpinat şi în acest loc nou la fel de bucuros ca şi altă dată la Ţariţîn.

Cât despre pristav, putea să-l bănuiască pe vagabondul zdrenţăros şi oţelit de atâta pribegie de orice numai nu ca „suspect” politic, aşa încât n-a dat nicio însemnătate faptului că omul acesta, venit de cine ştie unde, îl cunoştea pe suspectul care-i fusese dat în supraveghere.[26]

---

25 Pristav — comisar de poliţie. (N.t.)

26

In anul 1931, în zilele cînd se sărbătorea cea de a zecea aniversare a proclamării Gruziei Sovietice, Gorki scria :

„Minunată sărbătoare, la care aş fi dorit să iau parte ca modest spectator, ca să-mi amintesc încă o dată de Gruzia pe care am văzut-o acum patruzeci de ani, să-mi amintesc de Tiflis, oraşul în care mi-am început munca literară.

N-am să uit niciodată că tocmai aici, în acest oraş am făcut primul pas nesigur pe această cale pe care, iată, merg de patru decenii. S-ar părea că tocmai natura plină de măreţie a ţării acesteia şi blîndeţea romantică

Îi poporului ei, tocmai aceste două forţe mi-au dat imboldul care a făcut dintr-un vagabond – un scriitor”.

Într-adevăr, Tiflisul a constituit în viaţa lui Gorki o întreagă epocă. Aici a trecut prin „nemaipomenit de multe întâmplări”, aici a tras concluziile asupra uriaşului bagaj de impresii adunat, aici şi-a văzut mai limpede calea de urmat.

Însă în acest oraş el a venit, aşa după cum am văzut, ca un „vagabond”. În primele zile, Nacealov l-a adăpostit în odaia în care locuia cu soţia sa. Nacealov lucra la direcţia căii ferate trauscaucaziene şi s-a folosit de relaţiile sale pentru a-l aranja pe Gorki într-o slujbă.

„La început, scria Alexei Maximovici, vreo lună şi jumătate am lucrat la o fierărie, ca ajutor, iar mai târziu la secţia de contabilitate a atelierelor, unde înregistram cantitatea de materiale folosite la «micile reparaţii ale locomotivelor»”.

Nacealov l-a introdus pe Gorki în cercul prietenilor săi „politici” din Tiflis, majoritatea din ei cu domiciliu forţat. Gorki a închiriat o odaie la familia unuia dintre ei, Danko. Familia Danko locuia în partea de sus a Tiflisului, pe dealul Vera, dincolo de podul Venisk, la primul etaj al unei mici case de lemn.

Totuşi, deşi a trăit la Tiflis aproape un an încheiat, Gorki n-a căpătat deprinderile unui om cu domiciliul stabil. În diverse perioade ale acestui an el a colindat prin Gruzia, acumulând impresii despre această ţară nouă pentru dânsul şi care-l vrăjise. În timpul peregrinărilor sale s-a oprit la Ahalkalaki, Borjom, Batumi, înalţih, Kutaisi, Ozurgheti, Telavi şi Gori. În vara anului 1892 Gorki vine pe ţărmul Mării Negre, unde lucrează alături de „înfometaţi”, la construcţia şoselei Suhumi-Novorosiisk. Construirea acestei şosele de importanţă strategică fusese încredinţată generalului Annenkov, care angaja mii de ţărani veniţi din guberniile înfometate. Sub pretextul unor „lucrări sociale”,

organizate chipurile în ajutorul înfometaţilor, aici se desfăşura cea mai cruntă exploatare a oamenilor dezorientaţi şi abrutizaţi de nevoi şi mizerie.

În povestirea *Cum s-o născut un om*, Gorki îşi aminteşte despre tovarăşii săi de lucru, „zdrobiţi de povara tristei lor ursite”, „... care i-a desprins de pământul lor de baştină, secătuit şi sterp, şi i-a azvârlit – aşa cum vântul mină toamna frunzele uscate – aici, unde măreţia unei naturi necunoscute i-a uimit şi le-a luat ochii, dar unde munca grea i-a doborât cu desăvârşire”.

Încă înainte de a veni la ţărmul Mării Negre, Gorki a stat un timp şi în partea de răsărit a Caucazului, la Baku. Aici a venit împreună cu un prieten de-al său, muiicitorul-mecanic Feodor Afanasiev.

Aceasta „împărăţie neagră”, înfiorătoare pe vremea aceea, unde muncitorii se istoveau trudind, iar patronii terenurilor petrolifere realizau profituri colosale, a produs asupra celor doi tovarăşi de drum o impresie apăsătoare. „Am umblat vreo două-trei ore, uitându-ne de departe la încrengătura de sonde murdare, dinspre care se auzea un plescăit înfundat, parcă ar fi căzut nişte pietre în apă; în aerul încins şi apăsător plutea un şuier înăbuşit. Vreo zece muncitori, pe jumătate goi, trăgeau de o frânghie, târând pe pământ o bucată groasă de tablă, legată cu un lanţ de fier, şi strigau posomorâţi:

— Aa-a! Aa-a!

Picături mari de ploaie neagră cădeau peste ei. Din sondă ţâşnea un stâlp gros, negru, al cărui capăt, proptindu-se în văzduhul greu, uleios, lua forma unei pălării de ciupercă şi aceasta nu se micşora, cu toate că de pe ea curgeau şiroaie, de parcă se topea. Muncitorii care roiau printre sonde păreau ciudat şi supărător de mici. În toate astea era ceva înfiorător, ireal sau, poate, prea real. până la absurd.

— Mai bine aş crăpa de foame decât să vin să

muncesc aici! rosti Fedea Afanasievici, şi scuipă”.

Întorcându-se la îi fiis. Gorki locuieşte împreună cu Afanasiev. Li se alătură un cunoscut comun, pe nume Rohlin, precum şi un elev din cursul superior al şcolii de topometrie Samet, seminaristul Vilanov şi S. Vartaneanţ, student la institutul pedagogic.

Situându-se în centrul acestui grup de tineri plini de viaţă şi buni activişti pe tărâm social. Gorki şi-a desfăşurat capacităţile sale organizatorice. Aşa se explică faptul că în demisolul de pe strada Novo-Arsenalnaia s-a format o „comună”, ai cărei membri erau tot mai mult atraşi de Gorki spre munca propagandistică în rândurile tineretului studios şi ale muncitorilor. Aici, viaţa se desfăşura destul de însufleţită şi zgomotoasă. Aproape în fiecare zi aveau loc lecturi, discuţii, dezbateri, dispute.

Seminarişti, elevi de la şcoala de topometrie, tineri de la institutul pedagogic, învăţătoare, cursante ale institutului de obstetrică şi muncitori se împrieteneau la cursurile comune de la acest „club” politic, care a luat fiinţă şi a înflorit pe neaşteptate.

La aceste zile se referă Gorki în scrisoarea către I.A. Kartikovski, tovarăş de-al său din anii adolescenţei, de pe vremea când trăia la Nijni-Novgorod, ajuns ulterior profesor la Universitatea din Kazan: „Pe scurt, iată cum trăiesc eu: de la ora 9 la 4 muncă, de la 4 la 5 odihnă, de la 5 la 9 lectură (în afară de miercurea şi duminica, când nu fac lectură), de la 9 la 11 – 12 dispute, certuri şi altele, de la 12 până la 3 – 4 citesc şi scriu pentru mine”.

Iar prietenului său Guri Pletnev din Kazan, Gorki îi scria cu o însufleţire plină de hotărâre şi bucurie: „Citesc împreună cu tinerii de la institut şi cu seminariştii. Nu-i învăţ nimic, dar îi sfătuiesc să se înţeleagă unii pe alţii. Citesc şi discut şi cu muncitorii de la depoul căii ferate. Este acolo un muncitor, Bogatârovici, cu o înfăţişare plăcută, cu care mă înţeleg foarte bine. El spune că în

viaţă nu există bine, iar eu spun că există, atât că binele e ascuns, ca să nu poată oricare ticălos să-l înliaţe cu mâna”.

S-au descoperit şi alte legături de solidaritate muncitorească, care păreau prea neînsemnate pentru a fi amintite în corespondenţa cu prietenii.

Din documentele jandarmeriei s-a aflat că tot în anul 1892, în timpul unei percheziţii la Rostov-pe-Don în legătură eu „procesul privind răspândirea de tipărituri interzise”, au fost găsite la un împricinat scrisori de-ale lui Peşkov. Într-una din ele scria:

„Stropesc din căldăruşa instrucţiunii cu mici idei de bună calitate, care aduc rezultatele ştiute”, şi adăuga mai departe că „deocamdată nu am de lucru, şi lucrători capabili de ceva nu sunt decât vreo 6 – 8 oameni”.

În altă scrisoare roagă să li se găsească de lucru la doi flăcăi şi comunică totodată că el şi tovarăşii săi aşteaptă „vizita bumbilor strălucitori”. S-au găsit scrisori de-ale lui Peşk ov şi la alt împricinat în acest proces. Acum ştim că Gorki a fost în corespondenţă cu tovarăşul său de cameră şi de muncă din portul Rostov, „matrozul Piotr”, cu marcatorul Trostkin, iar fragmentele din scrisorile găsite dovedesc, mai bine ca orice, natura ideilor pe care şi le împărtăşeau aceşti tovarăşi de muncă din portul Rostov, şi ce îi lega chiar după un timp atât de îndelungat de la despărţirea lor. „Parcă mă văd cum eram atunci, un fantezist, un stihuitor, scria Gorki, şi propagandist, de bună seamă, destul de prost”.

Credem însă că Alexei Maximovici, dată fiind modestia sa. diminuează aici importanţa propriei sale munci propagandistice.

S. I. Aliluev, membru al primului cerc social-democrat din Tiflis, povestea că în 1892, la o adunare a cercului, Peşkov care era de faţă, în cadrul discuţiei generale, a recomandat muncitorilor să-şi însemne tot ceea ce îi frământă în mod deosebit, sau ceea ce îi revoltă la fabrică.

„Scrieţi despre problemele la ordinea zilei, însemnaţi-vă fapte şi transmiteţi însemnările altor tovarăşi, să le citească şi ei. Manuscrise atât de mici pot fi copiate chiar în mai multe exemplare şi împărţite tovarăşilor… Prin aceste foi-volante se poate realiza foarte mult”.

După cum se vede, Gorki le sugera muncitorilor ideea întocmirii de manifeste.

Fără îndoiala că Gorki a fost organizatorul întregii activităţi a „comunei”, şi când, după şase ani. Feodor Afanasiev a fost implicat într-un proces politic serios, jandarmii, cercetând trecutul lui, au precizat cu un fler fără cusur măsura în care Gorki a influenţat tineretul din Tiflis în perioada existenţei comunii pe care el o organizase.

Nu degeaba de-atunci încolo în toate „notele informative despre Gorki” ale jandarmeriei era cuprinsă această formulare făcută în faţa jandarmilor de unul dintre martori care făcuse „declaraţii sincere”:

„Când îmi amintesc discuţiile şi convingerile lui Peşkov, pot să spun că el era cu siguranţă amestecat în propaganda care se făcea printre muncitori. El vorbea mereu, foarte mult şi aprins, despre exploatarea muncitorilor şi-şi dezvolta foarte pe larg opiniile pe această temă”.

Cât despre celălalt aspect al activităţii „stihuitorului fantezist”, cum îşi spune el însuşi, există suficiente mărturii ale contemporanilor săi. Din cele relatate de persoanele care l-au cunoscut în acea perioadă pe Gorki, reiese că avea caiete întregi de versuri şi că el însuşi urzea fel de fel de planuri… Nu o dată, îşi aminteşte S. Vartaneanţ. unul din membrii acestei comuniuni, m-a chemat la el în odaie (avea o odaie separată), pentru a-mi citi cu o deosebită plăcere *Manfred* şi *Cain*. Când îmi reamintesc acum serile de iarnă ale anului 1892, petrecute la demisol. În odaia destul de spaţioasă, dar cu mobilă

sărăcăcioasă, şi văd în faţa mea statura puternică a lui Maximâci, care-şi povestea suferinţele şi peregrinările prin necuprinsa Rusie, pline de nenorociri, lipsuri, chinuri şi luptă devine explicabilă pentru mine admiraţia lui entuziastă pentru Byron. Byron întreţinea în el… spiritul nemulţumirii şi protestul faţă de prezent şi totodată îl purta cu ajutorul lui *Manfred* în ţinuturi de dincolo de nori:

„De n-ar mai fi calvar.

Ci viaţă nouă, fără plâns.

Şi vălul mortuar Pe sufletul ce-n dor nestins Suspină cu amar!”

Versurile acestea, după cum arată memorialistul, reprezintă un fragment dintr-o mare lucrare scrisă de Gorki în acel an.

Starea de spirit care le-a inspirat ne e cunoscută mai dinainte. Este ecoul acelui „romantism al tinereţii” care îl înălţa şi în anii anteriori deasupra „impresiilor întunecate ale traiului de fiecare zi”, ferindu-l de „otrava nimicitoare a vieţii”.

I) ar am văzut că întotdeauna concomitent cu năzuinţa de a se retrage într-un „coif liniştit” al vieţii, departe de miasma acestor otrăvuri şi în contradicţie cu năzuinţa aceasta creştea în el şi se intensifica impulsul luptei, şi că, cu cât mai mare era forţa „cotidianului înfricoşător”, cu atât mai înflăcărată devenea forţa împotrivirii.

Aceste stări sufleteşti au lăsat o pecete puternică într-una din puţinele poezii ale lui Gorki din acea perioadă:

„Prin inima-mi trecut-au fiii Pământului, în lung convoi.

Pe chip cu masca tragedii).

Bieţi peregrini bătuţi de ploi.

În inimă-i păstrai pe unii.

Că lor de mult le-am dăruit Puterea vie-a pasiunii şi. gândul, focu-mi tăinuit”.

Calea peregrinărilor sale n-a fost presărată cu trandafiri şi Gorki recunoaşte că ele „l-au abrutizat, l-au scos şi mai mult din fire”, însă, la fel ca în anii anteriori pribegirile pe drumurile patriei l-au oţelit şi i-au spulberat acea stare de spirit sumbră, iar experienţa uriaşă a celor văzute şi care-i umpluseră sufletul până la refuz cereau o ieşire, o folosire a acestui material atât de bogat.

Şi iată că aici, la Tiflis, a întâlnit un om a cărui influenţă a avut pentru Gorki o importanţă hotărâtoare în acea perioadă. Era Alexandr Metodievici Kaliujnîi, cunoscut încă din Tiflis în grupul celor cu domiciliul forţat.

Despre relaţiile dintre ei povesteşte într-o scrisoare adresată lui Kaliujnîi chiar Gorki, şi povestirea este plină de căldură sufletească, fapt care la el trăda întotdeauna şi o profundă emoţie:

„Dragul meu prieten şi dascăl, Alexandr Metodievici!

Din clipa în care, din fericire pentru mine, te-am im lâlnit, au trecut treizeci şi patru de ani; iar din ziua în care ne-am văzut pentru a doua şi cea din urmă oară, s-au scurs douăzeci şi doi de ani.

În timpul acesta am avut de-a face cu sute de oameni, printre care unii strălucitori şi de mare vază. Dar, crede-mă, niciunul dintre ei n-a întunecat în amintirea inimii mele chipul duinitale.

Şi asta, dragă prietene, pentru că dumneata ai fost primul om care te-ai purtat cu mine într-adevăr omeneşte.

Dumneata eşti primul om care ţi-ai aplecat cu bunătate asupra mea privirea ochilor blânzi, privire ce mi s-a întipărit în minte, m-ai considerat nu numai ca pe un flăcău cu o biografie ciudată, nu numai ca pe un vagabond fără căpătâi, sau ca pe ceva amuzant dar îndoielnic. Îmi amintesc expresia ochilor dumitale când ascultai istorisirile despre mine sau despre ceea ce am văzut. Am înţeles îndată că faţă de dumneata nu se poate lăuda nimeni şi mi se pare că datorită dumitale nu m-am lăudat

de-a lungul întregii mele vieţi, nu mi-am exagerat nici valoarea, n-am exagerat nici amarul din care viaţa mi-a dat cu dărnicie să beau.

Dumneata ai fost primul, aşadar, care m-ai silit să mă cercetez cu seriozitate. Îndemnului dumitale îi sunt obligat că, iată, de peste treizeci de ani slujesc arta rusă.

...bătrâne prieten şi dragul meu dascăl, îţi strâng mâna cu putere".

E de ajuns să facem o apropiere între aceste consideraţiuni ale lui Gorki şi rândurile lui S. Vartaneanţ citate mai înainte, ca să ne dăm seama limpede de relaţiile sale cu prietenii din Tiflis. Fără îndoială că el atrăgea de îndată atenţia oriunde se afla, fie în grupul tineretului care frecventa „comuna", fie în societatea generaţiei vârstnice – a celor cu domiciliul forţat.

Dar interesul pe care-l stârnea nu-l ajuta să se înţeleagă pe sine însuşi, să se descurce în căutările sale chinuitoare.

„Aspru în părerile sale, după cum reiese din cele spuse de S. Vartaneanţ, original în concepţiile asupra lucrurilor şi fenomenelor, el avea maniere şi gesturi destul de grosolane, ceea ce de altfel i se potrivea", iată cum se prezenta Gorki văzut din afară, lucru care, probabil, îl mulţumea foarte puţin, fiind o piedică în calea stabilirii unor relaţii intime, apropiate şi por* uite din inimă.

Ori, după cum se ştie, încă de pe atunci Gorki era un povestitor foarte interesant, iar povestirile sale, care stârneau interesul celor de faţă, îi ofereau, pesemne, deseori posibilitatea „să se laude", iar ascultătorilor prilejul să-l admire pe acest flăcău „amuzant", cu o „biografie ciudată".

Marele serviciu pe care i l-a făcut Kaliujnîi constă în faptul că după ce s-a convins de neobişnuitul talent al tânărului său prieten, s-a purtat cu el „într-adevăr omeneşte": l-a convins de necesitatea unei atitudini cât

mai severe faţă de sine însuşi şi faţă de chemarea sa. Aceasta i-a stârnit scriitorului un sentiment de profundă recunoştinţă pentru povăţuitorul său.

„Nu m-am văzut cu dumneata de aproape nouă ani, îi scria Gorki lui Kaliujnîi în 1900, dar îmi amintesc foarte bine tot ce s-a întâmplat atunci şi niciodată n-am uitat că tocmai *dumneata ai fast primul* care m-ai îndemnat să merg pe calea pe care merg acum".

Primul pas pe această cale a fost povestirea *Makar Ciudra*. scrisă de Gorki pe când locuia la Kaliujnîi, în perioada când prietenia dintre ei era foarte strânsă. Tot Kaliujnîi a fost cel care l-a ajutat pe Gorki ca povestirea să fie publicată în gazeta locală *Kaucaz*, la 12 (24) septembrie 1892.

Gorki a considerat ziua aceasta începutul activităţii sale literare şi tot atunci, pe când se afla încă la redacţie, şi-a ales şi pseudonimul literar.

Trebuie să ne amintim toate condiţiile de viaţă ale lui Gorki până la această dată, frământările şi îndoielile lui, pribegirile sale „în jurul său şi foarte aproape de sine însuşi", cum se exprimă el. pentru a înţelege ce zguduire însemna pentru conştiinţa sa trecerea de la starea de „vagabond" la aceea de „scriitor", dată fiind imaginea înaltă pe care o avea el despre menirea scriitorului.

Gorki a considerat povestirea *Makar Ciudra* „primul său pas nesigur" pe calea pe care pornise ca scriitor. Şi totuşi e un adevăr mare şi obiectiv faptul că această povestire deschide toate culegerile de opere ale ilustrului scriitor, că această schiţă, pe jumătate basm, a devenit un hotar al literaturii ruse; o întreagă generaţie de cititori a memorat începutul său atât de cunoscut:

„Un vânt umed şi rece sufla dinspre mare, ducând în stepă melodia visătoare a valurilor care fremătau de-a lungul ţărmului şi foşnetul tufişurilor din apropiere". Patosul acestei povestiri era la fel de sincer pe cât de

directe erau metaforele ei înflăcărate, pe cât de vii erau imaginile ei şi sentimentele eroilor. Ea chema la sfărâmarea tuturor lanţurilor care înrobesc omul.

Şi cât de neobişnuită a fost apariţia acestei legende plină de foc romantic în oficiosul sclivisit şi rigid al guvernatorului general al Kaucazului, cât de neobişnuit era în genere acest imn închinat omului liber în acea perioadă de crâncenă reacţiune a orânduirii semiiobăgiste a imperiului rus, ocrotit de Dumnezeu".

Makar Ciudra este în literatura rusă prima întruchipare a avântului care se anunţa, exprimat încă în contururi de legendă, de basm, semifantastice.

De unde, însă, acest patos? Care dintre forţele ţării au provocat această primă întruchipare?

Dorinţa arzătoare de a afla, de a vedea cu ochii lui cum şi în ce fel trăiesc oamenii, ce forţe tăinuiesc în adâncurile lor, de a afla ce cred ei despre viaţa lor, l-a determinat pe Gorki să lase totul şi să pornească de la un capăt la altul al ţării.

A umblat prin satele încă strivite sub jugul iobăgesc al moşierilor, chiaburilor şi uriadnicilor[27], pe la mănăstirile unde oameni lacomi de bani îşi făceau o profesie din a împăca oaia cu lupul, străduindu-se să-l smerească pe cel jefuit şi oropsit, amăgindu-l cu promisiuni despre o viaţă plină de bucurii dincolo de mormânt.

A lucrat printre oameni încă umiliţi şi oropsiţi ca nişte robi, dar şi printre aceia care răspundeau cu butune la chemările pentru făurirea unei dreptăţi noi, muncitoreşti, deşi răsunetul ei rămânea deocamdată limitat.

A văzut forţele de neînvins ale poporului, forţele împotrivirii, care n-au putut fi nici strivite sub cizma autocratică a lui Alexandru al III-lea, nici pervertite de talentul ipocrit al oberprocurorului sinodului,

27 Funcţionar inferior în poliţia rurală din Rusia ţaristă. (N.t.)

Pobedonosţev[28], care îşi dădea toată sârguinţa să răspândească descompunerea morală.

Într-adevăr, guvernul ţarist nu s-ar fi simţit de loc mai în siguranţă dacă ar fi încetat să elaboreze noi şi noi regulamente iobâgiste şi să ţină jumătate de ţară sub „pază sporită” şi sub ameninţarea tribunalelor militare.

Minunatele pribegii ale lui Gorki i-au sporit forţele şi i-au insuflat acel optimism al luptei care şi-a găsit expresia chiar în primele povestiri ale sale şi care nu avea nimic comun nici cu „consolările” literaturii burgheze şi mic-burgheze, nici cu rătăcirile şi dezamăgirile literaturii „narodniciste”.

Narodnicul Levitov a adunat alt soi de experienţă din pribegirile sale. El le mărturisea cititorilor că furia pe care-o încerca din pricina neroziilor şi ticăloşiilor omeneşti nu o poate potoli decât mergând în mijlocul naturii, acesta fiind „lucrul cel mai bun, din câte am cunoscut în întreaga mea viaţă”.

Gorki nu putea simţi astfel de scindare a conştiinţei, însăşi natura păşea spre el ca un aliat puternic. Nemâr. ginirea stepei, necuprinsul marii, miriadele de tone de soare şi aer, tot ceea ce a primit el în dar de la patria sa, toate acestea s-au reflectat în scrisul său cu un optimism şi cu o încredere în victorie necunoscute încă în literatura rusă.

Forţa elementului popular, ale cărui izvoare folclorice l-au alimentat încă din copilărie, i-a determinat şi primii paşi ca scriitor.

Nu e întâmplător faptul că în traista sa, alături de caietele de versuri se aflau şi altele cu tot felul de cântece şi legende populare.

„Am notat în deceniul al zecelea, scria Alexei Maximovici. zeci de cântece, fără îndoială cu adevărat

---

28 K. P. Pobedonosţev, procuror general al sinodului, ultra- reacţionar, inspirator al politicii iobăgiste a lui Alexandru al III-lea. (N.t.)

populare. care au pierit la direcţia jandarmeriei, iar mai-nainte eu însumi am aruncat în apă, în strâmtoarea Kerci. un caiet de însemnări. Şi în ziua de azi regret: aceste cântece nu se găsesc la niciunul dintre colecţionari”.

Tot nişte legende populare au stat şi la baza primelor sale lucrări epice. De provenienţă folclorică este şi legenda despre Radda şi Loiko, care în scrierile lui Gorki a devenit o povestire închinată oamenilor înflăcăraţi de sentimentul adânc şi nobil al libertăţii. La Tiflis el schiţează şi legenda despre Danko, care şi-a smuls din piept inima arzândă, pentru a le arăta oamenilor, ce orbecăiau în beznă, frânţi de osteneală, calea spre viaţă şi libertate *1*.

Şi, în sfârşit, o lucrare mai deosebită din acest ciclu este basmul *Fata şi moartea*, care pe drept cuvânt poate fi numit un poem al vieţii atotbiruitoare. Deşi basmul a fost publicat pentru prima oară în anul 1917, data scrierii sale n-a provocat niciun fel de discuţii. Însă într-una din scrisorile pe care le-am primit de la Alexei Maximovici în 1926, acesta, vorbind despre începutul „muncii literare” îmi destăinuia că a încercat să publice în *Voljski Vestnik* basmul *Fata şi moartea*. Dar „Reinhardt,[29] scria Alexei Maximovici, a găsit-o trivială”.

În anul 1928 pregăteam o culegere din operele lui M. Gorki şi l-am întrebat pe autor despre data când a apărut basmul, pentru a-i fixa locul în culegere.

„Mă grăbesc să răspund la telegrama dumitale, mi-a scris Alexei Maximovici. *Fata şi moartea* a fost scrisă la Tiflis, adică în anul 92. Am publicat «F. şi M.» în anul 15 sau 16, mi se pare în volumaşul *Eruluş*[30], ca să văd ce se va

---

29 Intr-unui din articolele scrise în anii 1910, Gorki, amintind de această legendă, spunea că a auzit-o în tinereţe, undeva pe Dunăre. (N.a.)

30 Aici Alexei Maximovici nu este exact; Poemul Fata şi moat- tea a fost tipărit în anul 1917 în ziarul Novaia jizni (Viaţa nouă) şi apoi în 1918 a fost inclus în culegerea Eralaş şi alte povestiri. (N.a.)

spune. Nu s-a spus nimic”.

Triumful Vieţii, dispreţul puternic, atotbiruitor faţă de Moarte, faţă de Soartă, faţă de forţele întunecate şi înapoiate ale vechii lumi, tot ceea ce e atât de viu exprimat în acest scurt poem, formează un fel de prolog la întreaga creaţie a lui Gorki. reprezentând baza concepţiei sale despre lume şi un minunat program de muncă.

Toamna, târziu, la sfârşitul lunii septembrie a anului 1892, Gorki traversa Marea Caspică pe un vas pescăresc, spre nord, către locurile natale, spre Nijni.

CAPITOLUL AL PATRULEA

La 6 octombrie 1892, cu ultima cursă a vaporului. Gorki s-a întors la Nijni-Novgorod.

Aici şi-a reluat slujba de secretar la avocatul Lanin. S-a mutat într-o cameră din subsolul locuinţei patronului său, muncind de dimineaţa până noaptea târziu, ziua la tribunal, iar seara acasă la Lanin.

Ţinând seama de afirmaţiile sale ulterioare privind „începutul activităţii literare”, s-ar părea că îndată după venirea la ISijni el a început să publice şi că destul de curând a devenit scriitor profesionist.

Totuşi, realitatea este că în decurs de aproape un an după publicarea primei sale povestiri, *Makar Ciudra*, în presă n-a mai apărut nicio altă lucrare semnată de Gorki, cu toate că, fără îndoială, el scria mult.

S-ar putea să fi existat şi o piedică lăuntrică, şi anume „varietatea şi greutatea impresiilor”, toată acea bogăţie adunată până atunci de scriitor şi care nu se cristalizase încă în forme precise: trecând de la versuri la alegorii, de la alegorii la povestirea de moravuri, sau la povestirile despre peregrinările sale, de la povestirea de moravuri la legendă şi de la legendă la amintirile din copilărie, tânărul scriitor îşi încerca forţele în toate genurile literare.

Nu ştim câte lucrări literare a scris şi a distrus Gorki

în acele nopţi, după ce isprăvea de transcris reclamaţiile, cererile de casare şi apel, fără să-şi dea crezare lui însuşi, dar simţindu-se cuprins încă de pe atunci, aşa după cum îşi amintea el mai târziu, de „valul fierbinte al unei ciudate uitări de sine”.

Prima dovadă a activităţii literare din acea perioadă a lui Gorki, care s-a păstrat, este datată 5 aprilie 1893, adică la un an şi jumătate după venirea scriitorului din Tiflis.

Lucrarea aceasta, scrisă pe un caiet de şcoală obişnuit, cuprinde douăzeci şi opt de pagini. Titlul este destul de greoi, dar grăitor prin amara sa ironie:

Expunerea faptelor şi gţndurilor a căror acţiune reciprocă în *i-a veştejit cele mai bune părţi ale sufletului*

Expunerea, care cuprinde scene disparate cu amintiri din anii copilăriei, este fragmentară, întocmai unor „tipare ale memoriei”.

Întâlnim aici oameni cunoscuţi, evenimente cunoscute, citim părţi din discuţii cunoscute.

Toate acestea le ştim din povestirea autobiografică a lui Gorki *Copilăria*, scrisă la douăzeci de ani după *Expunere*. Dar ar fi nedrept să considerăm *Expunerea* ca o „primă redactare” sau ca nişte simple „conspecte” ale *Copilăriei*. Putem spune chiar că povestirea scrisă ulterior este în totală contradicţie cu orientarea acestor însemnări timpurii, a acestui scurt lanţ de amintiri şi gânduri într-adevăr amare.

Copilăria lui Gorki a apărut în epoca apropiatei prăbuşiri a orânduirii burgheze din Rusia sub loviturile revoluţiei socialiste. Patosul povestirilor sale autobiografice este determinat de aşteptarea victoriei asupra „ticăloşiilor grele ca plumbul” ale rânduielilor mic burgheze, a acelor rânduieli în care copeica era asemuită soarelui de pe cer, iar profitul considerat singurul scop al vieţii.

Patosul lucrărilor autobiografice ale lui Gorki reiese

din preamărirea muncii care a transformat lumea şi nu din zugrăvirea vreunei personalităţi izolate; lucrul acesta s-a răsfrânt şi asupra stilului povestirilor. Gorki scria că el s-a „fixat pe poziţia unui martor al evenimentelor, evitând să se distingă ca o forţă în acţiune, spre a nu constitui o piedică pentru sine, pentru povestitorul faptelor de viaţă”.

În însemnările autobiografice iniţiale însă evenimentele sunt expuse dintr-un punct de vedere strict personal, atitudinea lui faţă de suferinţele din copilărie fiind aidoma durerii pricinuite de nişte răni netămăduite încă (… şi aceasta n-am să uit niciodată, deşi tare aş vrea să uit”).

Toate acestea au foarte puţine trăsături comune cu povestirile autobiografice scrise ulterior de Gorki. După toate datele, aceste însemnări nu erau destinate publicării.

În primăvara anului 1893 Korolenko nu devenise încă redactor al revistei *Russkoe bogatstro* 1, dar redacţia căuta de mult să-l atragă în această muncă. Korolenko trimitea la revistă manuscrisele tinerilor autori primite de el, însoţindu-le de o apreciere şi o recomandare.

Într-o scrisoare din 30 mai 1893 el îi comunica lui N.K. Mihailovski, directorul revistei: „Vă trimit, odată cu prezenta, încă trei poezii ale unui oarecare Peşkov… În cazul de faţă şi versurile şi omul sunt deosebit de interesante: el e un om înzestrat de la natură cu un neîndoielnic talent literar, care nu şi-a găsit încă întru totul calea de urmat. Din poeziile anexate, prima e mai slabă ca formă însă tabloul e zugrăvit inteligent, are o netăgăduită vână poetică. Celelalte două sunt lipsite de importanţă, dar se pare că sunt ireproşabile ca formă… Autorul ar ţine foarte mult să cunoască părerea dumitale despre aceste probe. El visează să le publice în *Russkoe bogatstro*. Eu însumi aş rămâne îndatorat pentru câteva cuvinte de răspuns din partea dumitale şi pentru o rezolvare cât mai urgentă cu putinţă”.

Aceste poezii ne-au rămas necunoscute. O vagă lămurire despre una din ele ne dă S.D. Protopopov în amintirile sale:[31]

„Odată, Korolenko a adus de la Nijni la redacţia revistei *Russkoe bogatstro* o poezie a lui Alexei Maximovici. În ea era descris un vagabond în stepă. Poezia nu i-a plăcut lui Mihailovski, şi n-a apărut în revistă, dar Korolenko a lăudat-o, a luat-o şi a citit-o, accentuând cuvintele:

Şi mă voi ridica eu, vagabondul, în genunchi…

— Asta e bine! spunea el".

Protopopov se înşela crezând că Korolenko „a adus de la Nijni" poezia lui Gorki. Fără îndoială că poezia respectivă era una dintre cele trei pe care el i le trimisese lui Mihailovski.

Discuţia despre aceste poezii şi citirea lor în redacţia revistei *Russkoe bogatstro* a avut loc la sfârşitul lui iunie sau începutul lui iulie 1893, când Korolenko şi Protopopov erau în trecere prin Petersburg, fiind în drum spre Expoziţia Internaţională de la Chicago.

Dar plecând în America, Korolenko probabil că obţinuse promisiunea lui Mihailovski de a-i răspunde tânărului autor, fie chiar şi prin cunoscutul lor comun din Nijni, N.F. Annenski. Mihailovski s-a ţinut de cuvânt.

„Mult stimate Nikolai Feodorovici.

V. G. Korolenko m-a rugat să răspund prin dumneata domnului Peşkov în legătură cu nişte poezii ale lui (ale lui Peşkov). Fii amabil şi transmite-i cele ce urmează. Versurile pe care le-a trimis sunt nereuşite. Prima poezie e pătrunsă de un adevărat suflu poetic, dar şchioapătă mult ca formă, iar celelalte două sunt mult mai reuşite ca formă,

---

31 Russkoe bogatstvo (Bogăţia rusă) — revistă lunară ; a apărut din 1876 pînă la jumătatea anului 1918. Din ultimul deceniu al secolului trecut devine organul narodnicilor liberali fiind condusă de Krivenko şi Mihailovski. (N.t.)

dar lipsite de conţinut.

Korolenko mi-a spus. că d. Peşkov a făcut încercări şi în proză şi că deşi probele pe care el, Korolenko, le cunoaşte, sunt nereuşite ca lucrări literare, totuşi ele dovedesc mult talent. N-aţi putea să-mi trimiteţi ceva ca să văd dar nu din lucrările pe care le-a văzut Korolenko?”

Mihailovski repeta părerea lui Korolenko relativ la versurile lui Gorki însă într-o formă mult mai brutală. În loc de o simplă rezervă: „celelalte două sunt lipsite de importanţă”, el spune de-a dreptul că poeziile sunt lipsite de conţinut. Dar în deceniul al zecelea Mihailovski considera lucrări „lipsite de conţinut” şi „lipsite

(le sens” în domeniul literaturii tot ceea ce depăşea chenarele programului liberal-narodnic.

În u se ştie dacă Gorki i-a trimis lui Mihailovski „ceva ca să vadă”, dar e ştiut că trei povestiri au fost trimise prin N.Z. Vasiliev, prietenul său, revistei *Russkie vedonwsti* din Moscova.

La 5 august 1893 a apărut în *Russkie vedomosti* povestirea lui Gorki *Emelian Piliai*.

Emelian Piliai şi povestitorul hoinăresc în preajma Odesei, printre colibele muncitorilor, căutând de lucru.

Vagabondul Piliai spune:

„N-avem ce face. Nu mai e rost de nimic. Musai să cercăm la sare. E muncă blestemată şi sărată a dracului, da’ dacă nu ne apucăm de ea, aşa cum ne merge acum, ne ia dracu’ de foame”.

În această povestire apare pentru prima dată în literatura rusă chipul unui vagabond visător şi vorbăreţ.

E mâlinit pentru că e tare flămând sau pentru că, după cum îi spune tovarăşului său, „toată săptămâna nu ne-a mers la amândoi”.

„Ce fel de viaţă e asta, pe care o duc? spune Piliai. Viaţă de câine. Nici adăpost, nici hrană, mai rău chiar ca un câine! Sunt eu om? Nu, frate, nu-s. Mai rău chiar decât

un vierme sau o fiară! Cine poate să mă înţeleagă! Nimeni! Şi dacă ştiu că oamenii pot să trăiască bine, de ce să nu trăiesc şi eu? Ai? Dracu' să vă ia, diavolilor!"

Aceasta a fost prima povestire realistă a lui Gorki apărută în presă.

Primăvara şi vara anului 1893 ne relevă o trăsătură surprinzătoare a vieţii lui Gorki: deşi, din cauza multelor datorii făcute la diferite persoane, o ducea foarte greu, el trece peste toate aceste nenorociri ce se abăteau asupra sa şi dă dovadă de un mare avânt creator.

Fără îndoială că o serie de povestiri, care ulterior au ajuns cunoscute în întreaga lume, au fost concepute chiar în această perioadă, şi făceau parte din acel „maldăr de felurite scrieri", cum le-a numit el, pe care intenţiona să le trimită „pe la toate redacţiile" chiar în toamna care se apropia, sau la începutul iernii anului 1893 – 1894.

Despre felul în care Gorki a devenit colaborator la *Voljski vestnik* în această epocă nu avem date. În scrisorile lui nu se aminteşte nimic despre acest ziar.

Probabil că în iulie, după ce două luni de zile n-a primit niciun răspuns de la *Russkie vedomosti*, pierzându-şi răbdarea, Gorki a trimis la *Voljski vestnik* şi restul povestirilor destinate ziarului din Moscova.

În amintirile sale despre Korolenko, Gorki subliniază uşurinţa ou care *Voljski vestnik* i-a publicat povestirile trimise. Însă o serie întreagă de greşeli de memorie din aceste amintiri ne permit să ne îndoim şi de acest amănunt.

E foarte posibil ca tocmai apariţia povestirii *Emelian Piliai* în *Russkie vedomosti*, ziar foarte influent printre redacţiile din provincie, să fi grăbit apariţia povestirilor lui Gorki şi în *Voljski vestnik*.

Emelian Piliai a apărut în *Russkie vedomosti* la 5 august 1893 iar de la 18 august povestirile lui Gorki au început să apară în *Voljski vestnik*.

Printre aceste povestiri, la 4 septembrie a fost tipărită „alegoria” devenită celebră mai apoi *Scatiul mincinos şi ciocănitoarea iubitoare de adevăr*.

Şi iată că de data aceasta, adică în toamna anului 1893, după apariţia povestirilor sale în *Voljski vestnik*, când Gorki îl vizitează pe Korolenko, care se întorsese din călătoria făcută în America, acesta, după cum îşi aminteşte Gorki, l-a primit cu o exclamaţie încurajatoare:

„— Am citit adineauri cu toţii povestirea dumitale *Scatiul* – ei, uite, ai şi început să publici, felicitările mele! După cum văd, eşti încăpăţânat, nu renunţi la alegorii! Nu-i nimic, şi alegoria e bună dacă are spirit, şi nici încăpăţânarea nu strică”.

La plecare după o lungă discuţie, când îl conducea pe Gorki, Korolenko i-a urat din nou mult succes.

„— Aşadar, credeţi că am să ajung să scriu? l-am întrebat eu.

— Sigur că da! a exclamat el oarecum surprins. Doar ai şi scris, iar lucrările dumitale au fost publicate, atunci ce mai vrei? Când mai vii pe la mine, adu manuscrisele şi vom sta de vorbă…”

Dacă Kaliujnli i-a arătat lui Gorki calea pe care s-o urmeze, Korolenko a fost pentru el un îndrumător atent pe această cale, discutând împreună fiecare povestire apărută în ziarele locale.

Sfaturile şi indicaţiile lui Korolenko erau întotdeauna scurte, simple, îşi amintea Gorki, dar erau exact acele indicaţii şi acele sfaturi de care avea el nevoie… „Ai un fel cu totul original de a scrie, îi spunea Korolenko lui Gorki. Nu e încă destul de cizelat, mai sunt unele asperităţi, dar stârneşte curiozitate”.

Redactorii prea zeloşi nu manifestau însă aceeaşi curiozitate, aşa că manuscrisele, după cum scria Gorki într-una din scrisorile sale, „pur şi simplu «se pierdeau» în redacţii”.

Direcţia jandarmeriei din Nijni-Novgorod continua să-l ţină sub urmărire secretă.

„În anul 1894 a stat la Nijni-Novgorod, continuând să aibă relaţii cu persoane suspecte”, se spune într-o notă informativă a departamentului poliţiei despre Gorki.

Este neîndoielnic faptul că Gorki se întâlnea cu grupul de marxişti din Nijni-Novgorod.

La începutul anului 1894 a venit la Nijni-Novgorod Lenin şi a ţinut la cercul marxiştilor un referat cu consideraţiuni critice despre cartea *Soarta capitalismului în Rusia* a narodnicului Voronţov. Gorki n-a fost de faţă la prezentarea referatului şi nu l-a văzut pe Lenin, dar a luat cunoştinţă de ideile acestuia, şi ele s-au reflectat, fără îndoială, în concepţia sa despre lume.

În această perioadă Gorki părăseşte slujba de secretar, astfel că îi rămâne suficient timp liber pentru munca literară. El scrie pentru gazeta locală povestiri plătite cu două copeici rândul, scrie nuvela *Bietul Pavel*, care s-a publicat în foileton. Korolenko îi urmărea cu atenţie activitatea. Astfel, el l-a dojenit pe Gorki că nu i-a arătat povestirea *Moş Arhip şi Lionka* încă în manuscris, deoarece, după părerea lui Korolenko, această lucrare putea fi publicată în revistă.

În mod deosebit i s-a întipărit în memorie lui Gorki o discuţie lungă pe care au avut-o într-o dimineaţă din vara anului 1894, când s-au plimbat amândoi pe câmpul de la periferiile oraşului, după o noapte de nesomn. Korolenko i-a vorbit mult şi amănunţit lui Gorki, arătându-i că scrie pe fugă, în grabă, şi de multe ori e vizibil că povestirile lui sunt insuficient lucrate, şi cam confuze.

„Uite, a spus el în concluzie, încearcă să scrii ceva mai mare, pentru revistă. E timpul s-o faci. Au să-ţi publice lucrarea, desigur, şi sper că după aceea o să ai o atitudine mai serioasă faţă de dumneata însuţi”.

Venind acasă, Gorki s-a apucat îndată să lucreze.

Drept subiect i-a servit un caz pe care i-l povestise un vagabond din Odesa, vecin de pat la spitalul din oraşul Nikolaev.

Povestirea a fost intitulată *Celkaş*.

După ce-a citit manuscrisul, Korolenko l-a felicitat cu căldurii pe Gorki:

„Nu e de loc proastă nuvela dumitale, dimpotrivă: e chiar bună! E făcută dintr-o bucată… Eşti capabil să creezi caractere, oamenii dumitale vorbesc şi acţionează spontan, în conformitate cu alcătuirea lor. dumneata ştii să nu intervii în desfăşurarea gândurilor, în jocul sentimentelor lor şi asta nu oricine poate s-o facă! Şi mai ales să preţuieşti omul aşa cum este el. Ţi-am spus doar că eşti un realist!

După ce se mai gândi însă puţin, adăugă zâmbind:

— Dar în acelaşi timp şi un romantic!”

Pe-atunci Korolenko se încadra tot mai mult în redacţia revistei *Russkoe bogatstro*.

„Pe *Celkaş* îl vom publica în *Russkoe bogatstro* şi-l vom publica la loc de frunte; asta la noi e un fel de evidenţiere în semn de cinstire”.

Deşi nu se poate preciza dacă Korolenko însuşi a trimis manuscrisul, sau aceasta a făcut-o Gorki în numele lui Korolenko, fapt e că N.K. Mihailovski, directorul revistei, s-a simţit dator să-i scrie lui Gorki:

„Mult stimate domn.

Mi l-ai trimis pe *Celkaş* al dumitale pentru a-l publica, şi po. ale că nu doreşti câtuşi de puţin să afli părerea mea. Eu însă nu pot răspunde printr-un simplu

«da» sau «nu», date fiind anumite particularităţi ale povestirii şi de aceea îmi permit să mă întind la vorbă.

Povestirea e minunat concepută şi ar reprezenta un material important sub aspect ideologic şi artistic, dacă dumneata ai ţine seama de cele de mai jos.

În unele părţi povestirea are serioase lungimi, care

ar putea fi eliminate în mod automat, întrucât există destul de multe repetări. Mai greu e că povestirea suferă de abstractizări. Abstractizarea e justificată la Celkaş, un vagabond şlefuit de viaţa clocotitoare a unui oraş internaţional, el aşa şi trebuie să arate. Pe Gavrilă, însă, nu mi-l pot închipui ea pe un caracter obişnuit; psihologia lui, da, e explicabilă. Un om din Rusia centrală se duce la cosit în Cuban. De unde vine? Celkaş nu-i pune această întrebare firească, şi nici el însuşi, cu toate că e vorbăreţ, nu lămureşte acest lucru. Mie mi se pare că aceasta e nefiresc în relaţiile obişnuite, şi apoi e şi incomod pentru fabulă: unde a învăţat Gavrilă să mânuiască vâslele şi elrma pe mare? Un ţăran din Kursk sau Oriol nu poate să facă asta. De asemeni nu miroase a «viaţă», a «obiceiuri» nici discuţiile lui Gavrilă. Celkaş poate să vorbească despre «libertate» şi chiar aproape în aceeaşi limbă ca şi noi doi, dar pe Gavrilă acest limbaj nu-l prinde de loc. Mi se pare că dacă vei revedea povestirea sub acest aspect, vei constata şi singur că are nevoie de îmbunătăţiri serioase.

În locul dumitale eu m-aş adresa lui V.G. Korolenko, care intenţionează să vină în curând la Petersburg, şi l-aş ruga să treacă cu creionul peste manuscris (pentru asta e nevoie de un om de artă în genul lui Korolenko). Dacă el acceptă să efectueze munca aceasta, eu felicit anticipat *Russkoe bogatstro* pentru publicarea unei minunate povestiri".

Sensul scrisorii este clar: restituindu-i povestirea, Mihailovski găseşte că ea e „minunat" concepută şi *ar reprezenta* un material important sub aspect ideologic şi artistic *dacă* i s-ar aplica „îmbunătăţirile serioase" de oare are nevoie. El îi propune lui Gorki să ceară ajutorul lui Korolenko.

„Dacă el acceptă să efectueze munca aceasta, eu felicit anticipat *Russkoe bogatstro* pentru publicarea unei minunate povestiri". Sensul acestei fraze de o distinsă

amabilitate este şi el clar: povestirea poate să apară în revistă numai eu condiţia să fie revăzută de Korolenko.

Mihailovski socotea că, lucrând la povestire, Korolenko îl va schimba pe Gavrilă, dându-i o orientare narodnicist liberală.

În răspunsul său Gorki îi mulţumeşte lui Mihailovski pentru atenţia pe care a acordat-o povestirii şi adaugă: „Socot că modificările propuse de dumneavoastră la schiţa mea se pot foarte uşor efectua şi cred că ele nu o vor schimba în mod deosebit”.

Aceasta era în total dezacord cu părerea lui Mihailovski care conta pe faptul că Korolenko îi va schimba chipul lui Gavrilă. Scrisoarea lui Gorki probabil că l-a iritat într-o oarecare măsură.

La 13 decembrie 1894, Korolenko îi scria lui Mihailovski:

„Vi-l trimit pe *Celkaş* cu îndreptările cuvenite… Vai, ce bine-ar fi dacă s-ar publica în primele numere. Povestirea e bună, iar autorul e bolnav şi trăieşte în mizerie”.

Manuscrisul iniţial al lui *Celkaş* nu s-a păstrat, aşa că nu putem şti ce s-a corectat în povestire şi dacă a fost schimbat ceva în ea, conform indicaţiilor lui Mihailovski.

Alexei Maximovici povestea într-o scrisoare: „… mi se pare că la *Celkaş* Korolenko *n-a îndreptat nimic*, ci doar m-a sfătuit să scot scena în care Celkaş urmăreşte jocul copiilor de pe stradă, lucru pe care l-am şi făcut”.

Mai atrage atenţia şi faptul că unica indicaţie concretă a lui Mihailovski, cu privire la necesitatea de a preciza locul de origine al lui Gavrilă, n-a fost îndeplinită, deşi era un lucru foarte simplu.

Această împrejurare, după cum e şi firesc, ne face să credem că şi celelalte modificări, mai complicate, n-au fost efectuate şi că în această privinţă Gorki a avut aprobarea deplină a lui Korolenko.

Totuşi, aşa cum se vede limpede din scrisoarea lui Korolenko, s-au efectuat unele îndreptări. Care au fost acestea? Ele au vizat fără îndoială unele lungimi (ca de pildă jocul copiilor de pe stradă) care, în general, în scrierile de tinereţe ale lui Gorki, erau ceva obişnuit şi pe care în anii următori el le îndepărta eu un deosebit simţ al stilului şi al limbii, reducând eu măiestrie în lucrările sale dialogurile şi descrierile.

Sub acest aspect, în scrisoarea sa Mihailovski avea, se pare, dreptate. Dar avem motive să credem că şi aici Korolenko s-a limitat doar la sfaturi, lăsând la aprecierea tânărului autor dacă e cazul să le urmeze sau nu.

Concluzia aceasta se impune datorită următoarei împrejurări: scrisoarea lui Korolenko către Mihailovski e datată *13 decembrie*.

În scrisoarea sa Mihailovski îi recomandă lui Gorki să i se adreseze lui Korolenko, „care intenţionează să vină în curând la Petersburg", ceea ce poate însemna că însuşi Korolenko avea să aducă manuscrisul, după ce în prealabil, ca om de artă, va fi concretizat povestirea, operaţie necesară după părerea lui Mihailovski.

Însă Korolenko trimite manuscrisul după ce se *reîntoarce* de la Petersburg Ori, de la Petersburg el s-a întors la *12 decembrie*. Gorki a putut efectua ultimele modificări în manuscris numai în lipsa lui, prezentându-i-l lui Korolenko în ziua întoarcerii, sau în ziua următoare, când manuscrisul a şi fost expediat la redacţia revistei *Russkoe bogatstro*.

Ştiind câtă grijă şi spirit de răspundere arăta Korolenko-redactorul faţă de manuscrisele altora, este imposibil să admitem că el (ca om de artă!) s-ar fi apucat să facă o nouă redactare a povestirii lui Gorki în cursul unei singure zile sau a numai câtorva ore.

Dar indiferent cum s-au petrecut lucrurile, cert este că la 13 decembrie 1894 Korolenko îi scria lui Mihailovski

despre *Celkaş*: „Vai, ce bine-ar fi dacă s-ar publica în primele numere. Povestirea e bună…”

Abia la 19 aprilie 1895, adică peste patru luni de la aceste întâmplări, Mihailovski preciza într-o scrisoare adresată lui Korolenko soarta povestirii: „*Celkaş e* programat să apară în numărul din iunie”.

Putem admite că au existat tot felul de consideraţiuni redacţionale, datorită cărora publicarea povestirii s-a amânat cu aproape jumătate de an, însă deosebirea dintre atitudinea lui Miabilovski şi cea a lui Korolenko faţă de povestire e izbitoare.

E neîndoielnic faptul că Miabilovski recunoştea o anumită valoare a povestirii („e concepută minunat”) dar la fel de neîndoielnic este şi faptul că ea nu l-a entuziasmat, că era nemulţumit, că n-o considera ca o bucată „a sa”, bună pentru revistă.

Şi e probabil că dacă *Celkaş* a apărut totuşi în forma respectivă în paginile revistei, aceasta i se datorează lui Korolenko.

Celkaş a fost tipărit când Gorki se stabilise de mai multă vreme la Samara.

Samarskaia gazeta a fost înfiinţată în anii 1880 de un oarecare I.P. Novikov. Husar în retragere, consilier municipal, proprietar de tipografie, editor, director al teatrului din localitate, impresarşi actor în acelaşi timp, el era o persoană ce se bucura de o mare popularitate în oraş. Lui Novikov îi plăcea mai mult ca orice teatrul. Teatrul a şi fost pricina pentru care a dat faliment în toate întreprinderile sale atât de variate.

Astfel i-a venit rândul şi ziarului *Samarskaia gazeta*. În februarie 1894 tânărul comerciant S.I. Kosterin cumpără ziarul.

În anii aceştia, odată cu o oarecare înviorare generală a vieţii sociale a ţării şi cu sporirea numărului de ziare din provincie, alături de foi de tipul *Gubemskie*

vedomosti1, încep să apară în centrele mari şi ziare ale căror proprietari şi colaboratori se străduiau să le dea o orientare liberală mai mult sau mai puţin moderată. Bineînţeles, în limita concepţiilor lor politice şi a bunăvoinţei cenzurii locale. O astfel de schimbare[32]

a suferit şi *Samarskaia gazeta* după preluarea ei de către noul proprietar-editor.

Secretar al ziarului în forma lui nouă, şi totodată redactorul şef efectiv al lui, a devenit N.P. Aşeşov, ziarist expulzat din Capitală ca „persoană suspectă”. Stabilindu-se la Samara, el a început reorganizarea publicaţiei *Samarskaia gazeta*.

În cercurile ziariştilor din regiunea Volgii, Korolenko se bucura de foarte mare autoritate şi Aşeşov i-a adresat o scrisoare cu propunerea de a colabora şi cu rugămintea de a-i da sfaturi.

Korolenko s-a folosit de această scrisoare pentru a-l determina pe Gorki să-şi schimbe viaţa dezordonată şi plină de privaţiuni pe care o ducea la Ni mi, cu munca de ziarist profesionist la Samara.

În urma sfaturilor insistente ale lui Korolenko, Gorki acceptă să se mute la Samara.

Biografii fixează data venirii lui M. Gorki la Samara în primăvara anului 1895. Alexei Maximovici, încrezându-se în ei, scrie că a venit la Samara „probabil în aprilie, anul 95, când băltoacele de pe străzi mai erau încă îngheţate”.

În realitate, lucrurile s-au petrecut astfel: guvernatorul guberniei Nijni-Novgorod, Baranov, l-a informat pe directorul poliţiei din Moscova că numitul Alexei Maximov Peşkov, aflat sub supraveghere secretă încă de la 15 noiembrie 1889, a plecat la 20 februarie la Moscova, de unde are de gând să plece la Samara.

Gorki a plecat din Nijni la 20 februarie, a trecut prin

---

32 Gubernskie vedomosti (Buletimd gubernia1) — organ oficial de informare, care apărea în oraşele reşedinţă de gubernie. (N.t.)

Moscova, a ajuns la 23 februarie la Samara, iar la 24 februarie a şi început să lucreze.

Alexei Maximovici a identificat în 1934 *Însemnările* din 25 februarie, care i se prezentaseră ca fiind ale sale. Iar sfârşitul lui februarie (după stil vechi) corespunde cu perioada când „băltoacele de pe străzi mai erau încă îngheţate”.

E. S. Ivanova, care lucra pe atunci în birourile de la *Samarskaia gazeta*, povesteşte astfel prima ei întâlnire cu Gorki:

„Într-una din zile vin la slujbă, intru în redacţie şi văd că la masă stă un bărbat aplecat pe un ziar, dar cine e nu puteam să văd: părul îi căzuse acoperindu-i toată faţa. Intrând, am trântit uşa şi atunci bărbatul care citea a tresărit aruncându-şi pe spate, printr-o mişcare bruscă, părul şi a început să mă privească ţintă… M-am şi speriat; era atât de palid şi slab, de parcă atunci se ridicase după o boală îndelungă; avea o privire rea. Mai apoi am aflat: era Gorki. Am început să-l privesc cu atenţie: tânăr de tot, cu puf pe faţă, purta o haină neagră, era prost îmbrăcat… Îl puseseră să facă decupaje din ziare, treabă pentru care îl plăteau cu 50 de ruble pe lună, iar pentru povestiri primea câte două copeici şi jumătate de fiecare rând…”

„Decupajele din ziare”, cum le zicea E.S. Ivanova, sau *însemnările* de la 25 februarie, începeau cu o relatare despre istoricul Abulgazi Baiadur-Han, care a descris viaţa unui trib de tătari.

Referirea la Baiadur-Han a răsunat într-un fel neaşteptat în *Sanuirskaia gazeta*. Pentru noi ea este un indiciu că Gorki se preocupa de istoria mongolilor. Într-o scrisoare adresată lui Korolenko, el îl roagă să-i indice vreo sursă relativă la istoria mongolilor în afară de Baiadur-Han şi adaugă: „Sunt grozav de interesanţi mongolii ăştia”.

Până la venirea sa la Samara, Gorki mai lucrase un

an şi jumătate la ziarele din regiunea Volgii, exclusiv ca scriitor.

Însă în 1895, chiar din prima zi a prezentării sale la lucru la *Samarskaia gazeta* el devine publicist profesionist, obligat să facă zilnic revista presei, în special a celei din provincie, la rubrica *însemnări*.

Această rubrică era întocmită dintr-un şir de extrase din ziare, reunite prin comentariile responsabilului rubricii.

Grupând faptele din realitatea Rusiei, ziarul îi dădea cititorului ceva în genul unei scurte treceri în revistă a evenimentelor interne.

Prin Gorki *Samarskaia gazeta* a câştigat un foiletonist cu totul nou, neobişnuit. Cercetând presa din întreaga Rusie, Gorki extrăgea relatări despre fapte samavolnice şi arbitrare, pline de sălbăticie, despre exploatarea, atitudinea barbară faţă de muncitori, bătaia femeilor şi alte asemenea întâmplări la fel de întunecate din realitatea rusă, pe care le comenta cu o mânie făţişă.

În prima scrisoare din Samara adresată lui Korolenko, Gorki îi cere păreri şi sfaturi:

„Girez la ziar rubrica de *Ijisenwări*.

Spuneţi-mi ce părere aveţi despre felul cum interpretez faptele? Despre valoarea faptelor? Despre tonul folosit?”

Ziarul, după cum reiese din scrisoarea lui Gorki către Korolenko, trebuia să izbească „căpăţânile goale întocmai unui ciocan”.

La popularitatea publicaţiei *Samarskaia gazeta* în rândurile localnicilor contribuia experimentatul ziarist S. Gusev care discuta simplu şi degajat, „pe un ton liberal” cu cititorii în foiletonul său zilnic: *Printre altele*.

Când Gusev a plecat din Samara, foiletonul său *Printre altele* a revenit lui Gorki. Şi atunci, pentru prima dată, la 14 iulie 1895, a apărut semnătura *Iehudiil*

Hlamida.

Cum înţelegea Iehudiil Hlamida problemele care se piui unui foiletonist?

Să arate fenomenele negative ale vieţii de familie şi sociale din Samara, să dea în vileag exploatarea muncitorilor, să demaşte interesele hrăpăreţe ale celor puternici şi absenţa simţului cetăţenesc la autorităţile oraşului, sau, aşa cum spune el într-unul din foiletoane, „să descoperim în desişurile de nepătruns ale întunericului şi ignoranţei noastre vânatul de toate felurile, să… ţintim în el cu precizie, fără greş”.

Iehudiil Hlamida înţelegea că toate aceste monstruozităţi sunt generate de orânduirea capitalistă, dar nu avea posibilitatea să vorbească deschis despre ele. Nu degeaba în amintirile sale Gorki denumeşte activitatea lui Iehudiil Hlamida „muncă blestemată”.

Obligaţia de a publica zilnic sub ameninţarea creionului cenzurii, greutatea de a descoperi o temă căreia cenzura să-i dea drumul, făcea această muncă „blestemată”.

De scris, Ieliudiil Hlamida avea despre ce să scrie.

În răstimp de patruzeci de ani Samara crescuse ajungând dintr-o neînsemnată capitală de judeţ, cu o populaţie de zece – cincisprezece mii de suflete, un oraş mare, care în deceniul al zecelea număra peste o sută de mii de locuitori.

În perioada aceea dezvoltarea atât de rapidă a unui oraş era un caz excepţional şi Samarei începu să i se spună „Chicago rusesc”.

Dezvoltarea aceasta se explică prin aceea că pe extraordinar de bogatele câmpii ale ţinutului puseseră stăpânire chiaburii şi industriaşii îmbogăţiţi, care creşteau vite şi cumpărau grâu de la ţărani. Grâul, pieile de animale şi grăsimea erau transportate la debarcaderul din Samara şi oraşul se umpluse de un mare număr de muncitori.

În Samara începură să se înalţe vile luxoase, iar la periferii se înghesuiau cocioabele strâmte ale celor care lucrau pentru negustori.

Odată, Ieliudiil Hlamida a făcut următoarea propunere:

„Pe cheiul oraşului Samara ar trebui să se pună o firmă la fel ca cea de la uzina Jigulevski, pe care să se scrie:

Tu, care intri în Samara crezând că dai peste cultură, întoarce-te, oraşu-acesta e necioplit şi e sărac 1

Aici, la preţ e animalul dup-a lui blană şi untură.

Dar nu se dă un ban pe calea ce duce sprenălţimi, în veac 1”.

Oraşul era condus de o mină de milionari: morari, negustori de grâne şi de vite, care stăpâneau suprafeţe uriaşe de câte o mie şi două de deseatine de pământ. Aceşti foşti proprietari de cirezi de vite, geambaşi şi chiaburi îmbogăţiţi, nu prea ştiau carte, dar ţineau oraşul în mâinile lor, făcând parte din consiliul municipal şi primărie.

„… În consiliul municipal toate le învârtesc «domniile lor» şi le învârtesc cu multă pricepere cintl e vorba de folosul lor, scria Gorki, iar când e vorba de folosul oraşului atunci… şi atunci le învârtesc cu aceeaşi pricepere, numai că tot în folosul lor”.

Hoţiile săvârşite de membrii primăriei, care-i linguşeau pe puternicii oraşului; şedinţele consiliului municipal care nu ajungeau niciodată la un sfârşit, când se discuta vreo chestiune dezavantajoasă pentru „domniile lor”; restanţele milionarilor care nu voiau să plătească impozite – comedia judecării lor; în sfârşit, pamfletele la adresa primarului, acestea erau temele foiletoanelor lui Iehudiil Hlamida, cu care el biciuia „distinsa” negustorime din Samara.

Alături de cei câţiva milionari se cuibărise în oraş şi o

negustorime mai măruntă, proprietarii pieţii Troitkaia. Lumina scăzută în magazine, pentru a putea scăpa de marfa proastă, distracţiile sălbatice ale negustorilor şi slugărnicia vânzătorilor, murdăria şi exploatarea monstruoasă în „magazinele de coloniale” – iată ce divulgă Iehudiil Hlamida în rândurile lui pline de mânie.

Dar cele mai multe foiletoane erau consacrate filistinului. E vorba de populaţia burgheză şi mic-burgheză a Samarei, năucită de plictiseală şi de goliciunea vieţii, şi care se distra aruncând pe fereastră pisici în capul trecătorilor, făcând scandal în vagoanele tramvaielor cu cai, certându-se pentru cincisprezece copeici ş.a.m.d.

Din cei o sută de mii de locuitori ai Samarei, ştiutori de carte nu erau decât aproximativ opt mii, dar ştiinţa de carte a filistinilor burghezi nu îmbunătăţea situaţia, aşa după cum reiese din foiletoanele satirice ale lui Gorki care purtau semnătura Pasquarello. Aceste foiletoane au fost publicate în iunie 1895 şi purtau titlul *Câteva zile în rolul de prim-redactor al unui ziar de provincie*. Dincolo de grotescul satirei ghicim lesne particularităţile cotidiene ale unui ziar de provincie din deceniul al zecelea. În foiletoane ni se povesteşte cum noul prim-redactor are de înfruntat la redacţie năvala sălbatică a celor care denunţă, a celor care protestează împotriva denunţurilor, a celor care dezmint, a celor care înjură, avertizează şi ameninţă incit ajung să-l năucească de-a binelea pe noul numit.

În acest fel se străduiau filistinii să folosească presa pentru ocrotirea afacerilor lor dubioase, obscure, ameninfând destul de limpede şi cu răfuiala fizică.

Nenumărate erau atacurile pe care Iehudiil Hlamida le îndrepta împotriva vieţii filistine lipsită de conţinut datorită trândăviei şi plictiselii, împotriva vizitelor festive, împotriva bârfelilor şi banalităţii vieţii mic-burgheze.

Iehudiil Hlamida folosea felicitările de Anul nou către cititori pentru a le transforma într-un pamflet împotriva

filistinului burghez. Şi astfel el zugrăvea în mod consecvent în foiletoanele sale viaţa Samarei, obiceiurile şi moravurile societăţii de acolo!

Însă aspectul cel mai de seamă al vieţii sociale era cu neputinţă să-l zugrăvească.

În Samara existau uzine mari şi zvonurile despre tulburările muncitorilor din Capitală şi din regiunile centrale ajungeau până aici destul de limpede.

Dar îndată ce Iehudiil Hlamida încerca să scrie în foiletoanele sale despre o temă mai serioasă, mai importantă, cenzorul, aşa după cum se exprima el, „scotea din scrierile sale scheletul" şi atunci acestea se transformau într-un „terci gros şi stupid, format din diferite cuvinte care nu se legau între ele prin vreo idee".

Aceasta era o muncă cu adevărat „blestemată".

Uneori Iehudiil Hlamida izbutea să se strecoare prin cleştele cenzorului, folosind în aşa fel personagiile şi limbajul încât cenzorul nu le înţelegea şi le dădea drumul.

De pildă această însemnare a lui Iehudiil Hlamida:

„Şedeam pe-o bancă în grădină... Deasupra noastră atârna pologul verde al frunzelor şi razele soarelui, trecând prin el, aruncau pe iarbă pete verzi de lumină...

Gângănii minuscule de diferite forme şi culori se frământau neliniştite prin iarbă, se târau, dispăreau şi apăreau din nou; furnicile cărau nu ştiu ce povară în maxilarele lor puternice...

Gângăniile acestea mărunte îşi rânduiău «cât mai bine cu putinţă» scurta lor viaţă...

Un gâml vesel şi, bănuiesc, înţelept mi-a trecut prin minte:

Oare ce-ar fi ea, de plictiseală, să încercăm şi noi, după pilda gângăniilor, a furnicilor şi a altor insecte microscopice, să ne rânduim «cât mai bine cu putinţă» viaţa noastră".

De fapt Iehudiil Hlamida vorbea despre

transformarea revoluţionară şi despre activitatea clocotitoare a oamenilor care vor să rânduiască viaţa «cât mai bine cu putinţă». El căuta cu pasiune şi perseverenţă pe acel cititor care să-l înţeleagă şi să-l aprobe.

La câteva zile după foiletonul cu gângăniile şi furnicile, Iehudiil Hlamida a încercat să publice ceva făţiş împotriva cenzurii. Vorbind despre felul cum se manifestă morala şi sentimentele mic-burghezului, el scria:

„Pe această cale se află o piatră de încercare, roşie, în jurul căreia cresc tot soiul de spini, plini de ghimpi.

Un foiletonist care se exprimă clar şi precis reuşeşte rareori să ajungă prin aceşti spini până la cititorii săi, astfel că, deşi majoritatea filistinilor au o purtare ruşinoasă şi demnă de a fi luată în râs – totuşi…

E un «totuşi» nu numai cu virgulă, ci şi cu semn de exclamare – «totuşi!»…

Ştiu că există foarte mulţi oameni care ar merita să-i biciuieşti zilnic în presă, în mod public – totuşi!”

Sentimentele şi morala filistinilor sunt sentimentele şi morala exploatatorilor şi a jefuitorilor. Iehudiil Hlamida le denumeşte intenţionat în mod blând „filistinism”.

Funcţionarul de la cenzură n-a înţeles aluzia la „piatra de încercare roşie” (creionul roşu al cenzorului), socotind-o vorbărie goală, deoarece atunci când foiletonistul se exprima mai lămurit, el tăia pur şi simplu textul, aşa cum s-a întâmplat cu foiletoanele satirice ale lui Pasquarello.

„În faţa mea zăceau şpalturile pline de vârci roşii, de mi se părea că fuseseră biciuite până la sânge”.

Cenzorul tăia tot ceea ce se referea într-un fel sau altul la nobilimea funcţionărească şi la administraţia de stat. Tăia conform instrucţiunilor. Despre problema ititiiieitorească, în special din cauza grevelor din Petersburg, era interzis să se scrie.

Însă nu era interzis să se scrie despre munca copiilor,

fapt de care Ieliudiil Hlamida a profitat.

Câteva foiletoane pline de mânie au fost îndreptate împotriva patronului unei tipografii, pe nume Gran, care a bătut un copil, împotriva fabricantului Lebedev, din vina căruia a fost mutilat un băiat.

Lebedev a scris o „dezminţire*,[33] prin care aducea la cunoştinţă că Hlamida „provoacă antagonisme între fabricant şi lucrători” şi, denumindu-l pe autorul articolului „bacii purtător de boală în organismul sănătos al presei”, se adresa patronului ziarului, negustorul Kosterin, care ar fi trebuit „să fie mai aproape de viaţă decât Hlamida”. Se înţelege ce voia să spună Lebedev prin: a fi „mai aproape de viaţă”.

Ieliudiil Hlamida a publicat „dezminţirea” lui Lebedev şi a promis că se va ocupa din nou de rânduielile din fabrica lui Lebedev. Dar n-a mai avut parte să facă lucrul acesta. Concomitent cu „dezminţirea”, Lebedev a expediat o plângere ministrului Afacerilor Interne.

La 27 octombrie 1895, şeful direcţiei generale a presei i-a comunicat lui Lebedev că cenzorul a fost supus „la o pedeapsă de ordin administrativ”.

Însă încă înainte de primirea „pedepsei de ordin administrativ” de către cenzor, la 19 octombrie, a apărut un alt foileton al lui Ieliudiil Hlamida, în care arăta că proprietarii morilor mecanice, deşi erau în plin sezon de măcinat şi aveau de lucru până peste cap, au scăzut muncitorilor leafa cu o troşniţă 1 la lună. Motivul – frigul, întreruperea navigaţiei, neputinţa muncitorului de a găsi de lucru.

„Negustorul înţelege toate acestea.

Iar când frigul se va înteţi, îi va mai scădea leafa cu încă o troşniţă.

El nu e, doar, patron pur şi simplu, ci este patronul întregii situaţii economice contemporane.

---

33 Troşniţă — bancnotă de trei ruble. (N.t.)

Şi înţelegând de minune lucrul acesta, zboară în goană spre idealul său, spre acea stare de lucruri în

Care oamenii să muncească pe degeaba pentru domnia sa.

Ce să-i faci? Dumnezeu cu el!

Cunoscătorii spun că propriile succese îi aduc mai curând propria pieire”.

Morarii n-au protestat împotriva foiletonului, căci nu citeau ziarele. Cenzorul se vede că n-a înţeles sfârşitul foiletonului, însă direcţiei centrale pentru problemele presei foiletonul i-a atras atenţia.

La 10 noiembrie şeful direcţiei a trimis guvernatorului din Samara o comunicare scrisă în care arăta că este necesar „să se dea o dispoziţie în baza căreia să fie interzisă pe viitor apariţia în publicaţiile periodice locale a articolelor care pot sădi vrajbă între muncitori şi patroni41.

Acest foileton era o mărturie făţişă a concepţiei lui M. Gorki despre pieirea clasei negustorilor.

Iată ce scria Iehudiil Hlamida despre imposibilitatea de a spune adevărul:

„Un cunoscut a venit odată la mine şi mi-a spus grăbit:

— Presa locală nu corespunde menirii sale…

De fapt eu ştiu cât se poate de bine că nu corespunde şi cunosc şi motivele pentru care în viaţa Rusiei a apărut şi se menţine neconcordanţa dintre presă şi menirea ei.

Problema este, vedeţi dumneavoastră, că din punctul de vedere al cunoscătorilor vieţii sociale, ordinea este mult mai necesară pentru viaţă decât adevărul, dreptatea şi alte mărunţişuri asemănătoare, fără de care noi oricum tot trăim!”

„Ordinea44 societăţii exploatatoare este pusă faţă în faţă cu „adevărul” şi „dreptatea”. Păzitorii „ordinii”, cenzorii care străjuiesc „adevărul”, fac ca presa să

şchioapete, să „gângăvească”.

„Presa are tendinţa să traducă în viaţă adevărul şi datorită acestei înclinaţii a sa gângăveşte şi rămâne pe linia celei mai mici rezistenţe”.

Deci Iehudiil Hlamida este nevoit să lupte pe linia „celei mai mici rezistenţe”.

Cu toate acestea nicăieri în literatura rusă legală, printre ziariştii ruşi din acea vreme, nu putea fi găsit un apărător atât de perseverent, de îndârjit al muncitorilor, care şi-a asumat obligaţia să scoată la lumină, din viaţă, *adevărul*.

El îi demasca pe speculanţii care-i asupreau pe ţărani, administraţia căilor ferate care-i înşela la socoteală cu neruşinare pe slujbaşii mărunţi, pe prăvăliaşii care-i exploatau în mod patriarhal pe „băieţii” lor etc.

Iehudiil Hlamida stăruia asupra obligaţiei pe care o avea oraşul de a da un adăpost celor veniţi să se angajeze ca personal casnic şi care erau nevoiţi să stea în ploaie, sau să îngheţe în aşteptarea celor ce-i vor angaja; el lua atitudine împotriva intenţiei revoltătoare a primăriei de a evacua sărăcimea din cuprinsul oraşului, se lupta cu bogătaşii din Samara care exploatau orice în interesul lor.

Poate unicul foileton care zugrăvea un tablou atrăgător a fost foiletonul despre o chermeză a Asociaţiei tipografilor.

Gorki participa activ la viaţa acestei asociaţii. În decembrie el a organizat în clădirea redacţiei un pom de iarnă pentru copiii zeţarilor şi pentru micii lucrători de la tipografie.

Iar în foileton scria:

„Joi, la chermeza Asociaţiei tipografilor din parcul Strukovski n-a fost prea multă «lume cu adevărat bună», în schimb, printre cei de faţă erau mulţi oameni mici, originali, gălăgioşi şi veseli, mânjiţi şi zdrenţăroşi şi care au imprimat acestei seri, organizată de o societate

simpatică, un caracter plăcut, intim.

Oamenii aceştia erau băieţii din tipografii, ucenici la presa de imprimat, truditori ai cuvântului, nebăgaţi în seamă, ale căror scântei vesele, poate, cu timpul, vor izbucni în vâlvătăi uriaşe…”

Iehudiil Hlamida nici aici nu uita să vorbească de viitor, de „vâlvătăile uriaşe” care vor izbucni din sprinţarele scântei ale acestor „truditori ai cuvântului, nebăgaţi în seamă”.

În anul 1931 Gorki îi scria lui G.P. Borisov, zeţar din Samara:

„Împreună cu dumneata am trăit la Samara vremuri aspre, tulburi, şi ne-ar fi fost greu să ne închipuim atunci că energia clasei muncitoare se va desfăşura cu atâta forţă şi atât de năvalnic cum s-a desfăşurat ea acum”.

Şi iată că atunci, în Samara, în acele „vremuri aspre, tulburi”, Gorki chema la aprinderea „uriaşelor vâlvătăi” ale revoluţiei.

Basmul *Anul vechi*, apărut în numărul de Anul nou al cotidianului *Samarskaia gazeta*, este expresia aşteptării încrezătoare a viitoarei revoluţii, simţământ ferit de ochii cenzurii.

Înaintea Anului vechi se înfăţişară toate însuşirile omeneşti: sosesc Făţărnicia şi Umilinţa, Ambiţia şi Prostia, vine şi Tristeţea „şi toţi se înclină cu respect în faţa ei, căci Vremea o ţine la mare cinste”.

Cel din urmă se-nfăţişează Adevărul. Sfios şi oropsit, ca totdeauna, trece într-un colţ şi se aşază acolo singuratic.

Pe când Anul vechi îşi lua bun rămas de la însuşirile omeneşti se-nfăţişează un trimis al Veşniciei, care spune:

„… La ce le trebuie un An nou unor oameni învechiţi! … Anul nou nu va veni până nu se vor naşte oameni noi. Va rămâne cu ei cel ce-a fost, să-şi ia în schimbul giulgiului veşmântul unui tânăr şi să trăiască mai departe… Şi până

ce oamenii nu-şi vor înnoi gândurile şi simţămintele, vei rămâne cu ei…”

Aceasta era urarea pe care Gorki o adresa cititorilor cu prilejul Anului nou, şi era totodată chemarea lui către tânăra generaţie: „să-şi înnoiască gândurile şi simţămintele”.

Ca foiletonist, Gorki demasca forţele capitaliste din Samara şi apăra interesele muncitorilor. În acelaşi timp el lucra intens la crearea unei lucrări literare în care să analizeze de pe poziţii revoluţionare societatea împărţită în clase.

Printre povestirile lui Gorki care au apărut în *Samarskaia gazeta* sunt şi lucrări cunoscute ca: *Izgonirea*, *Cu plutele*, *Istoria cu cataramele, într-o toamnă*. *Tovarăşul meu de drum* şi *Bătrâna Izerghil*.

La 5 martie 1895 Gorki a publicat *La Marea Neagră*. Acesta era renumitul *Cântec al şoimului*. Chemarea sa spre lumină, spre libertate, se adresa de-a dreptul muncitorilor revoluţionari, care se împotriveau tăvălugului forţelor absolutismului şi capitalismului.

Acest imn plin de mândrie închinat eroicilor luptători pentru libertate a devenit curând un stindard al tuturor oamenilor cinstiţi din ţara noastră. Lozincile de luptă din *Cântecul şoimului* au contribuit la educarea tineretului muncitoresc al anului 1905. Versurile înaripate ale *Cântecului*: „Nu zbori când scris ţi-e târâş să luneci!”… „Slavă, o, slavă celor viteji!” au intrat în proclamaţiile de luptă ale bolşevicilor, au fost folosite de Lenin.

În ziua de 18 iunie 1941, cu prilejul serii închinate memoriei lui Gorki, Em. Iaroslavski a vorbit la Teatrul de vară din Parcul central de cultură şi odihnă despre importanţa pe care a avut-o pentru revoluţia din 1905 *Cântecul şoimului*:

„În 1895, în anul când Lenin organiza la Petersburg *Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare*,

Gorki publica la Samara, în gazeta locală, *Cântecul şoimului*, lucrare de o excepţională forţă, care chema la luptă neobosită. Noi, participanţii la mişcarea muncitorească din vremea aceea, am tipărit *Cântecul şoimului* în milioane de exemplare".

Era multiplicat în diferite feluri: în tipografiile ilegale, la şapirograf, transcris de nună.

Însă în perioada aceasta, la mijlocul anilor '90, însingurarea lui Gorki la *Samarskaia gazeta* se agrava datorită faptului că lucra într-un mediu care-i rămânea străin.

Totuşi, de-a lungul unui întreg an el a ocupat la *Samarskaia gazeta* un loc de seamă atât ca publicist cât şi ca scriitor, iar la redacţie devenise o persoană cu totul indispensabilă.

În anul 1896 editorul ziarului *Odesskie novosti* îi face lui Gorki propunerea de a trimite corespondenţe din Nijni.

În perioada aceea şi *Nijegorodski listok*[34] fusese transformat, după modelul ziarului *Samarskaia gazeta*, în organ regional.

La Nijni-Novgorod s-a deschis în 1896 Expoziţia industrială şi artistică pe întreaga Rusie şi Gorki, cunoscut ca ziarist de seamă, a fost invitat de *Nijegorodski listok* să lucreze în calitate de colaborator permanent şi cronicar al expoziţiei.

Anii aceia marchează o perioadă de avânt fără precedent în industria Rusiei. Dezvoltarea uzinelor făcea să crească şi cererea de mină de lucru, iar satele, din ce în ce mai sărace, aruncau cu o intensitate tot mai mare din adâncurile lor forţa de lucru liberă, devenită de prisos, destinată formelor de exploatare din industria capitalistă.

---

34 Nijegorodski listok (Buletinul Nijni-Novgorodului), unul dintre cele mai vechi periodice din Rusia care a apărut la Nijni- Novgorod din 1857 pînă în februarie 1918. Colaborau : Korolenko, Cehov ş.a., iar din 1896 şi Gorki. (N.t.)

Într-un cuvânt, perspectivele – după părerea capitaliştilor – erau dintre cele mai îmbucurătoare. Capitalul industrial rusesc, stimulat de ministrul de Finanţe S. Vitte, îşi trecea în revistă forţele la Expoziţia pe întreaga Rusie.

Schimbarea oraşului şi a ziarului la care lucrase aducea în activitatea de publicist a lui Gorki noi probleme. Cercul temelor se lărgea. Praful şi noroiul de pe străzi, consilierii care dorm în timpul şedinţelor, negustorii de-abia izbutind să silabisească – atotputernicii oraşului – toate acestea rămăseseră în urmă. În centrul vieţii din Nijni-Novgorod se afla Expoziţia pe întreaga Rusie şi problemele deosebit de importante pentru întreaga cultură, pentru întregul stat, pe care ea le punea la ordinea zilei.

Situaţia de colaborator la un ziar cu orientare liberală, aflat în cleştele autorităţilor gubernia le şi încă în condiţiile unei sporite asigurări a „ordinii" fu expoziţie era aşteptat ţarul) ridica în faţa verve! publicistice a lui Gorki o stavilă lesne de înţeles.

Însă chiar şi în aceste condiţii, tendinţele lui, şi în primul rând ura faţă de viaţa negustorimii şi a micii burghezii, pe care el o înfăţişează aşa cum e. primitivă şi sălbatică, rămân la fel de clare. Niciun fel de festivităţi şi steaguri nu vor putea masca această sălbăticie.

„Am sosit la Nijni – scrie el în prima sa corespondenţă din *Odesskie novosti* – şi asupra mea, care sunt originar din Nijni, care cunosc oraşul aşa cum îmi cunosc cele cinci degete de la mină, el a produs o impresie ciudată prin curăţenia care abia cu un an în urmă nu-i era câtuşi de puţin caracteristică, prin noile clădiri, prin scuarurile, prin păienjenişul de sârmă ce-i învăluie străzile principale, pe care merge tramvaiul electric precum şi prin întreaga sa înfăţişare plăcută la vedere, curată şi intimă, inundată în mireasma amestecată a varului proaspăt stins,

a asfaltului, a vopselei de ulei şi, bineînţeles, a acidului fenic.

...Şi fără să vreau îmi amintesc de volgarii1 noştri, oameni «de credinţă veche», cucernici, ghiftuiţi, cruzi; oameni care învârtesc sute de mii de ruble, care au zeci de şlepuri şi vapoare, şi care-i înşală la socoteală pe muncitorii lor pentru două grivne[3536]; oameni care, înlocuind la ocazii solemne gherocul lung în poate şi podiovka cu hainele „civile", rămân tot chiaburi, iar de sub mireasma delicată a parfumului Atkinson duhneşte a zgârcenie, a varză acră, a sudoare, a dohot şi a numeroase alte mirosuri specifice adevăraţilor volgari".

Şi în descrierea expoziţiei Gorki a rămas credincios metodei de demascare a ceea ce e aparent şi de dezvăluire a ceea ce e esenţial.

Expoziţia se pregătea în atmosfera unui avânt slugarnic, formal şi a unui abil „ura" patriotic. De altfel, stăpânii ei, industriaşii ruşi, înţelegeau problemele expoziţiei într-un mod foarte simplu; în închipuirea lor expoziţia reprezenta o grandioasă reclamă pentru firma fiecăruia dintre ei şi toate străduinţele lor se reduceau la efecte stridente pentru a eclipsa vecinul şi concurentul.

Extraordinara lor fantezie a creat, de pildă, o coloană din luminări de stearină, lată de doi arşini şi înaltă de opt arşini... Acelaşi spirit inventiv îl dovedeau şi busturile celor patru ţari făcute din *săpun*, sau uimitoarele porţi din sticle în trei culori – culorile drapelului naţional.

De altfel, priveliştile, după cât se pare, satisfăceau publicul.

Şi iată că Gorki, făcând descrierea fiecărui sector în parte, pleacă de la problema inculturii care se vădeşte în însuşi felul cum e organizată expoziţia, unde se nesocotise cu desăvârşire prezentarea proceselor de producţie, şi

35 volgar — originar de pe Volga. (N.t.)

36 grivnă : monedă de 10 copeici. (N.t.)

ajunge îndată la problemele de viaţă şi la tema exploatării muncitorilor.

Cercetând pavilionul districtelor miniere din Siberia, Gorki scria:

„Ar fi foarte interesant de ştiut cine, cu ce anume şi cum a scos din pământ aceste 10.000 de puduri de aur şi a dat statului, de-a lungul a 30 de ani, aproape 300.000.000 de ruble aur, fără a mai pune la socoteală pe cele de argint şi aramă, fără a mai lua în seamă pietrele preţioase. Cine sunt oare aceşti gnomi buni?... Cum fac ei toate acestea şi cum trăiesc ei în vremea aceasta?"

A arăta viaţa „gnomilor"-muncitori nu intra de loc în programul celor care organizaseră expoziţia. De aceea cronicarul, din proprie iniţiativă, oriunde putea, umplea aceste „goluri" şi le povestea cititorilor din experienţa sa proprie de-a lungul căreia luase cunoştinţă de traiul muncitorilor.

Pavilionul produselor de la Exploatările petrolifere Nobel din Baku îi dă prilejul să sublinieze „cât de prost trăiesc oamenii în această ţară a făgăduinţei, pe acest pământ al petroliştilor" şi să-şi amintească de vizita făcută în 1892 în „oraşul negru" pe vremea când căuta de lucru.

Reclama uzinei din Kazan a fraţilor Krestovnikov cu privire la spitalul şi dormitorul pentru muncitori îi dă prilejul să scrie:

„Am văzut, în 1889, bolnavi care erau daţi afară din acest spital, pentru motivul că urma să fie transformat într-un depozit de săpun de toaletă. Există şi un dormitor şi într-adevăr, muncitorii dorm în el, dorm şi – Închipuiţi-vă! – nu se sufocă în acest dormitor, deşi pentru asta sunt luate toate măsurile: dormitorul este îmbâcsit de mirosul a fel de fel de acizi, grăsimi râncede, dohot încins, săpun, amoniac..."

Despre tăbăcăria Alafuzov, pe care de asemenea o cunoştea foarte bine încă de la Kazan, Gorki le povesteşte

astfel cititorilor:

„Un noroi până la genunchi, muncitori care se îmbolnăvesc mereu de diferite boli, începând cu catarul cronic al bronhiilor – o consecinţă a norilor de praf ce persistă necontenit în atelier – şi terminând cu dalacul – urmare a lipsei totale de igienă în timpul prelucrării pieilor. Toţi muncitorii de la atelierul de dărăcit suferă de conjunctivită grandioasă – boală care deseori provoacă orbirea. La fabrică nu există nimic din ceea ce e necesar, nici aer suficient în ateliere, niciun spital cât de mic, în schimb sistemul amenzilor este uimitor de bine pus la punct”.

Pentru a ne putea da seama cât de uriaşă a fost munca pe care Gorki a depus-o în timpul expoziţiei, e necesar să ştim că în afară de marele număr de povestiri pe care le-a publicat în ziar în acea perioadă, el a lucrat în curs de trei-patru luni câteva zeci de coaie de tipar de reportaje, corespondenţe, foiletoane, eseuri şi articole. Iar pentru a înţelege starea lui sufletească, sentimentul de mare singurătate pe care-l încerca, simţământul de înstrăinare în mediul înconjurător, e suficient să parcurgem, de pildă, anumite pasagii din foiletoanele sale:

„După o zi petrecută în mijlocul variatei arhitecturi a clădirilor expoziţiei, în învălmăşagul acesta incoherent de culori, în mijlocul mulţimii pestriţe de oameni, care întotdeauna face să răsune în jurul său zumzetul acela ciudat de încăpăţânare mută, de nemulţumire, de lăcomie, după ce te-ai săturat să tot asculţi muzica puternică. asurzit de sunetul clopotelor expuse1, te simţi cu creierul îmbâcsit, cu sufletul strivit şi cu nervii tociţi… Doreşti să fugi din împărăţia industriei, din sfera minunilor şi a lucrurilor neobişnuite, de tot felul, să fugi undeva cât mai departe, unde să nu pătrundă zgomotul acestei lumi create artificial, şi unde totul să fie mai simplu, fără atâta înghesuială, fără atâtea contradicţii evidente, care-ţi

jignesc ochiul şi sufletul... O, desigur, expoziţia are o mare valoare... pentru comercianţi şi fabricanţi, însă ea istoveşte omul... şi... şi-ţi stârneşte prea multe gânduri amare...”

Lumea comercianţilor şi a fabricanţilor care se plimba prin expoziţie în pas de paradă îi trezea dezgustul lui Gorki, însă el manifesta acelaşi dezgust şi faţă de lumea intelectualităţii burgheze, de societatea afaceriştilor care deserveau marele capital, faţă de inginerii, avocaţii şi de organizatorii expoziţiei şi de ziarişti.

În lucrarea *Ce sunt „prietenii poporului1 1 şi cum luptă ei împotriva social-democraţilor*? V.I. Lenin scria în 1894: „Componenţa «intelectualităţii» se profilează tot atât de limpede ea şi componenţa societăţii care se îndeletniceşte cu producerea bunurilor materiale: dacă în aceasta domneşte şi guvernează capitalistul, în sânul intelectualităţii tonul este dat de o haită, din ce în ce mai numeroasă, de carierişti şi mercenari ai burgheziei...”[37]

Revenind deseori la caracteristicile acestei societăţi în care „domneşte şi guvernează capitalistul”, Gorki pare că nu găseşte suficiente cuvinte aspre pentru a înfiera lipsa ei de sinceritate, făţărnicia şi lăcomia ei...

„Expoziţia este mult mai instructivă privită ca indice veridic al imperfecţiunii vieţii omeneşti, decât ca tablou al succeselor tehnicii industriale a ţării. De fapt discuţiile despre asemenea lucruri îl plictisesc pe cititor; el vrea în primul rând să se distreze când citeşte ziarul. Făcându-i plăcerea, de data aceasta o să vorbesc despre distracţii, întrucât şi ele pot ilustra idealurile aşa-zisei «mulţimi culte» la fel de bine ca oricare alta dintre preocupările ei... Căci cultura acestei mulţimi este în esenţă superficială, cultură de croitori şi cizmari, cultura cravatei, iar pe plan interior, ea nu e decât o gloată, la fel ca oricare altă mulţime... În locul dorinţelor aceşti oameni sunt stăpâniţi

37 V. I. Lenin, Opere, voi. I, pag. 286, Ed. Politică, 1958. (N.t.)

de pofte.

…Dar să vorbim pur şi simplu despre distracţii fără a moraliza, căci oricum morala este inutilă acolo unde nu are cine şi cum să o înţeleagă”.

Această adăugire nu este câtuşi de puţin cu dublu înţeles. Ea îi asigură pe cititorii liberali ai ziarului că pamfletul se referă în egală măsură şi la ei.

Dacă vom analiza oricare dintre povestirile la care Gorki a lucrat în perioada aceasta, vom întâlni aproape în fiecare din ele un ecou al aceloraşi stări de spirit.

Aşa, de pildă, în povestirea *Poznaşul* este satirizat un palavragiu liberal, prim-redactor al unui ziar de provincie, care lucrează pentru un editor comerciant zgârcit; în povestirea *în stepă* sinceritatea vagabonzilor este pusă faţă în faţă cu ipocrizia „societăţii cinstite”, ai cărei membri chiar când îşi înşfacă de gât aproapele se străduiesc să facă asta cu cât mai multă amabilitate şi respectând toate regulile de politeţe absolut necesare în asemenea împrejurări; *Boles* este povestirea unui intelectual despre o fată „decăzută”; la sfârşit povestitorul recunoaşte că şi el este „decăzut rău de tot… prăvălit în prăpastia tuturor îndoielilor” în ceea ce priveşte superioritatea sa.

Şi mai caracteristică este cunoscuta dorinţă de evadare analizată în povestirea *Konovalov* scrisă în aceeaşi epocă.

Din ea se desprinde ideea că autorului îi este imposibil să trăiască vreme îndelungată în „societatea civilizată” fără a-şi dori „să evadeze din sfera tuturor acelor convenţionalisme apăsătoare, tuturor măruntelor şi veninoaselor minciuni consfinţite de datini, din sfera bolnăvicioaselor vanităţi, a sectarismului în concepţii, a falsităţii de tot felul – pe scurt, din toată această deşertăciune a deşertăciunilor, care răceşte simţirea şi perverteşte mintea… Lucrul cel mai cuminte este să te

duci în cocioabele oraşelor, unde deşi-i murdar, totul este cât se poate Je simplu şi de sincer; sau să cutreieri câmpiile şi drumeagurile patriei, ceea ce se dovedeşte a fi deosebit de instructiv, te răcoreşte şi nu-ţi cere niciun fel de mijloace, în afară doar de picioare sprintene şi oţelite. Sunt vreo cinci ani de când am purces într-o asemenea călătorie…”

Gorki vorbeşte despre evadarea sa din Nijni în anul 1891, dar în urma confruntărilor efectuate noi putem afirma, că, probabil, aici e vorba şi despre „evadarea” lui Gorki din Nijni din 1896.

Iar în seria povestirilor care au urmat (*Foşti oameni*, *Aventurierul*, *Prietenii*, *Din plictiseală*) se vede cu câtă plăcere se îndreaptă Gorki spre cocioabele oraşelor şi spre „drumeagurile patriei”, cum contrapune el sinceritatea, integritatea şi simplitatea cocioabelor – făţărniciei şi cruzimii rafinate a „societăţii”.

Numai la o lună de la deschidere, insuccesul catastrofal al expoziţiei devine limpede.

De altfel, la masa oferită de către participanţi în cinstea lui S. Wite, iniţiatorul expoziţiei, acesta a declarat că nu-l supără de loc lipsa de participare a maselor, şi că părerea pe care mulţi o împărtăşesc cu privire la „aparenta importanţă socială a maselor” o socoate cu totul greşită; dacă în tot acest timp expoziţia ar fi fost vizitată doar de zece industriaşi folositori ţării, această expoziţie, după părerea sa, şi-a îndreptăţit cheltuielile.

Toţi înţelegeau, desigur, că aici se încearcă o figură bună într-un joc prost: pentru comoditatea a zece fabricanţi, nu era cazul să se cheltuiască treizeci-patruzeei de milioane de ruble.

Însă aceste declaraţii erau cu atât mai ciudate cu cât veneau după risipa de cuvinte pompoase despre „sărbătoarea naţională a muncii”, „sărbătorirea industriei ruse” ş.a.m.d.

În orice caz, au început să fie căutaţi vinovaţii şi au fost descoperiţi în gazetari care, chipurile, au subapreciat calităţile expoziţiei, fapt care a stăvilit afluxul vizitatorilor. Cu acest prilej Gorki şi-a expus, într-o formă amuzantă, concluziile sale în urma analizării cauzelor care explică de ce sărbătoarea aceasta naţională n-a atras spre ea tocmai naţionalităţile.

„Provincialii care au vizitat expoziţia şi s-au întors la vetrele lor, amărâţi din cauza cheltuielilor şi pagubelor suferite, înciudaţi de lăcomia celor ce le-au dat de mâncat şi de băut la expoziţie, uşurându-le cu acest prilej bine de tot buzunarele, blestemă şi înjură expoziţia cu totul altfel decât o fac ziarele…

Vai! În oraşul Tmutarăkansk, şi în oraşul Tartararânsk, oamenii nu citesc ziare, n-au ajut» 6 încă la aceasta. De aici a purces la expoziţie domnia sa Sidor Şkuroderov[38], şi acolo a băgat de seamă ceva care l-a jignit profund; anume, a văzut că el a rămas în urmă, mult, neînchipuit de mult a rămas în urmă faţă de strălucitele metode actuale de jefuire a semenilor lui. Asta l-a amărât atât de tare încât n-a mai văzut nimic la expoziţie în afară de propria lui prostie şi tâmpenie, în afară de faptul că el, Şkuroderov, în problema tragerii pe sfoară a celor din jur, aplică metode care nu mai sunt bune de nimic, învechite şi mult prea grosolane.

Şi în amărăciunea sa el face expoziţia de două parale în faţa orăşenilor din Tartararânsk, iar aceştia, ascultându-i predicile însufleţite, nu vor pleca pentru nimic în lume să privească triumful culturii şi sărbătoarea naţiunii”.

Că acest Şkuroderov, personagiu de foileton, a fost într-adevăr unul dintre vizitatorii tipici ai expoziţiei, şi că Gorki cu ochiul lui de scriitor l-a cercetat cu multă atenţie, o dovedesc şi însemnările de mai târziu ale lui Alexei

---

38 Şkuroderov — de la expresia drati şcuru care în 1. rusă înseamnă a lua (cuiva) şapte piei, a jecmăni. (N.t.)

Maximovici. În anul 1930 el scrie:

„Când mă gândesc la cele petrecute acum 34 de ani, mai văd încă foarte clar în faţa ochilor chipurile bărboase ale stăpânilor oraşelor din Pskov, Viatka şi Siberia şi din alte oraşe, gubernii, regiuni. Le văd în sectorul maşinilor. Sunt pline de mirare, fără îndoială, dar şi nemulţumite şi asta e de asemenea cât se poate de clar… Nu se ştie de ce în secţia aceasta a fost expusă şi o maşină tipografică germană – mi se pare că la această maşină se propusese să fie tipărite publicaţiile expoziţiei. Un bătrânel uscăţiv, cu o bărbuţă ascuţită, cu ochi căprui-roşcaţi, de o veselie răutăcioasă, şi eu mâini care nu-şi află locul spune surâzând:

— La ce dracu-or fi meşterit matahala asta! La ce foloseşte? Responsabilul sectorului îl lămureşte: «La tipăritul ziarelor.» «Ziare, ha? Porcăriile alea? Ce preţ are?» Auzind preţul, bătrânul şi-a îndreptat şapca, i-a privit pe cei ce-l înconjurau şi, văzând pe feţele lor zâmbete de aprobare, zise: «Iacă cine înghite banii din impozitele noastre. Ziarele! Eeeh, drăcie…!» Însă l-a părăsit curajul, şi-a strâns buzele şi s-a dat la o parte, scârţâindu-şi cizmele noi, iar în urma lui au început să se scurgă cei ce gândeau la fel cu dânsul.

Aceluiaşi grup i s-a propus să urce cu balonul care aştepta în apropiere, legat. «Mulţămim, a zis bătrânul şi a întrebat: – Dacă aţi dezlega băşica asta, poate ea să zboare până la Dumnezeu? Nu poate? Ei, atunci, de ce naiba se tot hâţână în văzduh, ca balega în vârtejul apei?»

Aproape ori de câte ori treceam pe la expoziţie, întâlneam pe câte unul care semăna leit cu acest bătrânel, câte un exponent de acela al cugetărilor şi stării de spirit a «stăpânilor»”.

Acesta era vizitatorul obişnuit al expoziţiei. E însă de presupus că, cu toate bunele lui intenţii, acesta nu intra în calculele ministrului de Finanţe, care era gata să asculte

cuvântul industriaşilor, fie ei chiar şi numai zece la număr, dar care prezentau interes pentru el.

Cât priveşte „naţiunea”, aceasta nu exista, deşi nu se poate spune că nu s-a manifestat „grija” faţă de ea.

Un oarecare A. Porohovşeikov, editorul ziarului *Russkaia jizni*[39] care era un visător şi un neobosit adunător de subvenţii şi subsidii, a construit din aceste mijloace un sector de clădiri rezistente la foc, dorind să dovedească necesitatea transformării Rusiei dintr-o ţară de lemn şi paie, incendiată în fiecare an, într-o Rusie de lut, fără incendii.

Fusese proiectată şi o „drujină populară” care, învăţând să ridice ziduri de lut, trebuia să purceadă la reînnoirea Rusiei; într-un cuvânt, tot acest „patriotism de lut”, după cum s-a exprimat Korolenko, mirosea a şarlatanism.

Deocamdată clădirile de lut fuseseră expuse doar pentru a le cunoaşte poporul.

„Dar poporul – scria cu acest prilej Gorki – nu se află la expoziţie. Aici există public, dar publicul e oare totuna cu «poporul»? Poporul ca de obicei e copleşit de obligaţiile sale, şi nu are nici mijloace, nici timp să viziteze triumful industriei ruse”.

Ultima corespondenţă Gorki a publicat-o după includerea expoziţiei, intitulând-o *Ultima povestire* şi dându-i un motto hazliu: „Moartea muzei mele”.

Zugrăvind într-o formă alegorică istoria expoziţiei şi analizând cauzele pentru care a avut un succes atât de redus, el conchide astfel: „Acum, când expoziţia noastră îşi trăieşte ultimele zile, este foarte potrivit s-o întrebam pe această bătrânică: «Pentru ce, oare, de ce ai trăit şi pe cine ai fericit pe acest pământ»?

---

39 Russkaia jizni (Viaţa rusă) — cotidian legal de orientare cadetă de stînga ; a apărut la Petersburg din ianuarie pînă în martie 1907. Începînd cu numărul 38 a trecut în mîinile menşevicilor. (N.t.)

Şi trebuie să fim convinşi, scrie Gorki, că bătrânică, dacă ar putea rosti câteva cuvinte, ar spune, clătinându-şi obeliscul: «Nu ştiu, tătucule. Asta, dragii mei, e treaba ălor mari»”.

Însă lui Gorki această expoziţie i-a ajutat foarte mult. Ceea ce a văzut şi a auzit acolo i s-a întipărit în minte pentru toată viaţa. Şi atât tablourile privind activitatea expoziţiei cât şi oamenii care au vizitat-o au fost viu zugrăvite în multe dintre lucrările sale şi, în special, în *Viaţa lui Klim Samshin*.

PARTEA A DOUA

CAPITOLUL ÎNTÂI

Curând Gorki părăseşte Nijni. Oboseala pricinuită de munca încordată din timpul expoziţiei i-a agravat tuberculoza care se declarase încă la Samara.

La începutul lui octombrie 1896 boala îl ţintuieşte la pat şi vreme de trei luni se agravează neîncetat, fiind ameninţat, după mărturia doctorului V. Zolotniţki, care-l îngrijea, cu moartea.

Abia în ianuarie, obţinând un împrumut de la Fondul literar, Gorki pleacă în Crimeea, unde doctorul Alexin îl pune pe picioare.

Cunoscutul bibliograf şi critic literar S. Venglierov, auzind despre acest nou scriitor, i-a expediat un formular „biocritic”, cu rugămintea ca acesta să-i trimită autobiografia şi lucrările sale.

Gorki, autor a douăzeci de povestiri, care-l făcuseră renumit chiar de la apariţia lor în presă, îi răspunse:

„Până acum n-am scris încă o lucrare de care să fiu mulţumit, fapt pentru care n-am păstrat niciunul din manuscrisele mele – ergo[40]: nu vă pot trimite. Întâmplări minunate în viaţa mea mi se pare că n-au fost şi, de altfel, îmi închipui prea vag ce anume presupun aceste cuvinte”.

În primăvara anului 1897 Gorki se stabileşte în satul

40 Prin urmare. (N.o.)

Manuilovka, gubernia Poltava şi aici, eliberat de munca cotidiană de la gazetă, scrie povestiri şi organizează un teatru sătesc.

Pregătind teatrul sătesc din Manuilovka, Gorki manifestă strălucite calităţi de organizator şi propagandist, precum şi de regizor şi actor.

În decembrie 1897 el îi scria lui V.S. Miroliubov, drept răspuns la invitaţia acestuia de a colabora la *Revista pentru toţi*: „O să vă scriu despre teatrul sătesc pe care l-am organizat în Ucraina…”

Din păcate, Alexei Maximovici n-a mai putut înfăptui această intenţie. Teatrul a funcţionat în tot timpul verii anului 1897, însă despre el au rămas extraordinar de puţine date. Se ştie doar care au fost piesele jucate. Amănunte avem în legătură cu ultimul spectacol al piesei *Martin Borulea*.

Martín Borulea este piesa dramaturgului ucrainean I.K. Karpenko-karâi. Spectacolul a avut loc la 1 octombrie şi Alexei Maximovici i-a scris despre el soţiei sale, Ekaterina Pavlovna, care în acea perioadă era plecată din Manuilovka.

Piesa satirică a lui Karpenko-Karâi avea un conţinut democratic datorită tendinţelor sale demascatoare, şi Gorki a profitat de acest fapt, pentru a propaga teatrul ca pe o şcoală a poporului.

Ţăranul Hrisanf Moroz, care jucase unul din roluri, îşi aminteşte astfel discuţiile cu Gorki:

„— Ia spuneţi, băieţi, care-i mai prost? Omelko sau Martín Borulea? i-a întrebat odată Alexei Maximovici pe ţărani, în zilele când se pregătea spectacolul.

— Omelko, au răspuns ei.

Iar el, râzând:

— Nu-i adevărat, băieţi, mai prost e Martín Borulea. Cu toate că-i bogat şi-i tot dă ghes să ajungă nobil”.

În felul acesta le explica Gorki ţăranilor conţinutul

piesei, subliniind aspectele comice ale figurii lui Martín Borulea şi tema inegalităţii sociale care se pune în piesă.

La teatrul sătesc al lui Gorki se adunau spectatori din toate satele şi comunele apropiate. Autorităţile locale erau neliniştite că tocmai Peşkov, un supravegheat politic, pregăteşte astfel de spectacole. Aşa se explică incidentul care a avut loc în ziua spectacolului

Û | *r*

ñm

m

I I

Æ i

—

Mm *m*.

A. M. Gorki şi E.P. Peşkova cu fiul lor Maxim.
N îi ni-Novgorod. 1899 – 1900.

S. G. Schiţaleţ, L.N. Andreev, A.M. Gorki, N.D. Teleşov.

F. I. Şaliapin, I.A. Bunin.

cu această piesă. Când toată lumea era adunată, pristavul Zgura şi uriadnicul Boiko au năvălit să alunge publicul. Dar celor doi jandarmi le-a fost arătată o hârtie semnată de guvernatorul din Poltava, în care se spunea că piesa *Martín Borulea* poate fi prezentată fără niciun fel de oprelişti, hârtie obţinută de A.A. Orlovskaia, soţia doctorului de zemstvă şi fiica ducesei N.A. Şirinskaia-şihmatova, moşiereasa din localitate, la care locuia Gorki.

Cu toate acestea pristavul a încercat să-i alunge pe spectatori, dar sala era atât de plină încât n-a putut face nimic. Ţăranii nu voiau să plece şi reprezentaţia a trebuit să înceapă.

„A fost un spectacol strălucit şi un scandal strălucit… – scria Gorki către E.P. Peşkova. A fost grozav de multă lume, oamenii râdeau din tot sufletul… Şi, cei care au jucat, au jucat bine, naiba să-i ia!…”

Dar acest entuziasm nu era unanim. *Martin Borulea* pus în scenă de Gorki era îndreptat împotriva prejudecăţilor de castă, împotriva aroganţei boiereşti şi a goanei după titluri nobiliare. Chiar şi moşiereasa Şirinskaia-şihmatova şi-a schimbat brusc atitudinea faţă de scriitor.

„Azi dimineaţă, spunea Gorki în aceeaşi scrisoare, abia m-a salutat, iar eu era cât pe ce să nu-i răspund din pricina asta…”

Aşa s-a împrietenit Gorki cu ţăranii ucraineni. În scurtă vreme el a pregătit o trupă întreagă, i-a dat o îndrumare politică şi a trezit în locuitorii din întreaga regiune interesul pentru teatru.

Gorki a descoperit în mijlocul ţăranilor tálente actoriceşti indiscutabile. Printre ei Iakov Borodin era atât de talentat, încât I.K. Karpenko-Karâi, care venise la Manuilovka în anul următor, încerca cu lacrimi în ochi să-l înduplece să intre în trupa sa, dar acesta nu s-a lăsat tentat de cinstea de a fi actor şi a rămas ţăran.

Când, în octombrie 1897, Gorki pleca din Manuilovka, ţăranii – actori şi spectatori – au dat în ceainăria satului o masă sărbătorească, intimă, şi l-au condus cu toţii mai bine de cincisprezece verste, până la gara Galeşcino.

La începutul iernii Gorki locuieşte în gubernia Tver, la prietenul său N.Z. Vasiliev, laborant la fabrica de hârtie a lui Kuvşinov, iar în ianuarie se stabileşte la Nijni.

Anul 1898 este un an memorabil în viaţa lui Gorki. În acest an au apărut pentru prima dată în volume separate lucrările sale – două mici cărţulii cuprinzând fiecare câte zece povestiri.

Editarea acestor cărţi n-a fost câtuşi de puţin uşoară. Câţiva editori au refuzat propunerea de a le tipări, iar O.N. Popova, cunoscută editoare în acea vreme, a declarat deschis că nu se cade ca firma ei să publice povestiri apărute ca foiletoane în ziare de provincie.

S-a organizat o nouă editură pentru publicarea acestor cărţi. Doi editori începători, Dorovatovski şi Cearuşnikov, au luat asupra lor riscul acestei întreprinderi.

Însă după câte se pare, nu erau nici ei prea convinşi că publicul cititor va primi bine lucrările noului scriitor, pentru că i-au cerut autorului să scrie o prefaţă în care să motiveze apariţia acestor povestiri neobişnuite.

Din răspunsul trimis de Gorki editorilor, scrisoare care s-a păstrat, se vede că autorul, deşi înţelege dorinţa lor, nu o poate îndeplini.

„Sunt necăjit, că nu pot să scriu prefaţa, dar nu pot. Am încercat, ştiţi, am încercat, însă în ceea ce mi-a ieşit, sau apar ca unul care-i ameninţă pe toţi cu pumnii şi-i provoacă la bătaie, sau ca unul care a păcătuit şi se căieşte cu lacrimi în ochi. Şi simţind că niciuna nici alta nu e ceea ce trebuie, m-am lăsat păgubaş de treaba asta”.

Se ştie ce succes au avut aceste două mici volume publicate sub titlul *Schiţe şi povestiri*. Apariţia lor a constituit un eveniment nu numai în istoria literaturii ci, concomitent, şi în istoria avântului revoluţionar din deceniul al zecelea.

Oamenii din povestirile lui Gorki nu mai apăruseră până atunci în literatura rusă. Cu toată sărăcia vieţii lor exterioare, ei pretindeau cu înverşunare prin însăşi existenţa lor, prin perseverenţa protestului lor un loc în societate. Zugrăvirea celor „umiliţi şi obidiţi” ca scopul de a trezi sentimente umanitare în societatea burgheză nu intra câtuşi de puţin în intenţia autorului. El nu cerea pentru cei „decăzuţi” nici milă, nici compătimire, nici ajutor din partea „binefăcătorilor”.

Toate concepţiile acumulate de literatura aristocratică, liberalo-burgheză, şi, în parte, şi de cea narodnicistă, cu privire la „blândeţea” şi „răbdarea” care l-ar caracteriza chipurile pe „fratele mezin” rus, după citirea povestirilor lui Gorki rămâneau de domeniul istoriei.

În locul mult trâmbiţatei „scântei dumnezeieşti”, pe care scriitorii cu orientarea mai sus pomenită o căutau cu atâta sârguinţă în sufletele celor oropsiţi şi exploataţi, pentru a justifica o atitudine umană faţă de ei, Gorki punea protestul hotărât şi cam grosolan al dorinţei de libertate, o stare de spirit a unor oameni care nu acceptă nicidecum supunerea resemnată şi blajină faţă de stăpânii vieţii.

Nu trebuie să ne închipuim că Gorki a prezentat toată această masă de muncitori şomeri, de ţărani fără pământ, de calici sărăciţi care hoinăresc dintr-un colţ într-altul al ţării în căutarea de lucru şi de pâine, ca pe nişte oameni care protestează. Din acest material inflamabil el alegea figurile cele mai înzestrate şi mai pitoreşti şi le punea să exprime starea de spirit a masei oprimate.

În aceste povestiri Gorki apare ca iniţiatorul unei noi metode de creaţie. Respectând realismul chipurilor prezentate şi îmbinându-l cu romantismul revoluţionar el reda o stare de spirit plină de revoltă şi avânt.

Critica liberală şi narodnicistă n-a sesizat esenţa acestor povestiri. Ea a văzut zdrenţele pitoreşti atârnând pe trupul vagabonzilor, dar n-a văzut lucrul cel mai important, demnitatea omului, care, chiar la fundul vieţii sociale fiind, nu se supune uriaşului complex de forţe ce-l asupresc. Critica n-a văzut protestul împotriva muncii înrobitoare, neomeneşti, în folosul chiaburului, negustorului, industriaşului, capitalistului.

De altfel tabloul acestei munci, zugrăvită de pildă în povestirea *Celkaş*., ne vorbeşte îndeajuns despre simţămintele şi ideile autorului.

„Granitul, fierul, lemnul, caldarâmul, portul, vasele şi

oamenii, toate laolaltă înalţă un imn pătimaş închinat zeului Mercur.

Vapoarele greoaie şi uriaşe pufăie sub presiune, gem din greu, fluieră, şi fiecare zgomot al lor e ca o batjocfiră plină de dispreţ faţă de oamenii aceştia prăfuiţi şi cenuşii, care se târăsc pe punţi şi umplu calele adânci cu rodul muncii lor de robi… Zgomotul îţi sparge urechile, te ustură nările şi eşti orbit de praf, arşiţa îţi prăjeşte trupul, sleindu-l de puteri şi totul împrejur pare încordat, ca şi cum ar fi pusă la încercare ultima rămăşiţă de răbdare. Ţi se pare că, dintr-o clipă în alta, va izbucni o catastrofă uriaşă, o explozie, în urma căreia respiraţia va fi mai uşoară în văzduhul reîmprospătat…”

E drept că revoluţia, această explozie, este redată deocamdată în contururi destul de confuze, destul de generale, însă ea apare ca fiind năzuinţa spre forme de viaţă noi, cu adevărat umane, în care nu există exploatare a omului de către om, în care nu există robie, sărăcie, asuprire.

Afirmându-se în mod făţiş, eroii lui Gorki reflectau avântul ce abia începuse să se manifeste al maselor exploatate şi care acumulau în anii aceia un uriaş potenţial de energie inflamabilă.

Apariţia şi ecourile pe care le-au stârnit scrierile lui Gorki au constituit o epocă în literatura rusă şi în cultura rusă, prin felul nou în care înţelegea el dragostea de patrie, prin chemările înflăcărate la luptă pentru fericirea acestei patrii, de care erau pătrunse cărţile lui.

Poetul Alexandr Blok scria mai târziu că dacă există acel ceva măreţ şi nemărginit „pe care noi ne-am obişnuit să-l cuprindem sub numele de *Rusia*, apoi purtătorul lui de cuvânt trebuie socotit într-o uriaşă măsură Gorki”.

În primele sale cărţi, această nouă şi originală Rusie era înfăţişată prin figuri expresive şi pline de colorit: Pozijaşul este un zeţar curajos care introduce cuvinte pline

de adevăr în articolul de fond al primului redactor flecar; vagabondul Celkaş este un om cu un temperament înflăcărat, clocotitor, un om cu un suflet deosebit de larg; viaţa întunecată, irosită în zadar, n-a reuşit să stingă în el nici înverşunarea dispreţului, nici ieşirile sale de înaltă nobleţe; plutaşul Silan e un individ puternic, pasionat, năvalnic, lacom de viaţă, cu o forţă herculeană nemaiîntâlnită; brutarul Konovalov e un artist în munca sa, un om cu un suflet dintre cele mai simţitoare, îndrăgostit de pământul patriei, gata să-l „cutreiere" de la un capăt la altul, pentru a se putea bucura în voie de nemaivăzutele-i frumuseţi.

Iar în toate lucrările lui Gorki cântecul rusesc pare să lărgească cadrul povestirii, imprimându-i o înaltă tonalitate lirică, iar întinderile nesfârşite trăiesc parcă îmbiindu-te cu depărtarea lor fără hotar…

Eroii primelor sale povestiri sunt cel mai adesea vagabonzi. Nu avem de-a face cu nişte „făuritori ai istoriei". Însă ei apar ca purtători ai mâniei şi revoltei. Tocmai acest patos specific al luptei împotriva asupririi sociale i-a şi creat o largă popularitate în rândurile cititorilor democraţi.

Gorki a publicat două dintre povestirile sale, cele mai remarcabile, *Konovalov* şi *Foşti oameni*, în revista *Nevoie slovo*.

În decembrie 1897, patru miniştri ţari şti au dispus suspendarea revistei *Nevoie slovo*. În dispoziţia miniştrilor se spune:

„În articolele cu conţinut ştiinţific se promovează în mod consecvent teoriile lui K. Marx şi Engels; la rubrica literară primul loc e acela al lucrărilor în care se prezintă lupta dintre clase şi starea de mizerie a oamenilor muncii. Deosebit de limpede apare această temă în povestirile, pline de talent, ale lui Gorki (pseudonimul lui Peşkov),

Konovalov şi *Foşti oameni*.[41]

E firesc ca o astfel de faimă să facă organele poliţieneşti de supraveghere să-şi intensifice atenţia faţă de scriitor.

Şi păzitorii imperiului feudalo-poliţienesc au purces la o nouă cercetare, mai amănunţită a persoanei lui Gorki.

La percheziţia efectuată la Tiflis lui Afanasiev (colocatar cu Gorki în 1892) s-a găsit o fotografie „înfăţişând un bărbat în port rusesc"; fotografia purta următoarea inscripţie: „Dragului meu Fedea Afanasiev, ca amintire de la Maximâci".

Şi cu toate că Fedea Afanasiev a răspuns că nu cunoaşte numele de familie al bărbatului în straie ruseşti, aflarea acestui nume n-a necesitat vreun efort deosebit pentru jandarmii din Tiflis.

Printre alte informaţii privind „procesul" Afanasiev, învinuit de răspândire a literaturii ilegale, departamentul poliţiei comunica următoarele despre Peşkov, pe baza depoziţiei martorilor:

„E un om cât se poate de suspect: a citit mult, mânuieşte bine condeiul, a cutreierat aproape toată Rusia (în cea mai mare parte pe jos); a stat la Tiflis aproape un an încheiat, fără a avea vreo ocupaţie precisă, după care a plecat de aici nu se ştie încotro".

Faptul că venirea la Tiflis şi plecarea sa „constituiau un mister", precum şi declaraţiile martorilor la „procesul" Afanasiev, care-l înfăţişau pe Peşkov ca fiind suspect din punct de vedere politic, îi determină pe jandarmii din Tiflis

---

41 Novoe slovo (Cuvîntul nou), revistă ştiinţifică, literară şi politică ; a fost editată la Petersburg începînd din 1894 de narodnicii liberali, iar în primăvara anului Î897 de „marxiştii legali". Paralel cu presa ilegală, Lenin a utilizat şi presa legală din Rusia ţaristă. In timpul cînd se afla deportat în Siberia, Lenin a publicat în Novoe slovo două articole. Revista a publicat de asemenea articole ale lui G. Plehanov şi nuvele de Gorki. In decembrie 1897 revista a fost interzisă de guvernul ţarist. (N.t.)

să ia măsuri extraordinare.

Ei trimit la Nijni o dispoziţie telegrafică în care se cerea „percheziţionarea. arestarea şi trimiterea la Tiflis din post în post” a scriitorului.

La 11 mai 1898 Gorki a fost depus la Tiflis împreună cu „un balot sigilat conţinând corpurile delicte” (peste cinci sute de scrisori, note ş.a.) şi închis într-o celulă din fortăreaţa Metehsi.

Se pare că printre „corpurile delicte” se aflau şi cele două volume de povestiri ale lui Gorki, căci la interogatoriu a fost chemat şi Kaliujnîi.

Nu se ştie cât de mult ar fi ţinut detenţiunea lui Gorki şi procedura interogatoriilor lui („procesul” Afanasiev dura de un an încheiat) dacă brutalitatea jandarmilor n-ar fi atras atenţia opiniei publice.

După apariţia *schiţelor şi povestirilor* Gorki îşi câştigase o largă popularitate, iar în cercurile literare din Petersburg s-a aflat curând despre arestarea şi trimiterea lui „din post în post”.

Departamentul poliţiei, înfuriat de faptul că agenţii săi au făcut exces de zel, cere să i se lămurească: pentru care motiv s-a procedat la trimiterea din post în post până la Tiflis a lui Gorki şi de ce nu putea fi arestat şi interogat la Nijni.

A fost nevoie de explicaţii, şi în aceste explicaţii arestarea şi aducerea sa din post în post sunt motivate cu o cinică sinceritate, în primul rând prin „comoditate” – pentru ca interogatoriul să aibă loc la Tiflis – şi în al doilea rând prin firea neastâmpărată a celui în cauză, existând teama „ca Peşkov să nu dispară cine ştie unde, întrucât din cercetări reiese că are faima unui înveterat vagabond”.

Lucrul cel mai neplăcut pentru jandarmi a fost că interogatoriile n-au dus la niciun rezultat.

E adevărat că s-a găsit un martor care a declarat că întâlnindu-l pe Peşkov în 1892 a fost „uluit (!) cât de făţiş

suspect politic era”, „că Peşkov era fără îndoială implicat în propaganda în rândurile muncitorilor, întrucât vorbea deseori, mult şi în termeni hotărâţi despre exploatarea muncitorilor, dar toate acestea se refereau la trecut, aşa că nu s-a putut face o legătură directă între organizaţia ilegală a lui Afanasiev de mai târziu şi „cazul” Gorki.

Scriitorul a fost eliberat din fortăreaţa Metalisi la 29 mai.

Cercetările de la Tiflis nu au adus probe pentru vinovăţia lui Gorki, iar în „balotul sigilat”, printre hârtiile lui nu s-a descoperit, după cum raportau jandarmii, nimic „criminal” şi nici măcar „condamnabil”.

Şi totuşi acest „meseriaş”, care dobândise de acum un imens renume în întreaga Rusie, stârnea o nelinişte atât de mare, încât a fost pus sub „supravegherea specială” a poliţiei.

Asta însemna că de acum încolo Gorki nu putea să se mute dintr-o localitate în alta decât numai cu aprobarea specială a direcţiei jandarmeriei respective, urmând un itinerariu dinainte stabilit şi „fără dreptul de a se opri oriunde, cu excepţia cazurilor de boală sau a unor anumite împrejurări neprevăzute”, şi având obligaţia să se prezinte în timpul opririlor sau îndată după ajungerea la destinaţie organelor poliţiei locale.

De la Tiflis, Gorki a plecat la Samara să bea kumîs \ iar de acolo, în august 1898, s-a întors la Nijni. Intenţiona să consacre întreaga iarnă unei mari lucrări.

„Atitudinea publicului faţă de scrierile mele, îi mărturisea el lui S.P. Dorovatovski, îmi întăreşte încrederea că voi putea, se pare, să scriu într-adevăr o lucrare remarcabilă. Lucrarea aceasta, în care îmi pun mari speranţe… e începută şi la iarnă vreau s-o continui”.

Această lucrare a fost intitulată *Foma Gordeev* şi a înfăţişat cititorilor un larg tablou al unui mare oraş comercial, ai cărui stăpâni nu se temeau să lupte eroic cu

codul penal, aspirând în acelaşi timp la puterea politică în ţară.

În comentariile sale de mai târziu pe marginea acestui roman, Gorki făcea următoarele mărturisiri în legătură cu psihologia „stăpânilor”:

„Cele mai multe date despre stăpâni mi le-a dat anul 96. În acel an a avut loc la Nijni-Novgorod Expoziţia pe întreaga Rusie şi s-a întrunit Congresul pentru problemele industriei şi comerţului... I-am văzut acolo pe reprezentanţii marii industrii din întreaga Rusie, am auzit discuţiile lor pline de cruzime cu unii «latifundiari», Nu înţelegeam chiar tot ce s-a discutat acolo, dar simţeam esenţialul: aceştia sunt mirii, care s-au îndrăgostit de bogata Rusie, şi vin s-o peţească ştiind că trebuie s-o despartă de Nikolai Romanov”.

Participând la expoziţie şi la Congresul pentru problemele industriei şi comerţului, Gorki observase cum devenea tot mai puternică, mai plină de vlagă clasa industrială şi comercială.

Dar el mai observase şi un alt fenomen: în familiile negustorilor şi industriaşilor deveneau tot mai frecvente sinuciderile fiilor şi fiicelor acestora, cazurile de părăsire a familiei. Se întâmpla uneori şi ca vreun tată mai sever să-şi alunge odraslele nesupuse şi de obicei acestea cădeau în patima beţiei, „erau înlăturate1 din viaţă.

Asemenea fapte apăreau sporadic în ziare la cronica evenimentelor şi la cronica judiciară din acei ani. Trebuia însă să ai ochiul de artist al lui Gorki, pentru a pune diagnosticul de îmbolnăvire a clasei patronilor, să descoperi că această clasă este sortită pieirii.

Despre negustorimea deceniilor al nouălea şi al zecelea au scris mulţi – Boborîkin, Mamin-Sibireak, Leskov, şi toţi i-au criticat pe negustori, dar cu o anumită blândeţe, iar uneori, cum a făcut scriitorul mic-burghez Boborîkin, interpretând capitalismul ca pe un fenomen progresist în

viaţa Rusiei. Însă niciunul dintre scriitorii de moravuri din acea vreme, nici chiar Mamin-Sibireak sau Gleb Uspenski, n-au apreciat clasa muncitoare ca forţa cea mai activă, duşmanul neîmpăcat al burgheziei.

Numai Gorki a demascat, în *Foma Gordeev*, adevărata esenţă a burgheziei, descoperind procesele interne de descompunere şi degenerare a acestei clase, încă de pe atunci, în perioada când ea ajunsese la cea mai mare înflorire.

Gorki a arătat parazitismul „muncii" capitalistului, a arătat că această muncă ce apare – sub aspect uman şi de creaţie – lipsită de sens, monstruoasă, devine odioasă chiar şi pentru unii reprezentanţi ai burgheziei, dacă aceştia, asemeni lui Foma Gordeev, nu sunt străini de adevăratele cerinţe omeneşti şi nu sunt lipsiţi de posibilitatea de a aprecia critic realitatea înconjurătoare.

În *Foma Gordeev* Gorki a dezvăluit căile capitalismului în Rusia. Alături de Ananii Şciurov, stăpân cu apucături primitive, sălbatice, se află negustorii tineri „europenizaţi", Taras Maiakin şi Afrikan Smolin. Dar în centru stă Iakov Maiakin, conducătorul întregii negustorimi.

E o figură plină de pitoresc. Proprietar al unei fabrici de frânghii, el este capabil să gândească nu numai la interesele sale, ci se vădeşte a fi apărător şi purtător de cuvânt al clasei sale, un adevărat conducător politic.

Mai târziu Maiakinii au devenit căpetenii ai uniunilor sutelor negre. Într-una din scrisorile sale Gorki arată: „Cu ajutorul lui Foma eu l-am acoperit pe Maiakin şi cenzura nu s-a atins de el".

Ulterior, în piesa *Duşmanii*, în romanele *Mama*, *întreprinderile Artamonov* şi *Egor Bulîciov*, Gorki avea să înfăţişeze istoria pieirii unei clase, prezentându-i şi pe muncitori, ca duşmani conştienţi, înflăcăraţi şi neînduplecaţi ai burgheziei.

Dar atunci, la sfârşitul secolului al XIX-lea, în epoca deplinei înfloriri a clasei capitaliştilor, el a semnalat primele simptome ale decăderii ei.

Foma Gordeev a fost tipărit în cursul anului 1899 în revista Jizni2 din Petrograd.

Romanul editat apoi în volum a fost dedicat lui Cehov. Pe Cehov, Gorki l-a cunoscut curând după apariţia primelor sale culegeri de povestiri. Trimiţându-i volumele, Gorki îi scria:

„La drept vorbind, aş vrea să vă mărturisesc dragostea arzătoare şi sinceră ce v-o port, adânc sădită în inimă, din cea mai fragedă tinereţe… Câte clipe minunate am trăit citind cărţile dumneavoastră, de câte ori am plâns şi m-am înfuriat ca un lup în capcană şi cât de mult am râs cu tristeţe”.

În altă scrisoare Gorki îi spune:

„În general nu ştiu cum să-mi exprim admiraţia ce v-o port, n-am cuvinte şi – credeţi-mă! – sunt sincer”.

Gorki îl admira pe Cehov ca pe un om care demasca viaţa plină de banalitate a micii-burghezii, despre care scria şi el de altfel. Cehov însă nu mergea mai departe de demascarea vieţii de fiece zi, demascarea intelectualităţii, bicisnică şi neputincioasă.

Gorki nu se mulţumea cu atât. În 1900 el îi scria lui Cehov:

„Într-adevăr, a sosit timpul când eroismul devine o necesitate: toţi vor ceva care să stimuleze, ceva viu, ştiţi, ceva care să nu semene cu viaţa, ci să fie mai mare, mai bun, mai frumos decât ea”.

Către sfârşitul anului 1899 renumele lui Gorki crescuse extraordinar de mult. În Capitală se organizau în cinstea lui seri literare, se ţineau conferinţe despre el, se scriau şi se tipăreau broşuri. Când, la o expoziţie volantă a apărut portretul lui Gorki, pictat de Repin, acest portret a devenit „senzaţia” expoziţiei. Publicul, mai ales tineretul,

cerceta. cu o atenţie lacomă trăsăturile noului scriitor.

La Nijni, Gorki a desfăşurat o bogată activitate cultural-educativă şi politică. Locuinţa lui din Nijni-Novgorod, după mărturiile lui V. Desniţki, a devenit în acei ani „centrul spre care duceau toate firele vieţii sociale, culturale şi artistice a oraşului”.

Gorki organizează o colectă de manuale pentru copiii săraci, îndeamnă lumea să facă donaţii pentru un patinoar gratuit, face demersuri pentru amenajarea unui cămin de noapte pentru vagabonzi, organizează pentru copiii din Nijni, în fiecare an, măreţe serbări ale pomului de iarnă la care mii de copii primeau haine şi alte daruri. Cu o mare pricepere el reuşea să reunească în jurul acestor acţiuni toate forţele obşteşti locale, organizând de fapt ajutorarea populaţiei nevoiaşe a oraşului.

Legătura sa cu „forţele locale” nu se limita, desigur. numai la acest gen de muncă. Gorki participă în modul cel mai activ la acţiunile organizaţiei din Nijni-Novgorod şi Sormovo a Partidului Muncitoresc Social-Democrat, Poliţia şi jandarmii au depus numeroase eforturi pentru a descoperi legăturile lui cu activitatea revoluţionară din Nijni şi de la centru.

„Supravegherea lui – scrie în amintirile sale V. Desniţki –, îmbrăca cele mai variate forme. 11 mâncau din ochi cu respect toate gradele poliţiei; bravii jandarmi, travestiţi sau în uniformă, vegheau toate căile vieţii scriitorului… copoi perseverenţi încercau în fel şi chip să intre chiar în locuinţa lui”.

Dar toate acestea îşi atingeau foarte puţin scopul.

„Bieţii agenţi nu puteau să se descurce câtuşi de puţin în şirul nesfârşit al vizitatorilor, veniţi la locuinţa pe care-o aveau ei în supraveghere, nu ştiau să-i descopere din mulţimea oamenilor lipsiţi de interes pentru ei pe musafirii care meritau atenţie, „pe cei înrăiţi, care să poată fi cercetaţi mai îndeaproape, şi cărora să li se lămurească

situaţia”.

Locuind la Nijni, Gorki stabileşte legături strânse cu tineretul revoluţionar, cu muncitorii din Sormovo şi cu organizaţiile de partid din Sormovo şi Nijni.

„Viaţa revoluţionară din Nijni, care lâncezea după închiderea expoziţiei – raportează agentul Rataev către directorul departamentului poliţiei – acum a început din nou să pulseze cu putere, şi tot ceea ce e cât de cât revoluţionar la Nijni respiră şi trăieşte numai prin Gorki”.

Multă bătaie de cap le dădea apărătorilor ţarismului faptul că Gorki îmbina activitatea obştească legală, care nu i se putea interzice, cu largi şi variate acţiuni de ajutorare a mişcării revoluţionare. Despre aceasta trimite un denunţ amănunţit departamentului poliţiei procurorul Gurovici, fost agent al ohranei în rândurile intelectualilor revoluţionari. El arată că Gorki „face parte din diverse organizaţii revoluţionare, şi chiar dacă nu participă în mod activ la ele, în orice caz se străduieşte să le creeze condiţii favorabile de existenţă. Peşkov reuşeşte cu succes să îmbine ocupaţiile sale legale (colaborarea la redacţii, participarea în diverse societăţi ş.a.m.d.) cu activitatea ilegală şi să transforme în felul acesta orice acţiune legală într-una revoluţionară”.

Astfel, Gorki avea legături strânse cu elementele revoluţionare din Nijni, şi în acelaşi timp respecta toate condiţiile conspirativităţii.

În 1900, Lenin, întors din deportare, a organizat ziarul *Iskra*, primul ziar marxist ilegal pe întreaga Rusie. În iunie, Lenin a venit la Nijni-Novgorod pentru a organiza cu marxiştii de aici susţinerea *Iskrei*. Gorki şi-a exprimat simpatia înflăcărată pentru această acţiune, cu toate că, date fiind, condiţiile conspirativităţii, el nu l-a putut vedea pe Lenin. Din spusele lui V.A. Desniţki, reiese că Gorki a transmis prin el cinci sute de ruble pentru susţinerea *Iskrei*.

În decembrie 1900 a apărut în străinătate primul număr din *Iskra*, şi de la această dată I.P. Ladîjnikov, membru al comitetului din Nijni-Novgorod al Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia, îi trimitea regulat lui Gorki fiecare număr nou.

În ianuarie 1901 Gorki îi scria lui K.P. Piatniţki: „Anul nou l-am întâmpinat cum nu se poate mai bine, într-o societate numeroasă de oameni cu spiritul viu, cu trupul sănătos, bine dispuşi. Ei sunt o garanţie sigură că noul secol va fi într-adevăr un secol al reînnoirii spirituale... Mulţi din aceşti oameni vor cădea pe drum, cine ştie dacă vreunuia dintre ei îi va surâde fericirea, mulţi vor suferi chinuri îngrozitoare, mare va fi numărul celor ce vor pieri, dar şi mai mare va fi al acelora care se vor naşte pe acest pământ, iar în cele din urmă, vor învinge frumosul, dreptatea, vor învinge cele mai înalte năzuinţe ale omului”.

În 1899 fusese publicat „regulamentul provizoriu” care prevedea încorporarea în armată a studenţilor „pentru provocare de dezordini în grup”, adică pentru participarea la demonstraţii şi alte acţiuni de masă.

În decembrie 1900 acest regulament este aplicat pentru prima oară; la Kiev, o sută optzeci şi trei de studenţi sunt încorporaţi pentru participare la o întrunire.

În articolul *Încorporarea a 183 de studenţi* publicat în numărul doi al *Iskrei*, V.I. Lenin scria: Aceasta „este o palmă dată opiniei publice ruse... Fie ca declaraţia făţişă a guvernului cu privire la represaliile împotriva studenţilor să nu rămână fără o ripostă făţişă din partea poporului”.1

Gorki cere ajutorul scriitorilor cunoscuţi de la Moscova (scrisorile s-au păstrat în arhivele poliţiei): „Trebuie să luăm apărarea studenţilor din Kiev. Trebuie să scriem un memoriu pentru abrogarea regulamentului provizoriu. Vă implor: faceţi demersuri. Unele oraşe au şi început să facă”. Şi în altă scrisoare: „Mă simt ca un câine rău, bătut şi pus în lanţ... Încorporarea studenţilor în

armată este o mârşăvie, o crimă neruşinată împotriva libertăţii personale, o măsură idioată a unor nemernici îmbuibaţi de putere”.

Pentru a îndeplini unele însărcinări primite din partea comitetului din Nijni-Novgorod şi Sormovo (una din însărcinări era procurarea unui mimeograf pentru tipărirea proclamaţiilor către muncitorii din Sormovo) Gorki vine în februarie la Petersburg.

Tulburările studenţeşti, care s-au intensificat după aplicarea „regulamentului provizoriu”, au culminat cu marea demonstraţie din piaţa catedralei Kazanski din Petersburg, la 4 martie 1901, demonstraţie care s-a încheiat cu maltratarea în masă a participanţilor.

Ca răspuns la comunicatul mincinos al guvernului cu privire la evenimentele de la 4 martie, a apărut proclamaţia *Dezminţirea comunicatului guvernului*, în care era demascată organizarea dinainte stabilită şi premeditată a maltratării unor oameni fără apărare. Departamentul poliţiei stabileşte că autorul *dezminţirii* este Gorki.

În afară de aceasta, departamentul poliţiei a stabilit că Gorki „a depus 2000 de ruble pentru nevoile partidului şi o sumă la fel de mare la fondul studenţesc de agitaţie”. Poliţia a reuşit să depisteze (prin acelaşi provocator Gurovici) şi alte legătură ilegale.

La 12 martie 1901, jandarmilor din Nijni-Novgorod Le-a fost trimisă din partea departamentului poliţiei următoarea telegramă cifrată: „Alexei Peşkov, pe care-l cunoaşteţi, zis Gorki, şi un locuitor din Nijni-Novgo

1 V.I. Lenin, Opere, vol. *4*, ESPLP, 1953, pag. 394 şi 396.

[*N.t.*) rod, un oarecare Petrov, colaborator al revistei *Jizni* şi prieten cu Gorki, au procurat aici un mimeograf pentru tipărirea de apeluri către muncitorii din Sormovo. Mimeograful a fost expediat la 10 martie, prin biroul de

transport, pe adresa: Peciorka, farmacia Kolberg, pentru Vera Nikolaevna. Binevoiţi a dispune să se efectueze la primirea mimeografului o atentă supraveghere secretă, dar fără a-l reţine câtuşi de puţin, să se lămurească unde va fi transportat, şi să se pună locul respectiv sub supraveghere”.

Pentru departamentul poliţiei era foarte important să prezinte „cazul” Gorki într-o formă cât mai plauzibilă şi de aceea se preciza în plus următoarele: Să se aştepte, pentru efectuarea percheziţiei şi arestării, momentul cel mai potrivit. De preferat ar fi ca mimeograful să fie ridicat împreună cu persoanele respective chiar în momentul tipăririi de către acestea a menţionatelor apeluri… trebuie să se procedeze la lichidarea grupului implicat în această chestiune imediat după apariţia celui dintâi apel”.

Lucrurile s-au petrecut însă în aşa fel încât agenţii n-au izbutit să descopere urma mimeografului, şi cu toate că Gorki împreună cu un grup de tovarăşi a fost arestat, „nu s-a descoperit la ei nimic condamnabil”, după cum au comunicat jandarmii din Nijni-Novgorod departamentului poliţiei.

Punerea în acţiune a probelor din Petersburg însemna eşecul unui înveterat provocator şi crea posibilitatea unor uriaşe demascări.

Dar, pentru a-l amesteca pe Gorki într-o anchetă, şi a formula împotriva lui o învinuire care să atragă o grea pedeapsă penală – „răzvrătire împotriva autorităţii supreme” – ohrana nu era încă în posesia probelor necesare. Rămânea de făcut un singur lucru: să se prelungească ancheta şi starea de arest. Totuşi, la arest a trebuit să se renunţe.

În închisoare, boala de plămâni a lui Gorki s-a agravat din nou. La insistenţele prietenilor şi sub presiunea opiniei publice, s-a reuşit să se obţină efectuarea unui examen medical de către o comisie de

medici, care au ajuns la o concluzie unanimă:

„... Rămânerea lui mai departe sub stare de arest poate influenţa în mod dăunător nu numai asupra sănătăţii, ci şi asupra vieţii”.

După o lună de arest, Gorki este eliberat din închisoare, dar rămâne sub arest la domiciliu.

„În bucătăria locuinţei mele au postat un poliţist, iar în vestibul, un altul. Când ieşeam din casă, mă însoţea întotdeauna unul din ei”.

Aceasta era măsura, destul de ciudată, pe care guvernul ţarist i-o aplicase lui Gorki pentru „prevenirea şi reprimarea crimelor”.

Romanul *Cei trei*, care s-a tipărit în 1901, a sporit popularitatea scriitorului în rândurile revoluţionarilor. Trei tineri – Ilia Lunev, Pavel Graciov, Iakov Filimonov – îşi caută un loc în viaţă, vor să ajungă în rândul oamenilor mergând fiecare pe calea lui.

Ilia Lunev vrea să ajungă să trăiască o „viaţă curată” folosind fie şi calea crimei, iar ura lui faţă de „stăpânii vieţii” se încheie cu o izbucnire furtunoasă din care i se trage chiar moartea.

Iakov Filimonov se visează la mănăstire, dar în locul acesteia nimereşte într-o cârciumă, unde argăţeşte la propriul său tată, un exploatator.

Numai Pavel Graciov, intrând în legătură cu deportaţii politici, cu cercul socialist al Soniei, devine muncitor. El scrie versuri, care se publică în gazeta locală şi care se încheie astfel:

„*Un suflet am aflat în drum*!
Iar duşmanul ştiu cum arată! *11*

Gorki a arătat în romanul său că duşmanul muncitorului este capitalismul.

Într-o scrisoare adresată lui K.P. Piatniţki, el scrie: „Am termniat acum *Cei trei*. Ştiţi, e o carte buna, cu toate lungimile, repetările şi toate celelalte neajunsuri, dar e o

carte bună! Citind-o mă gândeam cu amărăciune că dacă aş fi putut citi o astfel de carte acum cincisprezece ani, asta m-ar fi scutit de multe frământări sufleteşti, pe cât de grele, pe atât de inutile”.

În septembrie 1901 ministrul Afacerilor Interne a dispus ca „până la rezolvarea definitivă a cercetărilor

A. M. Gorki şi L.N. Tolstoi *Iasnaia Poliana*. *1900*.

A. M. Gorki, M. N. Ermilova, L. V. Sredin şi A. N. Alexin.
Crimeea. 1901.

În legătură cu Peşkov” „să i se fixeze domiciliu forţat sub supravegherea poliţiei din gubernia Nijni-Novgorod, într-o localitate a cărei alegere să fie lăsată la aprecierea guvernatorului din Nijni”.

Localitatea în care trebuia să plece Gorki s-a hotărât să fie oraşul Arzamas. Cum însă starea lui continua să fie îngrijorătoare, pentru fixarea datei plecării şeful poliţiei a fost însărcinat să se informeze periodic de sănătatea celui supravegheat „prin medicul de stat”.

În cele din urmă s-a obţinut permisiunea ca înaintea deportării la Arzamas, Gorki să rămână câteva luni în Crimeea, unde sub supravegherea poliţiei, să se trateze.

I s-a permis să se stabilească până la 15 aprilie 1902 în judeţul Ialta, fiindu-i însă interzis să locuiască chiar în oraş.

Ştirile cu privire la toate aceste samavolnicii făptuite împotriva lui Gorki pătrundeau în presă, în ziarele din Capitală şi din provincie, constituind un permanent ferment de agitaţie.

În mod cu totul deosebit era agitat şi alarmat tineretul din Nijni-Novgorod, al cărui număr sporise simţitor odată cu venirea studenţilor evacuaţi, datorită mişcărilor revoluţionare, din diferite oraşe de reşedinţă.

Starea de spirit furtunoasă a acestui tineret se vede din acest apel tipărit la şapirograf la Nijni şi răspândit la Moscova: „Mâine, 8 noiembrie, ora 8 dimineaţa, cu trenul de poştă va veni la Moscova, în trecere spre Crimeea, Maxim Gorki. El este expulzat din Nijni pe cale administrativă, adică prin constrângere şi în mod nelegal. Întregul Nijni este agitat din cauza acestei noi manifestări de constrângere asupra poetului iubit, a poetului care a cântat lupta pentru libertate, care a înălţat un imn de slavă celor viteji. La 3 noiembrie, în cinstea lui Gorki au izbucnit ovaţii zgomotoase la o serată studenţească, la 5 noiembrie la un banchet la care au participat aproape 130 de

persoane, intelectuali din oraş, precum şi studenţi şi studente, a fost citită o moţiune, purtând numeroase semnături, şi s-au ţinut în mod liber, într-o atmosferă de însufleţire generală, cuvântări curajoase, sfidătoare. Mâine i se va organiza o demonstraţie de rămas bun, care va reuni toate păturile societăţii sub acelaşi steag comun al protestului făţiş. Nu ştim cum se va termina demonstraţia, s-ar putea să fim zdrobiţi, dar vom lupta până la ultimul om. Ne adresăm tineretului studios din Moscova şi întregii societăţi moscovite cu rugămintea de a se alătura protestului nostru, de a-l amplifica şi de a se strădui să organizeze întâlniri demonstrative asemănătoare şi în oraşele prin care va trece Gorki. El pleacă în Crimeea prin Harkov. Fie ca drumul acestui luptător pentru libertate să se transforme într-o manifestaţie triumfală, şi astfel încă o dată societatea va răspunde la provocarea guvernului printr-un protest făţiş şi plin de curaj. Fie ca Rusia intelectuală să arate că a crescut şi a devenit mai puternică, că poate să lupte pentru drepturile sale fără să se înfricoşeze în faţa forţei brutale. Înainte, tovarăşi, în faţa noastră se află o putere mare şi întunecată, dar au şi început să se ivească zorii libertăţii şi ai unei vieţi noi!

Nijninovgorodenii.

Răspândiţi-o în grabă”.

La banchetul despre care se vorbeşte în proclamaţie, Gorki a citit noua sa povestire: *Povestea unui scriitor căruia i-au intrat fumuri în cap*. În povestire el îi înfiera pe intelectualii liberali, care căutau „un culcuş cald, o viaţă liniştită, comodă” în vechea clădire năclăită „de sângele celor pe care i-a strivit”. Această clădire „de şubredă ce este, se cutremură din temelii, înfiorată de presimţirea ruinei apropiate şi aşteaptă înfricoşată lovitura ce o va face să se surpe, răbufnind, la pământ”, pentru că „în curând vor veni altfel de oameni, oameni curajoşi, cinstiţi, viguroşi, în curând!”

Tineretul revoluţionar din Nijni-Novgorod a organizat la plecarea lui Gorki un frumos miting de despărţire.

E adevărat că aprecierea pe care au făcut-o că „toate păturile societăţii” se vor reuni în jurul său a fost greşită. Intelectualitatea liberală, care la banchete ţine cuvântări ingenioase, n-a ieşit pe străzi.

Însă tineretul însufleţit de simpatie pentru Gorki i-a făcut la gară o demonstraţie cu cântece, lozinci şi împrăştiere de proclamaţii, iar după plecarea acestuia s-a mutat în centrul oraşului, pe strada principală, unde a ţinut un miting fulger.

Aceasta a fost prima demonstraţie politică la Nijni şi cu toate că autorităţile cunoşteau destul de bine popularitatea lui Gorki, poliţia nu se aşteptase la un protest atât de puternic: grupuri destul de numeroase de comisari, după cum a povestit Alexei Maximovici, se rugau în acest timp la catedrală – era în ajunul zilei Arhanghelului Mihail, patronul poliţiei.

Tineretul din Nijni-Novgorod adresase o chemare de solidaritate şi tineretului din Moscova.

Însă autorităţile din Moscova, care învăţaseră din experienţa de la Nijni, s-au dovedit mult mai prevăzătoare. La câţiva kilometri înainte de Moscova, în gara Moscova-Rogojskaia, Gorki a fost anunţat pe neaşteptate că „întrucât îi lipseşte aprobarea, el nu poate fi primit în perimetrul Capitalei”. Sub stare de arest, a fost trimis pe un drum ocolit spre gara Podolsk.

Între timp, la gara Kursk din Moscova se adunaseră demonstranţii. Nedescoperindu-l pe Gorki în cele două trenuri de dimineaţă şi aflând că vagonul în care se află el a fost decuplat la gara Moscova-Rogojskaia, demonstranţii s-au îndreptat de îndată în direcţia Rogojskaia, dar nici aici nu l-au găsit, căci cu puţin timp înainte Gorki fusese trimis la Rodolsk.

Ekaterina Pavlovna Peşkova a fost martoră la aceste

întâmplări, după cum povesteşte Gorki: „Între timp soţia mea fusese dusă într-o cârciumă din Rogojskaia şi aştepta acolo trenul spre Moscova. Stând în cârciumă, ea a văzut cum s-a apropiat de Rogojskaia un număr mare de demonstranţi... Aflând că am fost dus într-o direcţie necunoscută, ei s-au îndreptat cu multă larmă spre Moscova, iar în urma lor, din toate curţile au năvălit o groază de poliţişti, care s-au luat după demonstranţi".

Autorităţile ţariste care-l arestaseră pe scriitorul renumit în întreaga Rusie şi care nu i-au permis să intre în Moscova, au fost cuprinse de panică.

Dar demonstraţiile, la trecerea lui Gorki prin gări, continuau.

Într-o scrisoare către V.A. Posse, Gorki povesteşte astfel aceste evenimente: „Pretutindeni în gări o mulţime de jan (darmi) şi pol (iţai). La Harkov mi s-a recomandat să nu ies pe peron. Eu am ieşit. Gara pustie. Pol (iţai) o grămadă. În faţa gării o mulţime numeroasă de studenţi şi public; pol (iţaii) nu-i lăsau să treacă. Strigăte, gălăgie, se spunea că a fost arestat cineva. Trenul porneşte. E ora unu noaptea, întuneric. Şi deodată eu şi Piatniţki, stând pe platforma vagonului, auzim deasupra noastră, răzbătând prin întuneric, un strigăt puternic, cald, un strigăt de luptă. Ce se întâmplase? Podul de fier care trece deasupra peroanelor era ticsit tot de oameni care strigau, îşi agitau şepcile, şi asta era minunat, prietene! Podul se afla deasupra trenului, iar strigătul era atât de furtunos, de unit, de plin de viaţă!

Toate acestea ţi le spun, tovarăşe, nu pentru a-l preamări pe Gorki în faţa ochilor tăi, ci ca o dovadă a stării de spirit de care era cuprinsă *tot mai mult* cea mai bună parte a publicului rus". Caracterizând situaţia în care se afla Rusia, şi avântul mişcării revoluţionare, V.I. Lenin scria: „Mica, dar reuşita demonstraţie care a avut loc la 7 noiembrie la Nijni a fost provocată de expulzarea lui

Maxim Gorki. Un scriitor cu renume european, a cărui singură armă este – după cum s-a exprimat pe drept cuvânt cel care a vorbit la demonstraţia din Nijni-Novgorod – cuvântul liber, este izgonit de guvernul absolutist din oraşul său natal, fără judecată şi fără de anchetă. Başibuzucii îl învinuiesc că exercită asupra noastră o influenţă nefastă – a spus vorbitorul – în numele tuturor oamenilor ruşi în care există măcar o picătură de tendinţă spre lumină şi libertate – noi declarăm însă că este o influenţă bună".

Unul din cei mai puternici factori ai acestei influenţe l-a constituit tipărirea de către Gorki în aprilie 1901, în revista *Jizni*, a poemului *Cântecul vestitorului furtunii*.

Iniţial *Cântecul* a fost inclus în povestirea *Melodii de primăvară*, în care păsările vorbesc despre libertate şi cintezoiul. le cântă tovarăşilor săi *Cântecul vestitorului furtunii*, pe care l-a auzit nu se ştie unde.

Cenzura a interzis tipărirea povestirii, însă datorită lipsei de perspicacitate şi prostiei a permis publicarea *Cântecului*.

Cântecul vestitorului furtunii a fost primit de toţi cititorii lui Gorki ca un manifest al avântului revoluţionar care prevestea „furtuna" şi chema la lupta revoluţionară eroică, deschisă.

Vestitorul furtunii era retipărit în fiecare oraş la şapirograf, dactilografiat, transcris de mină şi citit la seratele tineretului şi la cercurile muncitoreşti. El era vestitorul revoluţiei.

Pe când Gorki se afla în Crimeea a avut loc alegerea sa ca membru de onoare al Academiei de Ştiinţe. Departamentul poliţiei a semnalat cu indignare episodul acestei alegeri a lui Gorki, care: „Se află în curs de cercetare fiind învinuit de propagandă revoluţionară în rândurile muncitorilor şi e pus sub supravegherea specială a poliţiei. Unii îl umilesc, alţii îl preamăresc".

A fost întocmită de îndată o situaţie cu rezultatele supravegherii lui Gorki de-a lungul a doisprezece ani, începând din 1889 şi terminând cu ultima „anchetă” mai serioasă.

Situaţia a fost prezentată ministrului Afacerilor Interne şi prin el, ţarului. De la acesta a pornit „o preaînaltă poruncă”, o dispoziţie în care se arăta că din ordinul său „alegerea lui Gorki se anulează”.

Însă ministrul învăţământului Public, Vaninovski, i-a sugerat ţarului că ar fi mai bine dacă însăşi Academia ar anunţa că socoate neîntemeiată alegerea lui Gorki.

Peste câteva zile, *Pravitelstvennîi vestnik*[42] anunţa, în *numele Academiei*, alegerea lui Gorki ca nevalabilă.

Astfel Academia fără a protesta şi-a luat asupra sa „vina”.

Indignaţi de această samavolnicie a guvernului ţarist, precum şi de umilitoarea supunere funcţionărească, A.P. Cehov şi V.G. Korolenko, membri de onoare ai Academiei, au restituit Academiei diplomele lor.

Incidentul „academic” a avut un larg ecou, atrăgând şi mai mult simpatia asupra lui Gorki şi tulburând elementele democratice ale ţării.

Aceşti ani de la începutul secolului al XX-lea au intrat în istorie ca ani cu un uriaş conţinut revoluţionar. În decembrie 1900 a apărut primul număr al *Iskrei*, organizată de Lenin.

Furtuna devenea tot mai puternică, iar vestitorul şi purtătorul ei de cuvânt era scriitorul Maxim Gorki. cunoscut în întreaga lume. *Cântecul vestitorului furtunii*, pe care-l scrisese, devenise un manifest revoluţionar, un document literar şi politic al epocii.

În articolul *înainte de furtună*. Lenin foloseşte

---

42 *Pravitelstvennîi vestnik* (*Monitorul Oficial*) – organul oficial al guvernului ţarist. A fost editat la Petersburg între anii 1869 – 1917. (*N.t.*)

imaginile acestui cântec, dată fiind larga lui popularitate.

În aceşti ani Gorki aduce o nouă formă de agitaţie revoluţionară – cuvântul rostit de pe scenă.

Într-una din cuvântările sale, în anul 1928, Alexei Maximovici arată că doi sunt eroii care îi reţin întreaga atenţie în literatură: primul este constructorul vieţii noi, luptătorul pentru transformarea lumii, iar al doilea „erou" este mic-burghezul care în timpul luptei pentru transformarea lumii visează la construirea unei căsuţe eu grădiniţă alături, în care sărbătorile să-şi poată mânca nestingherit plăcinta.

Aceşti doi eroi sunt zugrăviţi încă în prima piesă a lui Gorki, *Micii burghezi* (1901): Piotr Bessemenov şi mecanicul Nil.

Vorbind despre Cehov, Gorki spunea că piesele lui ar putea fi numite comedii lirice. În ele există şi milă şi compătimire faţă de oamenii care n-au observat cum le-a trecut viaţa, cum şi-au pierdut fericirea etc.

Despre *Micii burghezi* ai lui Gorki se poate spune că este o comedie politică. Piotr Bessemenov este zugrăvit cu un sarcasm pe care nu-l putem întâlni în piesele lui Cehov.

În 1901 au loc tulburări în rândul tineretului studenţesc, sunt închise universităţile, studenţii sunt încorporaţi în armată, în mare număr, fapte care-l înverşunau pe Gorki. Tocmai în această perioadă el prezintă în noua sa piesă un personaj student care nimereşte întâmplător în mişcarea revoluţionară şi este temporar exmatriculat din universitate.

La începutul piesei se spune: „Şi până la sărbători mai e încă mult... Noiembrie... Decembrie..." înseamnă că acţiunea se petrece în octombrie. În mai 1901 se efectuaseră numeroase arestări ca o consecinţă a tulburărilor şi fusese arestat însuşi Gorki.

Bessemenov este exmatriculat din universitate şi trăieşte în casa tatălui său fără să facă nimic până în

octombrie. Faptul este luat chiar din viaţă. Spectatorul din acea epocă putea vedea pe scenă evenimentele anului în curs.

Critica burgheză, obişnuita să analizeze piese cu conflicte familiale, n-a văzut în *Micii burghezi* nimic neobişnuit: luptă între părinţi şi copii, disensiuni familiale, deci conflict; de fapt însă aici există unitate familială, pentru că Bessemenovii – tatăl şi fiul – sunt una.

Cehov scria că Piotr este mai inteligent şi mai şiret decât tatăl său şi de aceea va fi mai periculos.

Tatăl e un pezevenghi şi un mic-burghez sincer, pe când fiul e un mic-burghez camuflat, care va folosi întregul arsenal de mijloace al intelectualităţii culte pentru a ataca pe cei ce transformă lumea.

Acest „mic-burghez, fost cetăţean timp de o jumătate de ceas”, nu va merge prea departe de tatăl său, proprietar de case şi chiabur. Poate doar „are să mute mobila din loc” în casa acestuia, cum spune unul dintre personagii.

Toate acestea erau o lovitură dintre cele mai puternice dată intelectualităţii ipocrite şi şovăielnice.

Adevăratul conflict se desfăşura între Bessemenovi şi Nil.

Cehov l-a apreciat foarte mult pe Nil, „omul nou”. „… Acesta este rolul principal, eroic, scria el, şi e întru totul pe măsura talentului lui Stanislavski”.

Într-adevăr, Nil este un erou nou în literatura rusă. Acest erou este plin de energie şi optimism. Într-o scrisoare către Stanislavski Gorki scria: „*Nil* este omul cu o convingere de neclintit în forţa sa şi în dreptul său de a transforma viaţa cu toate rânduielile ei după cum crede el de cuviinţă”.

În literatura rusă mai fuseseră zugrăviţi de multe ori eroi care luptau pentru un viitor mai bun, dar toţi aceştia erau eroi izolaţi, a căror acţiune se încheia printr-o

nereuşită.

În figura lui Nil apare, pentru prima dată în literatura rusă, un erou care se sprijină pe forţele clasei revoluţionare, ceea ce îl face să fie nespus de încrezător în dreptul şi în forţele sale. Aceasta era o reflectare vădită a forţei clasei muncitoare din Rusia.

Rezerva pe care autorităţile o aveau faţă de Gorki era atât de mare, încât la început montarea *Micilor burghezi* a fost interzisă pretutindeni, iar mai târziu i s-a permis Teatrului de Artă din Moscova să dea doar patru spectacole în abonament. Primul spectacol cu *Micii burghezi* trebuia să aibă loc la Petersburg în timpul unui turneu.

Ministrul Afacerilor Interne, Sipeagkin, îi scria guvernatorului-general din Moscova, marelui duce Serghei Romanov:

„Cu toate că din piesa *Micii burghezi* au fost înlăturate toate pasajele şi expresiile nepotrivite sub aspectul cenzurii, luând în consideraţie marea popularitate a lui Gorki în anumite cercuri ale publicului şi mai ales în rândurile tineretului, şi ţinând seama de orientarea numitului scriitor, am considerat necesar să-l trimit la repetiţia generală a sus-numitei piese pe directorul general cu problemele presei, prinţul N.V. Şahovski. Pentru aceleaşi motive nu crede oare excelenţa voastră imperială că ar fi nimerit să desemneze pentru participarea la repetiţia generală a piesei *Micii burghezi* o persoană specială, care v-ar putea raporta impresia ce i-a produs-o din punct de vedere scenic prima lucrare de dramaturgie a lui Gorki? În felul acesta se va crea posibilitatea de a nu permite reprezentarea pentru public a acelor pasaje sau expresii, care în timpul lecturii nu apar ca negative, dar care interpretate pe scenă pot stârni o acţiune de nedorit…”

În realitate, pe satrapii ţarişti îi neliniştea însuşi

faptul că se reprezenta o piesă de Gorki, căci era de aşteptat ca, în urma revoltei stârni te de „anularea” alegerii lui Gorki ca membru al Academiei, să fie organizată în timpul spectacolului o demonstraţie în cinstea sa, adică tocmai ceea ce Sipeaghin numea „acţiune de nedorit”. Datorită acestui fapt s-a procedat la eliminarea necruţătoare a diverselor pasagii din piesă şi în special din intervenţiile lui Nil.

Comunicarea cu privire la anularea alegerii lui Gorki fusese publicată la 12 martie 1902, iar repetiţia generală a Teatrului de Artă din Moscova a avut loc la 19 martie.

„Toate mărimile au promis – îi scrie O.L. Knipper lui A.P. Cehov – că vor permite ca piesa să fie reprezentată dacă Kleigels va garanta că nu vor avea loc scandaluri. Dar cum ar putea el garanta aşa ceva? Deocamdată nu se ştie nimic”.

„Toate mărimile” după cum se exprimă O.L. Knipper, erau miniştrii Sveatopolk-Mirski, Vitte, Voronţov-Daşkov şi alţi înalţi demnitari, care au fost de faţă la repetiţia generală.

„La repetiţia generală, care a avut loc la Teatrul Panaevski, îşi aminteşte K.S. Stanislavski, a venit toată pătura conducătoare din Petersburg, începând cu marii duci şi cu miniştrii. În localul teatrului şi în jurul lui se afla rânduită o severă pază poliţienească, iar prin piaţa teatrului patrulau jandarmi călări”.

Straşnic se temea guvernul ţarist de dragostea poporului pentru scriitorul său.

În cele din urmă aprobarea a fost dată, dar în locul plasatorilor şi al controlorilor de bilete, în zilele celor patru spectacole în abonament, cât s-a jucat *Micii burghezi*, au fost aduşi poliţişti, pentru a nu permite intrarea în teatru a persoanelor nedorite şi pentru a urmări starea de spirit a publicului.

Cu toată teroarea cenzurii şi suspendarea repetată a

spectacolului, *Micii burghezi* s-a jucat în multe oraşe, stârnind peste tot un uriaş interes.

În martie 1902 V.I. Lenin, în *Raportul redacţiei Iskrei la conferinţa comitetelor PMSDR*, scria: „Ca mijloc practic de luptă conferinţa recomandă în special organizarea boicoturilor, manifestaţiilor în teatre etc., precum şi demonstraţii de masă organizate.”[43]

Micii burghezi a fost prima piesă care i-a îndemnat pe spectatori la acţiuni cu caracter social. Astfel, la Rostov pe Don, la reprezentarea *Micilor burghezi*, în noiembrie 1902, a avut loc o mare manifestaţie. O demonstraţie în timpul spectacolului *Micii burghezi* s-a produs şi la Belostok, despre care în ziarul *Iskra* se spune: „S-a strigat: «Jos ţarismul, samavolnicia… trăiască libertatea!» Chiar în localul teatrului, s-au răspândit cartonaşe pe care era scris acelaşi lucru. Poliţiştii cu săbiile trase au început să lovească publicul la întâmplare. S-a iscat o încăierare… După aceea demonstraţia a trecut în stradă. Domnea o mare însufleţire. Turbată de furie, poliţia a început să tragă… Au fost aduse trupe, s-au închis toate magazinele (era ora 6 seara). Un muncitor a fost ucis, alţii au fost răniţi. Au fost arestate circa 30 de persoane… Demonstraţia a continuat timp de patru ore, întinzându-se pe aproape toate străzile. Oraşul era în mare fierbere. Muncitorii din toate fabricile au început să se adune, înarmaţi cu ciomege”.

Şi în alte oraşe reprezentarea *Micilor burghezi* a fost însoţită de demonstraţii.

Plecând din Crimeea, Gorki şi-a petrecut toată vara anului 1902 ca deportat la Arzamas, unde a lucrat la a doua piesă a sa, *Azilul de noapte*.

Deportându-l pe scriitor la Arzamas, un orăşel liniştit, plicticos, guvernul ţarist nădăjduia că-i va putea controla activitatea. Totuşi Gorki a reuşit, în pofida poliţistului

---

43 V. I. Lenin, Opere, voi. 6, pag. 88. E.P.L'.P., 1953. (N.t.)

postat sub fereastra sa, să-şi menţină legăturile revoluţionare, ba a organizat şi o tipografie ilegală în judeţul Arzamas, pentru Comitetul PMSDR din Nijni-Novgorod.

Neavând probe directe împotriva lui Gorki, departamentul poliţiei n-a riscat să-l dea în judecată pe renumitul scriitor şi după un an şi jumătate, sub presiunea opiniei publice, a fost nevoit să închidă „dosarul” în legătură cu mimeograful.

La mijlocul lui august Gorki a aflat de închiderea „dosarului”, iar la sfârşitul aceleiaşi luni s-a mutat la Nijni, şi la 5 septembrie citea la Moscova, în faţa ansamblului Teatrului de Artă, o nouă piesă a sa, care a produs asupra actorilor o impresie extraordinară.

La 18 decembrie 1902 a avut loc premiera noii piese a lui Gorki, *Azilul de noapte*, care s-a bucurat de un succes într-adevăr excepţional. Mizeria omenească, desperarea şi lipsa de drepturi, ajunse pe cea mai de jos treaptă, alături de înalta apărare a Omului şi a adevărului său, toate acestea produceau una dintre cele mai puternice impresii, stârnind o reacţie furtunoasă din partea spectatorilor.

Era o lume nemaivăzută încă până atunci pe scenă iar genialitatea piesei lui Gorki consta în faptul că viaţa aceasta de la „fundul societăţii” apărea ca o reflectare, într-o oglindă răsturnată, a lumii din care se prăbuşiseră acei oameni.

„Societatea veche, scria V.I. Lenin, era bazată pe principiul: ori jefuieşti tu pe altul, ori te jefuieşte altul pe tine, ori munceşti tu pentru altul, ori altul pentru tine, ori eşti stăpân de robi, ori eşti rob.”[44]

Piesa lui Gorki, înfăţişând viaţa de la „fundul societăţii” reflectă tocmai relaţiile acelei orânduiri care existau acolo, sus, la suprafaţă, unde ori jefuiai ori erai jefuit.

---

44 V. I. Lenin, Opere, voi. 31, pag. 276, ESPLP, 1956. (N.t.)

În această viaţă de la „fundul societăţii” Gorki a introdus discuţii despre Om şi despre adevărul lui, despre faptul că însuşi cuvântul „Om” sună mândru şi are un sens din cele mai adânci.

„După cum era şi de aşteptat, relatează V.I. Nemirovici-Dancenko, piesa *Azilul de noapte* a fost cu desăvârşire interzisă de către cenzură. A trebuit să plec la Petersburg, să apăr aproape fiecare frază, să fac concesii scrâşnind din dinţi, pentru ca în cele din urmă să obţin aprobarea ca piesa să se joace numai la Teatrul de Artă. După cum mi-am dat seama dintr-o serie de discuţii cu directorul general pentru problemele presei, profesorul Zverev, cred că *Azilul de noapte* a căpătat aprobare numai pentru faptul că autorităţile scontau pe eşecul categoric al piesei”.

Însă acest calcul a dat greş. Dezmeticindu-se repede, guvernul căuta pe toate căile să localizeze succesul piesei, interzicând în mod categoric montarea ei la alte teatre. Însă piesa a fost primită cu atâta entuziasm, încât conducătorii reacţiunii turbau de necaz.

Spre exemplu, revista monarhistă *Russkii vestnik* se ruga de publicul burghez, implorându-l să-şi dea seama ce face şi să nu uite principiile şi „morala” clasei sale. „E imposibil să nu-ţi stârnească mila această societate, care într-o deplină deşănţare a conştiinţei, uitând de principiile sale, de credinţele sale, în plină decădere morală, dă năvală întocmai gloatelor de romani de pe vremea cezarilor, să vadă orice noutate şi aplauda cu frenezie duhoarea, noroiul, desfrâul, discursurile revoluţionare… în vreme ce însuşi atamanul vagabonzilor, Maxim Gorki, lovind cu pana asemeni unui târnăcop, dărâmă tocmai temelia pe care stă această societate. Ce scriitor primejdios! Ce jalnici, ce orbi sunt admiratorii lui, cititori şi spectatori!”

Iată cât de îngroziţi erau aceşti stăpâni de iobagi şi

membri ai sutelor negre ultrareacţionare.

În Apus, Gorki era cunoscut în cercurile cele mai largi încă din anul 1899, când începuseră să apară povestirile sale traduse în limbile europene. În 1901 renumele lui Gorki crescuse atât de mult, încât în Germania, de pildă, şase firme editoriale îşi disputau dreptul de a publica paralel lucrările sale – fenomen neobişnuit chiar pentru piaţa apuseană din acea perioadă.

Însă oricât de mare era popularitatea lui Gorki în anii 1901 – 1902, aceasta nu era decât un preludiu al uriaşului succes pe care l-a avut piesa *Azilul de noapte*, montată întâi la Berlin, apoi, în scurtă vreme, pe toate scenele teatrelor europene.

Iar în Rusia muncitorii revoluţionari şi studenţimea mergeau în număr tot mai mare la teatre când se juca piesa lui Gorki. La Moscova, în cursul primei stagiuni, în răstimp de numai două luni, *Azilul de noapte* s-a jucat de cincizeci de ori, iar la Petersburg, în timpul turneului Teatrului de Artă, s-a jucat de douăsprezece ori cu sala arhiplină, şi de fiecare dată a avut un succes răsunător.

Din primele zile ale reprezentării sale pe scenă, piesa *Azilul de noapte* s-a plasat pe primul loc între capodoperele literaturii ruse, datorită forţei şi influenţei revoluţionare pe care o avea asupra societăţii în pregătirea acelei furtuni care avea să se dezlănţuie în 1905.

Anul 1902 l-a legat şi mai mult pe Gorki de revoluţionarii social-democraţi, al căror organ de presă era *Iskra*, condusă de V.I. Lenin.

În dosarele departamentului poliţiei s-a păstrat o scrisoare confiscată peste graniţă, în care sunt comunicate rezultatele întâlnirii dintre Gorki şi reprezentanţii partidului din Moscova, unde el se oprise în drum spre Petrograd, în octombrie 1902.

În scrisoare se spune: „Întâlnirea noastră a avut un caracter aproape oficial… M-am bucurat nespus de mult

auzind că simpatia lui este numai de partea noastră... El consideră că singurul organ care merită respect, singurul ziar interesant, scris cu talent, este *Iskra*, iar organizaţia noastră o găseşte cea mai puternică şi mai solidă. Ar vrea tare mult să cunoască mai îndeaproape orientarea noastră, toate publicaţiile noastre, precum şi munca noastră practică, şi întrucât simpatia lui este de partea noastră, ar vrea să ne ajute cu ce va putea, în primul rând, bineînţeles cu bani; şi apoi s-a interesat dacă n-ar putea îndeplini vreo însărcinare în oraşul în care pleacă acum... Ne va da în fiecare an câte 5.000 de ruble, dintre care 2000 vor putea fi primite în noiembrie, aşa că dumneata poţi conta în mod sigur pe suma aceasta la vremea respectivă; dar asta este un minimum care poate să capete proporţii destul de mari... Şi-a exprimat rugămintea de a ne vedea încă o dată, de îndată ce se va înapoia de acolo". În 1902, răspunzând la comunicarea redacţiei *Iskra* relativ la tratativele cu Gorki, V.I. Lenin scria: „Tot ceea ce mi-aţi comunicat despre Gorki m-a bucurat mult... Rugaţi-l să scrie pentru noi..."

La 30 iulie 1903 a avut loc descinderea celui de al II-lea Congres al PMSD11. În pregătirea congresului un rol hotărâtor a avut ziarul *Iskra*, organizat de Lenin.

Importanţa istorică a Congresului al II-lea constă în faptul că el a creat în Rusia un partid cu adevărat marxist bazat pe principiile formulate şi elaborate de *Iskra* leninistă.

Din anul 1900 operele lui Gorki au început să apară în editura *Znanie*, iar curând după aceea el însuşi a intrat în această editură.

În calitate de editor. Gorki a început, cu multă energie, să grupeze în jurul său pe scriitorii cu vederi democratice. Corespondenţa sa cu K.P. Piatniţki devine în aceşti ani deosebit de însufleţită. Oriunde se afla, la Nijni, la Ialta, la Arzamas, la Moscova sau Sestroreţk,

pretutindeni, pe masa lui de lucru se afla un maldăr de manuscrise iar el îi trimitea lui Piatniţki indicaţii cum să răspundă unuia sau altuia dintre autori.

În anul 1903 Gorki a organizat la *Znanie* editarea unei serii de culegeri literare, câte patru numere pe an, care cuprindeau scriitori de orientare realistă – L. Andreev, I. Bunin, A. Serafimovici, V. Veresaev, S. Guşev-Orenburgski, A. Kuprin, N. Garin-Mihailovski, P. Telesov, E. Cirikov, S. Skitalet.

Acestei acţiuni de organizare a editării literaturii democratice Gorki îi dădea o mare importanţă şi o considera o formă de luptă împotriva regimului existent.

Cât priveşte literatura liberală, decadentă şi dezarticulată, el o refuza în mod categoric.

Autorului S. Eleoński, ale cărui lucrări Gorki le supunea adesea unei aspre critici, îi scria: „Pentru cine şi pentru ce scrii dumneata? Trebuie să te gândeşti serios la această întrebare. Trebuie să înţelegi că cel mai bun, cel mai valoros, şi în acelaşi timp, cel mai atent. şi mai exigent cititor din zilele noastre este muncitorul care ştie carte, ţăranul-democrat care ştie carte. Acest cititor caută în lucrare în primul rând răspunsuri la nedumeririle sale sociale şi morale, iar năzuinţa lui cea mai fierbinte se îndreaptă spre libertate, în cel mai larg înţeles al acestui cuvânt; dându-şi seama vag de multe lucruri, simţind că-l striveşte minciuna vieţii noastre, el vrea să înţeleagă pe de-a întregul toată această minciună şi s-o arunce de pe umerii săi… Iartă-mi asprimea, adevărul este întotdeauna neplăcut, dar el este întotdeauna necesar şi cu atât mai mult în literatură, care este domeniul adevărului”.

Dacă însă apărea o lucrare democrat-progresistă, Gorki se bucura ca de propriul său succes. În acest chip a întâmpinat el *Viaţa lui Vasili Fiveiski* de L. Andreev*, în parohie* de S. Gusev-Orenburgski, *Evreii* de S. Iuşkevici. Gorki le ajuta chiar celor mai buni scriitori să-şi

desăvârşească lucrările. Kuprin îi scria înaintea apariţiei nuvelei *Duelul* în volumul al şaselea al seriei; „Acum, când în sfârşit, toate s-au terminat cu bine, pot să spun că ceea ce e năvalnic şi plin de curaj în nuvela mea ţi se datorează dumitale. Dacă ai şti cât de multe am învăţat de la dumneata şi cât de recunoscător îţi sunt pentru asta!”

Venise anul 1904. În atmosfera aceasta a furtunii revoluţionare care se apropia, numele lui Gorki devine tot mai temut de reacţionari. Fiecare nouă lucrare a sa este primită de ei cu vorbe de ocară şi calomnii.

S-au intensificat şi persecuţiile guvernului împotriva piesei *Azilul de noapte*, mai ales de când i se decernase premiul *Griboedov*. În cercurile revoluţionare ale societăţii numele lui Gorki se înălţa, cu fiecare nouă lucrare, tot mai sus.

Guvernul ţarist se împotmolise în aventurile sângeroase din Extremul Orient. Era în ultimele zile de rezistenţă ale Port-Arthurului. Căderea lui a constituit începutul unui şir de grele lovituri, care scoteau la iveală cu o forţă neobişnuită putregaiul şi mârşăvia regimului poliţienesc-autocrat.

Burghezia, alarmată, îşi trimitea palavragiii la congresele de zemstvă şi la acelea ale autorităţilor orăşeneşti unde, irosindu-se în flecăreli liberale, aceştia cădeau de acord atunci când era vorba să apuce fiecare câte o ciozvârtă din putere.

Gorki critica cu asprime burghezia. El chema la luptă, prin cele mai hotărâte mijloace, împotriva guvernului. Astfel, vorbind la una din adunări despre demonstraţia care urma să aibă loc, el spunea: „Dacă la 28 noiembrie va avea loc o demonstraţie de stradă, nu vă lăsaţi bătuţi cu nagaicile şi călcaţi în picioare. Folosiţi revolverele, pumnalele şi chiar dinţii, pentru a dezorganiza cu orice preţ rândurile jandarmeriei, scutul de nădejde al guvernului poliţienesc actual, altfel demonstraţiile de

stradă nu au sens”.

În zilele acestea (noiembrie 1904) la teatrul V.F. Komissarjevskaia a fost montată piesa lui Gorki *Vilegiaturiştii*.

În piesă Gorki punea într-un mod tăios întrebarea: la ce se gândeşte şi ce face în aceste zile „sarea pământului” – intelectualitatea?

Gorki a demascat ipocrizia şi lăcomia intelectualităţii burgheze, nepăsarea ei faţă de soarta patriei, întruchipată în persoana avocatului Basov, a inginerului Suslov, a lui Zamâslov, neguţători şi funcţionari înnăscuţi, oameni „pentru care întreaga ţară, întocmai ca pentru lup – pădurea, şi pentru taur – păşunea, este considerată doar un loc de unde se poate mânca”.

Intelectualitatea burgheză – avocaţii, de pildă – a fost demascată şi înainte în literatura rusă (Şcedrin, Dostoievski, L. Tolstoi) dar niciodată până la *Vilegiaturiştii* nu se întâmplase ca în centrul unui grup de miciburghezi să fie pus un scriitor, un scriitor cu renume.

Prin personajul Şalimov, Gorki condamnă profetic, cu anticipaţie, pe acei numeroşi scriitori care, uitând „liberalismul” de mai înainte şi „dragostea lor pentru popor”, aveau să calomnieze cu josnicie revoluţia după înăbuşirea ei.

Dar existau şi nume contemporane cu *Vilegiaturi ştii*, pe care spectatorul putea lesne să le identifice cu Şalimov. Printre aceştia se afla şi Struve, şi Berdeaev, şi Merejkovski, şi Sologub şi chiar Leonid Andreev.

În septembrie 1904 Gorki îi scria lui Soloviev-Andreeevici, cu prilejul apariţiei cărţii acestuia despre Andreev: „În creaţia sa nu se vede oare teama de viaţă şi un atavism literar în această teamă? Nu sesizaţi oare în pasiunea sa pentru factorul întâmplare o oarecare reţinere în faţa ideii, o insuficientă cutezanţă a acesteia? Teama mioburgheză în faţa vieţii nu, aparţine şi aceasta zestrei

spirituale a micului burghez?”

Zugrăvindu-l pe Şalimov Gorki zugrăvea esenţa scriitorului mic-burghez. Şalimov reprezenta o sinteză remarcabilă. Aceasta era o lovitură dată unui viitor duşman care prinsese abia să se dezvolte.

Şi atât de puternică era forţa acestei demascări, încât chemarea ei a ajuns încă de la prima reprezentaţie direct în ţintă. Publicul „de premieră” din acea vreme care se afla în sală, a întâmpinat piesa cu strigăte şi fluierături.

Pentru prima dată, se pare, în istoria teatrului, autorul piesei fusese adus la rampă, după cum scriau ziarele, nu de aplauze, ci de… fluierături.

„Primul spectacol, scria Gorki, către E.P. Peşkova, a fost cea mai minunată zi din viaţa mea, aceasta vreau să-ţi aduc la cunoştinţă, draga mea! Nu mi-am simţit niciodată şi nu se ştie dacă îmi voi simţi vreodată în asemenea măsură şi cu atâta profunzime forţa, importanţa în viaţă, ca în acel moment când, după actul al treilea, ieşeam la rampă, stăpânit până în fundul sufletului de o bucurie năvalnică, fără să-mi plec capul în faţa publicului şi gata să fac orice nebunie, dacă măcar un singur om m-ar fi huiduit”.

Şi trebuie să arătăm aici că atitudinea prin care Gorki şi-a exprimat dispreţul faţă de „vilegiaturiştii” veniţi la spectacol a avut o mare importanţă socială. Adevărata intelectualitate, tineretul democrat, a înţeles cât se poate de bine delimitarea forţelor sociale, manifestându-şi în mod puternic şi furtunos simpatia sa fără rezervă faţă de autor. Întâmpinându-l cu ovaţii entuziaste.

Cât priveşte presa liberală, ea căuta plină de energie, se poate spune, cu furie, folosind calomnia, să-i convingă pe cititori că pentru Gorki sunt de neînţeles „căutările spiritului”, „nostalgia desăvârşirii personale”, pe care le pot trăi doar adevăraţii „aristocraţi ai spiritului”, că rezolvarea problemelor sociale nu constă în îndestularea

maselor, ci în „meditaţiile libere ale acestora asupra dreptăţii divine” etc.

Fără îndoială că toate învinuirile aduse lui Gorki şi care veneau din lagărul intelectualităţii burgheze, erau ecoul acelor trăsături pe care el le-a întruchipat în figura lui Samgliin.

Piesa *Vilegiaturi ştii* a fost prima lovitură puternică dată acestei psihologii a minciunii, a evaziunii şi ipocriziei, dată acestui duşman camuflat, care sub masca „intelectualităţii” şi „aristocratismului spiritual” ascundea ura neîmpăcată faţă de democraţie şi revoluţie, şi-şi dorea doar atât: un locşor cald pe culmile societăţii burgheze, liniştea personală şi posibilitatea deplină de a mânca din belşug.

Vilegiaturi ştii a fost piesa care a stârnit protestul cel mai înverşunat din partea presei liberale.

Nu degeaba încă în iunie 1902, la Arzamas, când abia începuse să lucreze la această piesă, Gorki scria: „Tare aş vrea să le dau puţin peste nas...”

În acelaşi timp îi scria lui K.P. Piatniţki: „Simt că pluteşte în aer o nouă concepţie despre lume, o concepţie democratică, dar nu ştiu, nu pot să-mi dau seama exact care anume este. Însă ea pluteşte şi se coace”.

Această concepţie democratică despre lume Gorki o exprimă prin personagiile sale Maria Lvovna şi \ las. Vlas este tânărul secretar al lui Basov. Unul dintre ziare exclama plin de furie: „Acum, pe scenă strigă un singur Vlas, iar mâine, în viaţa de toate zilele, vor striga mii de Vlaşi”. Aceasta urmărea şi Gorki, ca printr-un singur Vlas să prezinte mii de Vlaşi ai viitorului.

Gorki avea toate temeiurile să socoată că sarcina sa imediată a fost îndeplinită.

Tot în aceasta perioadă s-a născut şi proiectul organizării unui nou teatru, în frunte cu Gorki, care să se unească cu trupa condusă de Komissarjevskaia. În

decembrie 1904 a şi apărut înştiinţarea cu privire la noua instituţie. Însă această muncă de organizare a unui teatru, care a avut un mare răsunet politic, a fost întreruptă de noile evenimente.

CAPITOLUL AL DOILEA

Zvonurile despre o apropiată procesiune a muncitorilor la Palatul de iarna frământau întregul Petersburg încă de la 6 ianuarie.

La 3 ianuarie a început greva la Putilov, cea mai mare uzină din Petersburg. Mişcarea se extindea tot mai mult, ameninţând să se transforme în grevă generală. Guvernul ţarist a hotărât să înăbuşe mişcarea prin forţa armelor. Se ştia că în duminica de 9 ianuarie muncitorii se vor duce la ţar pentru a-l ruga să le satisfacă revendicările.

În seara de 8 ianuarie, când nu mai încăpea nicio îndoială asupra intenţiilor comandamentului militar, care urma să dezlănţuie un măcel pe străzile oraşului, un grup de activişti pe tărâm social, adunaţi la redacţia ziarului *Naşi dni*[45], a hotărât să trimită o delegaţie la câţiva miniştri, pentru a încerca să-i convingă de caracterul paşnic al procesiunii muncitorilor şi să le arate că e necesar să fie retrase unităţile militare de pe străzi. Din delegaţie făcea parte şi Gorki.

Amintindu-şi mai târziu de vizita făcută lui S. Vitte, el scria: „Îmi amintesc doar că atunci când el a spus pe un ton impunător: – Părerea sferelor conducătoare este într-un neîmpăcat dezacord cu aceea a dumneavoastră, domnilor... eu am sesizat în această frază o nuanţă de impertinenţă ironică şi l-am întrerupt grosolan:

— Iar noi am venit cu propunerea ca dumneavoastră să aduceţi la cunoştinţa sferelor, că dacă mâine se va vărsa sânge, vor plăti scump pentru asta.

El m-a privit pieziş, în treacăt şi a continuat să-şi

45 Naşi dni (Zilele noastre) — ziar de orientare liberal-bur- gheză înfiinţat la Petersburg. Apare între 1904—1905. (N.i.)

cearnă mai departe colbul vorbelor…”

Masacrarea în masă a muncitorilor neînarmaţi a fost dinainte hotărâtă de satrapii ţarişti şi ea a avut loc la 9 ianuarie, zi care a rămas cunoscută sub denumirea de „duminica sângeroasă”. Însă în unele raioane muncitorii construiau baricade, înălţau steagul roşu şi se opuneau ucigaşilor.

Cu prilejul acestor evenimente, Lenin seria în ziarul *V period* 1:

„Clasa muncitoare, care multă vreme părea că stă la o parte de mişcarea opoziţionistă burgheză, şi-a ridicat glasul… Revendicărilor economice le iau Iodul revendicări politice. Greva devine generală şi se transformă într-o demonstraţie de proporţii nemaipomenite; prestigiul numelui ţarului se năruie pentru totdeauna. Începe insurecţia. Forţă contra forţă. Clocoteşte lupta de stradă, se înalţă baricade, răsună salvele şi bubuie tunurile… Fiecare trebuie să fie gata să-şi îndeplinească datoria de revoluţionar şi social-democrat.”[46]

În clipele acelea Gorki se afla acolo unde aveau loc evenimentele sângeroase.

Iată cum îşi aminteşte el de acea zi: „La 9 ianuarie 1905, aflându-mă de dimineaţă pe străzi, am văzut cum oamenii erau măcelăriţi şi împuşcaţi, am văzut figura jalnică a «conducătorului», strivit, a «eroului zilei» Gapon… Totul era sinistru, totul era apăsător în acea zi blestemată dar plină de învăţăminte”.

Impresionat de masacrul văzut Gorki se întoarce acasă şi scrie pe loc un apel către opinia publică, în numele delegaţiei care fusese aleasă să viziteze miniştrii şi să stea de vorbă cu ei.

În apel se sublinia faptul că ministrul Afacerilor Interne fusese avertizat de delegaţie cu privire la intenţiile paşnice ale muncitorilor, că înseşi evenimentele au

---

46 V. I. Lenin, Opere, voi. 8, pag. 58, ESPLP, 1955. (N.t.)

confirmat acest lucru şi că, prin urmare, incidentul nu poate fi denumit altfel decât „masacrarea premeditată şi absurdă a unui mare număr de cetăţeni ruşi”.

„Şi întrucât şi Nicolae al doilea a fost înştiinţat despre caracterul acestei manifestaţii muncitoreşti şi despre intenţiile paşnice ale foştilor săi supuşi, împuşcaţi fără vină de soldaţi, şi ştiind acestea el a încuviinţat măcelărirea lor, noi îl învinuim şi pe el de uciderea unor oameni paşnici, care nu puteau prin nimic atrage o astfel de măsură împotriva lor.

Totodată noi facem cunoscut că pe viitor o asemenea rânduială nu trebuie tolerată şi-i chemăm pe toţi cetăţenii Rusiei la luptă imediată, îndârjită şi unită împotriva autocraţiei”.

În aceeaşi seară, în clădirea Societăţii economice libere, Gorki ţine o conferinţă în care vorbeşte despre începutul revoluţiei ruse. Tot acolo el organizează o colectă în folosul celor care au suferit la 9 ianuarie şi a membrilor familiilor lor. Pentru colectă se eliberau foi cu semnătura lui Gorki.

În scrisoarea sa către E.P. Peşkova, după ce descrie în amănunt evenimentele „duminicii sângeroase”, Gorki termină cu atât de cunoscutele cuvinte: „Aşadar, draga mea, revoluţia rusă a început, prilej cu care te felicit sincer şi cu toată seriozitatea. Morţii să nu te sperie, istoria nu-şi schimbă culorile decât prin sânge”.

Şi adaugă:

„Poimâine, adică pe data de îI, va trebui să plec la Riga. este grav bolnavă prietena mea M (aria) F (codorovna) – are peritonită. Asta o ameninţă cu moartea… Însă acum toate necazurile şi eşecurile personale nu mai pot avea importanţă, întrucât trăim zilele deşteptării Rusiei”.

Gorki a transmis proclamaţia membrilor delegaţiei pentru a lua cunoştinţă de ea şi a o aproba, însă în noaptea

spre 11 ianuarie. În timpul unei percheziţii, proclamaţia a fost găsită la unul dintre aceştia.

S-a făcut percheziţie la toţi membrii delegaţiei, care au fost învinuiţi de organizarea unui „guvern provizoriu”.

În aceeaşi zi Gorki a fost arestat la Riga şi închis la 12 ianuarie în fortăreaţa Petru şi Pavel, într-o celulă din bastionul Trubeţkoi, unde erau întemniţate de obicei persoanele aflate sub anchetă penală pentru fapte deosebit de grave.

Trepov, „una dintre cele mai odioase slugi ţariste de pe întreg întinsul Rusiei” 1 care fusese numit dictator îndată după 9 ianuarie, urmărea un „proces” grandios, vrând să prezinte delegaţia de activişti pe tărâm social drept „guvern revoluţionar”.

„Membrilor delegaţiei care au fost arestaţi… scria V.I. Lenin în articolul *Trepov la lucru*, li s-a adus o cât se poate de absurdă învinuire: intenţia de a organiza «un guvern provizoriu în Rusia» a doua zi după revoluţie. Bineînţeles că această învinuire cade de la sine.”[47]

La cele trei interogatorii Gorki a respins categoric născocirile poliţiei cu privire la participarea sa la un comitet conspirativ. El a recunoscut însă că este autorul proiectului de apel şi şi-a luat în întregime răspunderea personală în legătură cu acesta.

S-a hotărât ca „procesul” lui Gorki să se judece cu uşile închise.

În articolul citat mai su’s, Lenin scria: „În străinătate a început o campanie energică în sânul societăţii burgheze culte în favoarea eliberării lui Gorki, iar numeroşi savanţi şi scriitori germani eminenţi au semnat o cerere de eliberare adresată ţarului. Acum lor li s-au alăturat savanţi şi literaţi din Austria, Franţa şi Italia.”[48]

Reacţia stârnită de arestarea lui Gorki a luat astfel de

---

47 I bidem, pag. 119. (N.a.)

48 Ibidem, pag. 119. (N.a.)

forme şi proporţii, încât guvernului ţarist i-a fost greu s-o ignoreze.

Savanţi, scriitori, deputaţi întocmeau moţiuni purtând nenumărate semnături, opinia publică din diferite ţări organiza conferinţe în apărarea lui Gorki, cerând să fie pus în libertate.

„Creaţiile sale, se spunea într-una din conferinţe, stârnesc în întreaga lume respectul pentru spiritul poeziei populare ruse, iar din scrierile sale se degajă o înflăcărată dragoste de patrie. Glasuri ale celor mai de seamă oameni din diferite ţări se reunesc într-un singur strigăt: «Libertate lui Maxim Gorki! Redaţi-l muncii, patriei, întregii lumi!»”.

Însă nu aceste manifestări de dragoste faţă de Gorki şi faţă de scrierile sale nelinişteau guvernul ţarist.

În Rusia, manifestaţiile la reprezentaţiile cu piesele lui Gorki deveniseră în toate oraşele: Nijni, Nikolaev, Chişinău. Dvinsk, Kiev, Rostov-pe-Don. Saratov, Odesa, Kazan – asemenea celei mai vechi, de la Belostok – un fenomen obişnuit.

La Nijni, I.M. Sverdlov, devenit mai târziu un eminent activist al partidului comunist, a ţinut, de la galeria teatrului, o înflăcărată cuvântare despre Gorki. La Nikolaev, în timpul unui spectacol cu o piesă de Gorki, s-au răspândit proclamaţii. Teatrul din Dvinsk a fost închis ca urmare a unei manifestaţii în cinstea lui Gorki. La teatrul Solovţov din Kiev, în timpul reprezentaţiei cu piesa *Vilegiaturiştii*, înaintea actului doi, după ce s-au stins luminile, de la galerie s-a strigat: „Trăiască Gorki! Trăiască libertatea! Jos absolutismul!” în timp ce se aplauda au fost aruncate la parter proclamaţii cu următorul conţinut: „Libertate lui Gorki, luptătorul dârz pentru libertate, cântăreţ al cuvântului liber!

Trăiască toţi cei ce pornesc cu curaj la luptă pentru cauza proletariatului, pentru libertate politică!

Slavă eroilor-martiri care au căzut în lupta împotriva ţarismului – duşman blestemat al poporului rus!…”

Sala a început să se agite. La cererea poliţiei cortina a fost lăsată. S-au aprins luminile, dar proclamaţiile dispăruseră, fiind luate de spectatori. Pentru a găsi proclamaţiile, poliţia a făcut arestări.

La teatrul din Chişinău, în timpul ultimului act al piesei *V ilegiu turiştii* se aruncau manifeste şapirografiate cu chemarea „Jus absolutismul!”

Asemenea manifestaţii au continuat în toate oraşele.

La 14 februarie, după o lună de închisoare, directorul jandarmeriei a dat dispoziţie ca Gorki să fie eliberat pe o cauţiune de zece mii de ruble, şi după ceva semna o declaraţie că nu va părăsi Petersburgul.

Însă şeful ohranei a dispus să fie arestat din nou, declarând că nu-i va îngădui lui Gorki să rămână liber nici măcar o oră pe străzile capitalei.

Scriitorul a fost trimis în grabă la Riga, însoţit de un agent al ohranei.

El îi scria lui K.P. Piatniţki, la 15 februarie: „Am ajuns la destinaţie foarte bine, sub paza de nădejde a unui om zdravăn, cu nasul mare şi obrazul ciupit de vărsat, care ne-a însoţit până la Riga. Aici, la hotel, ne-au dat o pereche de vecini atenţi care urmăresc în taină comportarea noastră şi dau viaţă înţelepciunii autorităţilor”.

Agenţii ohranei îl spionau necontenit pe Gorki, însoţindu-l pretutindeni.

La fortăreaţa Petru şi Pavel, Gorki a scris Piesa *Copiii soarelui*, care a fost într-o oarecare măsură un ecou al „duminicii sângeroase”. Bineînţeles, condiţiile impuse de cenzură nu i-au permis scriitorului să vorbească deschis despre evenimentele de la 9 ianuarie. Însă în cuvintele unuia din personagiile piesei, ale Lizei, găsim o aluzie la evenimentele al căror spectator fusese şi Gorki: „Şi la picioarele mele – tânărul acela cu capul spart… care

încearcă să se târască undeva; pe obraz şi pe gât îi curge sânge, deodată îşi ridică fruntea spre cer… îi văd ochii tulburi, gura deschisă şi dinţii înroşiţi de sânge…”

Aceste cuvinte rostite pe scenă trebuiau să amintească spectatorilor crimele monstruoase ále ţarismului.

În aşteptarea procesului, Gorki îi scria din Riga lui

K. P. Piatniţki: „Despre evitarea procesului nici nu poate fi vorba, dimpotrivă, e necesar să fiu judecat. Iar dacă ei vor hotărî să încheie această istorie nechibzuită printr-o rezolvare administrativă, eu o voi reînnoi imediat, însă în proporţii mai mari, într-o lumină mai vie şi voi dobândi pentru mine – judecata, iar pentru familia Romanovilor şi cei de felul lor – ruşinea.

Dacă însă va avea loc judecata şi voi fi condamnat, aceasta îmi va da un temei minunat să lămuresc întregii Europe de ce tocmai eu sunt «revoluţionar» şi care sunt motivele «crimei mele împotrivă rânduielilor existente», rânduieli ce permit măcelărirea cetăţenilor paşnici şi neînarmaţi ai Rusiei, inclusiv a copiilor”.

Guvernul se afla într-o situaţie foarte grea, înţelegând cât de penibilă este judecarea unui astfel de inculpat, fie chiar şi cu uşile închise. Procesul fixat pentru ziua de 3 mai a fost amânat, iar apoi a fost tărăgănat şi casat în timpul evenimentelor furtunoase din toamna anului 1905.

Încă din anii precedenţi Gorki înţelesese foarte bine importanţa de conducător politic a lui Lenin. Activista de partid Zemleacika îi scria lui V.I. Lenin şi jv K. Krupskaia, la 28 decembrie 1904:

„Zilele acestea am vorbit foarte mult cu scriitorul 1 nostru, de la care primim bani. A trecut definitiv de partea noastră şi se interesează foarte îndeaproape de nevoile noastre. A declarat că pe el[49] îl socoate unicul conducător

49 Gorki, (N.a.)

politic…”

Chiar atunci Gorki şi-a exprimat dorinţa de a începe corespondenţa cu Lenin, şi poate că acest lucru s-ar fi întâmplat dacă nu intervenea arestarea scriitorului imediat după 9 ianuarie.

Paralel cu aceasta, încă înaintea arestării lui Gorki. V.1 Lenin îl însărcinează pe Y.D. Bonci-Bruevici să se întâlnească cu Gorki la Petersburg şi să stea de vorbă cu el.

V. I. Lenin îi scria lui Bonci-Bruevici: „Gorki ne-a propus să organizăm în străinătate editarea operelor sale. precum şi a altor scriitori care fac parte (lin grupul de la *Znanie*, cu scopul ca venitul de la aceste tipărituri să intre în casa partidului nostru. Când te duci la Petersburg, fă tot posibilul să-l vezi pe Alexei Maximovici şi să vorbeşti cu el”.

Condiţiile conspirativităţii de partid nu ne dau posibilitatea să calculăm cu precizie suinele pe care le rezerva Gorki pentru mişcare. Din unele informaţii întâmplătoare se pot deduce, de pildă, astfel de fapte: Gorki trimite prin A.A. Bogdanov la Geneva, pentru editarea ziarului *Vperiod*, un cec în valoare de cinci mii de ruble. La 11 ianuarie 1905 îi scrie lui K.P. Pi a lui ţ ki să trimită două mii de ruble lui Glierman Kraşin. Banii erau destinaţi pentru nevoile mişcării revoluţionare.

În toamna anului 1905, îndată ce acest lucru a fost posibil, cu sprijinul şi cu ajutorul material al lui Gorki a fost organizat marele ziar *Novaia jizni*, care a devenit primul organ legal al bolşevicilor.

Primul număr a apărut la 27 octombrie, iar odată cu întoarcerea lui Lenin din emigraţie la Petersinirg, la începutul lui noiembrie, ziarul a trecut sub conducerea sa nemijlocită.

„Niciodată, scria ziarul francez *L’IIumanite*. răspândirea ideilor socialiste nu s-a făcut atât de repede,

cum se face în prezent în Rusia”. *L’Humanité* denumea ziarul *Novaia jizni* „ziar al lui Lenin şi Gorki”.

În – Novaia jizni Lenin a publicat o serie de articole dintre cele mai importante, printre care articolul *Organizaţia de partid şi literatura de partid*.

Gorki a publicat în ziarul acesta un ciclu de foiletoane: *Note despre filistinism*. Demascând inica-burghezie ca pe o lume spirituală deosebită, cultivată de societatea burgheză, exploatatoare, el îi stigmatiza astfel pe aceşti consolatori şi împăciuitori: „Nu cunosc duşmani ai vieţii mai înrăiţi decât ei. Ei vor să-l împace pe călău cu martirul său şi să se justifice pentru asemănarea lor cu călăii, pentru nepăsarea lor faţă de suferinţele omenirii. Ei îi învaţă pe martiri să fie răbdători, să nu se împotrivească asupririi, ei caută întotdeauna dovezi despre imposibilitatea de a schimba sistemul relaţiilor dintre cel avut şi cel neavut, ei îi promit poporului pentru truda şi chinurile sale răsplată în ceruri şi, admirându-i viaţa insuportabil de grea pe pământ, îi sug seva întocmai păduchelui de plantă. Cei mai mulţi dintre ei sunt direct în slujba asupririi, cei mai puţini o slujesc indirect, propovăduind răbdarea, împăcarea, iertarea, înţelegerea”.

Gorki scoate la iveală tendinţele „mic-burgheze” din publicistica lui Dostoievski şi L. Tolstoi.

Mai târziu Lenin îşi aminteşte deseori de aceste articole, lăudându-le.

Într-un articol din revista *Polearnaia Zvezda1* liberalul N. Berdeaev. mai târziu *vehist*[50] şi contrarevoluţionar inveterat califică *Notele* lui Gorki drept „huliganism în cel mai adevărat şi mai profund înţeles al acestui cuvânt”.

---

50 Polearnaia Zvezda (Steaua polară), revistă săptămînală, organ al aripii de dreapta a partidului cadet; a apărut la Petersburg între 1905—1906 sub redacţia lui P.B. Struve. In perioada apri- lie-mai 1906, în locul revistei Polearnaia Zvezda a apărut revista Svoboda i kultura. (N.t.)

Într-o notă din articolul său *Victoria cadeţilor şi sarcinile partidului muncitoresc* Lenin spune: „D-le Berdeaev! d-lor redactori ai ziarulupolearnaia *Zvezda* sau *Svoboda i hultura*! Iacă încă o temă pentru urlete lungi... voiam să zic pentru articole lungi împotriva huliganismului revoluţionarilor. Să-l numească pe Tolstoi mite-burghez!! – *quelle horreur*, cum spunea o doamnă simpatică din toate punctele de vedere.”[51]

Când Lenin s-a întors din emigraţie, Gorki era la Moscova. Însă curând el a venit la Petersburg şi aici, la 27 noiembrie 1905, a avut loc prima întâlnire între Lenin şi Gorki.

Trebuia să se ţină o şedinţă a C.C. S-a luat hotărârea ca şedinţa să aibă loc la locuinţa lui Gorki.

Aceasta a fost şedinţa la care s-au discutat problemele cu privire la insurecţia armată, la ziarul *Novaia jizni* şi cu privire în editarea la Moscova a ziarului bolşevic *Borba 1*.

V. Desniţki, care a participat la şedinţă şi a fost martor la întâlnirea dintre Lenin şi Gorki, îşi aminteşte:

„Gorki a povestit multe despre evenimentele şi starea de spirit din Moscova, despre înmorinintarea lui Bauman, despre «sutele negre», despre înarmarea muncitorilor şi studenţilor, despre starea de spirit a intelectualităţii, descriind pitoresc scenele de stradă. Vladimir Ilici asculta cu o atenţie încordată. Ca întotdeauna îl interesau în mod deosebit acele amănunte, detalii concrete, fapte, vorbe, care dădeau impresia proaspătă, nemijlocită a realităţii. Aici l-a cunoscut el pentru prima dată pe Gorki ca povestitor şi chiar de la început a apreciat importanţa uriaşă a observaţiilor şi concluziilor sale cu privire la oameni şi evenimente.

— Trebuie să învăţăm de la el cum să priveşti şi să asculţi! spunea adesea Vladimir Ilici despre Gorki...”

---

51 V. I. Lenin, Opere, voi. 10, pag. 234, E.S.P.L.P., 1956, (N.t.)

Novaia jizni a apărut de-a lungul a cinci săptămâni în condiţii de luptă. Din cele douăzeci şi şapte de numere ale ziarului, cincisprezece au fost confiscate şi distruse.

Poliţia îl smulgea de la vânzătorii de ziare şi chiar de la cumpărători, interzicând vânzarea lui la chioşcuri şi magazine. Din ordinul ohranei, poşta oprea distribuirea ziarului pe la abonaţi, distrugând coletele depuse sau refuzând să primească mandatele poştale la biroul pentru abonamente.

Cu toate acestea, tirajul ziarului *Novaia jizni* atingea cifra de optsprezece mii de exemplare.

La 2 decembrie ziarul a fost cu desăvâr. şirc interzis.

Ultimul număr a apărut ilegal, la 3 decembrie, datorită sprijinului zeţarilor şi tipografilor, chemând „la luptă revoluţionară împotriva despotismului”.

Încă înainte de interzicerea ziarului *Novaia jizni*, începând de la 27 noiembrie, s-a izbutit să se organizeze la Moscova, cu sprijinul lui Gorki, ziarul *Borba*, care a jucat un rol însemnat în dezvoltarea insurecţiei armate din decembrie.

La 6 decembrie Sovietul de deputaţi ai muncitorilor din Moscova condus de bolşevici a anunţat pentru 7 decembrie o greva politică generală, cu scopul de a o transforma în insurecţie armată.

La 7 decembrie Gorki a plecat la Moscova, însoţii de doi muncitori care i se dăduseră pentru pază.

Din Moscova el îi scria lui K. 1. Piatniţki: „Aşadar, am ajuns aici, iar aici am dat de grevă generală deplină. Uimitor de uniţi s-au ridicat aici toţi muncitorii, micii meseriaşi şi servitorimea… La Strastnaia1… au fost ridicate baricade, s-au dat lupte. Sunt morţi şi răniţi – câţi, nu se ştie! dar se pare că mulţi. Sângele a umplut întreaga piaţă. Pompierii îl spală”.

Gorki a acordat un larg sprijin la înfăptuirea înarmării grupelor de luptă. În timpul insurecţiei locuinţa

sa a fost un fel de comandament, unul din punctele de sprijin ale insurecţiei, păzit de membrii detaşamentelor de luptă 2.

În schiţa sa *Milea Pavlov*, Alexei Maximovici povesteşte cum a reuşit muncitorul D.A. Pavlov de la Sormovo să aducă din Petersburg o cutie mare cu capsule de fulminant de mercur şi cincisprezece arşini de fitil llickiord, înfăşuraţi în jurul trupului.

Cutii asemănătoare cu focoase din fulminant de mercur transportau şi alţi membri ai detaşamentelor de luptă. În locuinţa lui Gorki specialiştii îi învăţau pe luptători să confecţioneze bombe explozive.

La 10 decembrie Alexei Maximovici îi scria lui K.P. Piatniţki:

1 Mănăstirea Strastnaia se afla pe locul unde se înalţă acum monumentul lui Puşkin. (*N.a.*)

— În anul 1912, Gorki amintindu-şi de revoluţionarii gruzini care-i păziseră locuinţa din Moscova scria: „Foarte deseori şi cu dragă inimă îmi amintesc de voi, dragi tovarăşi. Oare sunteţi toţi în viaţă, sunteţi sănătoşi, teferi? Celor căzuţi pentru marea cauză plecăciunea mea adâncă, pe cei care au scăpat cu viaţă îi îmbrăţişez puternic şi le doresc să trăiască! M-aş bucura să strâng personal mâinile puternice şi cinstite pe care le cunosc atât de bine şi astăzi la prânz o să beau în sănătatea voastră un pahar de vin de Capri”. (Gorki, Opere, vol. 29, pag. 287. (*N.a.*)

„Chiar acum am venit din oraş. La băile Sandunovski, la gara Nikolaevskaia, în piaţa Smolensk şi în Kdrin se dau lupte. Lupte înverşunate. Bubuie tunurile, au început de ieri de la ora trei după masă, au ţinut-o aşa întreaga noapte şi au bubuit fără întrerupere astăzi toată ziua... Muncitorii se comportă uimitor. Judecaţi singuri: pe Sadovaia-Karetnaia au fost ridicate în timpul nopţii P> baricade... Acuma am primit o altă veste: piaţa din faţa gării Nikolaevskaia este presărată cu cadavre, acolo

acţionează cinci tunuri şi două mitraliere, însă muncitorii din detaşament reuşesc şi în aceste condiţii să provoace pierderi armatei... În general se dau lupte în toată Moscova!”

Şovăiala unităţilor din garnizoana Moscovei făcea autorităţile ţariste să turbeze. Soldaţii ţineau mitinguri, adunări, la care îşi formulau revendicările. Însă lucrul cel mai de seamă pe care-l săvâr. şeau soldaţii era refuzul de a trage în muncitori.

Întreaga circulaţie cu trenul din Moscova a fost întreruptă. Însă detaşamentele de luptă n-au reuşit să taie calea ferată Petersburg-Moscova şi guvernul a trimis din capitală, la 16 decembrie, regimentul Semeonovski, cu piese de artilerie.

Datorită superiorităţii adversarului în ce priveşte armamentul, comitetul bolşevicilor din Moscova, împreună cu Sovietul de deputaţi ai muncitorilor, a luat hotărârea să înceteze, pe data de 19 decembrie, insurecţia armată.

În timpul insurecţiei muncitorii din Moscova au săvârşit fapte de un mare eroism, arătând tuturor muncitorilor Rusiei cum trebuie să lupte pentru libertate şi fericire.

Într-o proclamaţie şapirografiată. care se transmitea din mână în mână, Gorki scria:

„«Proletariatul a fost înfrânt. Revoluţia înăbuşită» – strigă plină de bucurie presa reacţionară. Însă bucuria lor e prematură: proletariatul nu a fost înfrânt deşi a suferit pierderi. Revoluţia s-a întărit cu noi speranţe, cadrele ei au crescut enorm... Proletariatul rus se apropie de victoria hotărâtoare, pentru că el este singura clasă din Rusia puternică moraliceşte, conştientă şi încrezătoare în viitorul său pe pământul Rusiei. Ceea ce spun eu este adevărat şi acest adevăr va fi confirmat de istoricul cinstit şi nepărtinitor”.

În timpul organizării insurecţiei la Moscova, Gorki nu

şi-a întrerupt activitatea sa publicistică şi redacţională.

În numerele din 16 şi 27 noiembrie ale ziarului *Novaia jizni* el a început un nou ciclu de articole intitulat: *Cu privire* ta, iar în nr. 1 al ziarului bolşevic *Borba* publică basmul *încă o poveste cu Aghiuţă*, un pamflet la adresa lui Ivan Ivanovici, a intelectualului liberal.

Revista *Jupei*[52], pentru care Gorki manifesta un viu interes, i-a publicat povestirea *Câinele*.

Schiţa nepublicată *Spectatorii* vorbeşte despre un detaşament de insurgenţi care moare luptând.

În revista *Adskaia pocită* Gorki a tipărit *Maximele şi cugetările* sale satirice semnându-le cu vechiul pseudonim Ieliudiil Hlamida.

În revista *Jalo*[53] a publicat *După natură* şi *Cenuşiul*. Cenuşiul este un mic-burghez care oscilează între Roşu şi Negru.

„El nu doreşte altceva pe lume decât să stea la căldurică, să fie sătul şi să trăiască în confort, şi pentru asta ar fi în stare să-şi terfelească sufletul, aşa cum o prostituată flămândă îşi terfeleşte trupul veşted. E gata să se robească oricărei puteri, numai să-i apere huzurul şi ţi lina”.

Astfel îl înfiera Gorki pe liberalul mic-burghez.

În revista *Adskaia pocită* el a publicat povestirea *înţeleptul*, un minunat pamflet la adresa filosofilor pesimişti şi sceptici.

„Omule! grăi către el înţeleptul, zâmbind condescendent. Rătăcire se cheamă ceea ce spui tu. Mărginită este cunoaşterea oamenilor şi niciodată ei nu

---

52 Molodaia Rossiia (Tînăra Rusie), săptămînal social-politic şi literar, organ legal al studenţilor social-democraţi. A apărut la Petersburg într-un singur număr. Acest număr, conţinînd articolul lui Lenin, a fost confiscat, iar redactorul lui arestat. Departamentul poliţiei a ordonat imediat arestarea autorului articolului — V. I. Lenin. (N.t.)

53 Jupei (Sperietoarea) — revistă satirică ilustrată, care ;a apărut la Petersburg între 1905—1906. (N.t.)

vor şti mai mult decât au putinţa să afle. Şi apoi nu e totuna pentru tine dacă vei pieri flămând sau sătul, asemenea celor împotriva cărora îndrepţi spada tocită a înţelepciunii tale? Şi nu-i totuna oare pentru tine dacă vei fi aşezat, neştiutor de nimic, în sicriu sau dacă vei îmbrăca tristul şi recele giulgiu al înţelepciunii stăpânilor tăi? Gândeşte-te: pământul cu tot ce se află pe faţa lui se va mistui în bezna adâncă a uitării, în prăpastia fără fund a morţii…

Muncitorii se uitau în ochii lui şi ascultau tăcuţi, nemişcaţi, înţeleptele-i cuvinte şi, pe măsură ce vorbea, chipurile lor deveneau mai aspre şi mai reci. În cele din urmă, unul dintre ei spuse celui de alături:

— Matvei! Ia trage-i una după ceafă momâii ăşteia, că pe mine mă doare mâna…

Asta-i tot.

…Da, fireşte, sunt de acord, poporul muncitor e cam necioplit, dar cine-i de vină că-i aşa? Căci nimeni şi niciodată nu l-a învăţat bunele maniere”.

Esenţa atitudinii proletariatului faţă de filosofia burgheză speculativă, care urmăreşte să distragă clasa muncitoare de la sarcinile ei directe, este foarte bine surprinsă în această povestire.

Iar în săptămânalul *Molodaia Rossiia1* din Petersburg, în acelaşi număr în care a apărut articolul lui Lenin *Partidul muncitoresc şi sarcinile lui în actuala situaţie*, este publicat şi articolul lui Gorki *cu prilejul evenimentelor de la Moscova*. În acest articol Gorki povesteşte ce-a văzut pe străzile Moscovei, arată cum orăşeanul obişnuit îl urmează pe muncitor, cum se „revoluţionează” văzând cu ochii.

Lenin scria în articolul său: 1

„Proletariatul eroic din Moscova a arătat că este posibilă o luptă activă şi a antrenat la această luptă numeroase pături ale populaţiei orăşeneşti care până acum

erau socotite indiferente politiceşte, dacă nu chiar reacţionare. Iar evenimentele de la Moscova au fost doar una din expresiile cele mai pregnante ale „curentului" care şi-a croit drum în toate colţurile Rusiei". 1

Marea importanţă pe care Benin o acorda participării lui Gorki la evenimentele de la Moscova se vădeşte şi din faptul că întocmind în ianuarie 1917 planul raportului său cu privire la revoluţia din 1905, Lenin introduce numele lui M. Gorki, subliniindu-l.

Despre importanţa revoluţiei ruse a vorbit şi marele scriitor francez Anatole France. În decembrie 1905, luând cuvântul la un miting, el a spus: „Revoluţia rusă a fost o revoluţie mondială. Ea a arătat proletariatului din întreaga lume care sunt ţelurile şi mijloacele sale de luptă, care este forţa şi destinul său. Ea constituie o ameninţare pentru orice despotism, pentru orice asuprire şi exploatare a omului de către om. Ea a făcut să se clatine tronurile... Re malul Nevei, Vistulei şi Volgii – iată unde se hotărăsc astăzi destinele noii Europe şi ale viitoarei omeniri".

Insurecţia armată de la Moscova se reflectă şi în creaţia lui M. Gorki, îndeosebi în romanul său *Viaţa lui Klim Samghin*.

După insurecţia din decembrie Gorki ar fi fost, fără îndoială, arestat şi implicat într-un nou „proces". Între timp însă partidul a hotărât să-i încredinţeze sarcina unei călătorii în străinătate, pentru a propaga ideile revoluţiei ruse. şi în America pentru a colecta bani în sprijinul bolşevicilor.

După cum îşi aminteşte N.E. Burenin, membru al grupului tehnic de luptă al bolşevicilor, pe care partidul îi desemnase ca însoţitor al lui Gorki, Vladimir Ilici Lenin acorda acestei călătorii o mare importanţă.

Tot atunci, la începutul lui februarie 1906. Lenin s-a întâlnit pentru a doua oară cu Gorki, la Helsingfors (Helsinki).

În ochii întregii lumi Gorki apărea ca purtătorul de cuvânt al poporului rus iubitor de pace, ca reprezentant al Rusiei care lupta pentru eliberarea sa, de aceea partidul bolşevicilor îi încredinţează lui, marelui scriitor, marelui patriot şi revoluţionar, sarcina de a lansa o chemare către întreaga democraţie internaţională în sprijinul revoluţiei ruse.

Gorki a plecat în străinătate prin Finlanda, în februarie 1906.

Dar încă din ianuarie el a trimis ziarelor europene de stânga o scrisoare-chemare despre insurecţia din Moscova, scrisoare care în Rusia se difuza din mână în mână ca o proclamaţie.

Ziarul *L'Humanité* a publicat chemarea lui Gorki în numărul din 21 ianuarie 1906 (după stilul nou), cu un cuvânt din partea redacţiei în care se spune: „Marele scriitor socialist rus Maxim Gorki a trimis redacţiei *L'Humanité* şi concomitent redacţiilor *Vorwärts*, *Peuple* din Bruxelles, *Avanti* din Roma precum şi celor mai de seamă ziare socialiste următoarea chemare emoţionantă adresată muncitorilor din toate ţările".

La Berlin, răspunzând saluturilor ce i se adresau la nenumăratele banchete oferite în cinstea sa, Gorki vorbea despre revoluţia din Rusia şi despre necesitatea de a-i ajuta pe cei ce luptau pentru libertate.

În chemarea către muncitorii francezi el scria:

„În primul detaşament al armatei mondiale a pornit la luptă muncitorul rus.

Victoriile şi înfrângerile lui le cunoaşteţi, ştiţi câte forţe a cheltuit şi va mai cheltui încă, ştiţi cât a sângerat şi va mai sângera încă.

El a dat glorioase lovituri duşmanului, însă duşmanul este încă puternic şi ruşii mai au în faţa lor multe bătălii.

Cu cât mai repede va izbucni lupta care se apropie, cu atât mai repede tunetul ei va străbate întregul pământ

şi, dacă muncitorul rus va ieşi victorios, muncitorii din întreaga Europă, din întreaga lume vor dobândi prin această victorie putere şi avânt, şi învăţăminte pentru ei…”

Gorki spunea că Rusia păşeşte în fruntea mişcării mondiale de eliberare, că muncitorul rus păşeşte în fruntea muncitorilor din întreaga lume.

Guvernul ţarist trecea atunci printr-o acută criză financiară, în urma înfrângerilor suferite în războiul cu Japonia. Problema dacă el se va putea menţine la putere şi dacă va îndrăzni să se năpustească cu noi forţe asupra mişcării revoluţionare era într-o mare măsură legată de felul în care burghezia din Europa avea să ajute guvernul ţarist.

De aceea Gorki lansează prin presa din străinătate următoarea chemare: „Nu daţi bani guvernului rus!”

„Gând un guvern pierde încrederea poporului, dar nu-i cedează acestuia puterea, devine numai o grupare politică…

Gruparea care-şi zice guvern rus mai poate încă să se sprijine pe armată, dar ea chiar de pe acum nu are bani pentru a lupta cu poporul. Şi iată că cere sprijinul Europei. Iar Europa îi răspunde: «Întâi vreau să văd ordine la voi şi după aceea vă dau şi bani…»

Forţate de nevoia banilor, autorităţile ruse înscenează mârşava comedie a reprezentanţei naţionale…

Nu daţi niciun ban guvernului rus! El nu are nicio legătură cu poporul, milioane de inimi l-au şi condamnat la pieire…

Nu comiteţi o crimă de proporţii istorice, crimă] care n-a săvârşit-o încă nimeni, crimă pe cât de ruşinoasă, pe atât de fără sens.

Nu daţi Romanovilor bani pentru crime”.

Făcând agitaţie împotriva acordării împrumutului cerut de guvernul ţarist, Gorki avea în vedere aprecierea dată de bolşevici rolului politic al împrumuturilor din

afară. Încă în martie 1905 V.I. Lenin scria că de fapt capitalul european îi dă un ultimatum absolutismului rus, îndemnându-l să facă unele concesii liberalilor.

„Ei vor instaurarea în Rusia a unei ordini burghezo-constituţionale (sau pretins constituţionale) moderate şi corecte”. 1

Într-o scrisoare către Anatole France, publicată în Franţa, Gorki spune:

„Alegerile în Dumă sunt făţiş şi cu neruşinare falsificate, căci Duma îi este necesară guvernului numai pentru ca Europa să-i dea bani ca să continue lupta cu poporul”.

În America, Gorki a fost primit cu un mare interes. Vaporul a fost întâmpinat de o şalupă înţesată cu ziarişti şi reporteri ai ziarelor burgheze. Ei s-au străduit să prezinte sosirea marelui scriitor rus la New York ca pe o obişnuită senzaţie de ziar, omiţând ţelurile politice pentru care Gorki făcuse această călătorie peste Ocean.

Cu totul altfel a fost întâmpinat scriitorul de reprezentanţii forţelor democratice ale ţării.

Îndată după sosirea lui la New York, Boston, Philadelphia, au avut loc mitinguri la care Gorki a luat cuvântul.

Chiar la primul miting ţinut la New York s-au colectat o mie două sute de dolari, după cum i-a comunicat Gorki, printr-o scrisoare, lui E.B. Krasnin.[54]

Însă succesul agitaţiei lui Gorki era subminat prin toate mijloacele de agenţii burgheziei americane reacţionare. care acţionau în alianţă cu guvernul ţarist. La campania împotriva lui Gorki participau în mod activ socialiştii-revoluţionari emigranţi.

Înainte chiar de sosirea lui Gorki, funcţionarii Direcţiei pentru problemele emigraţiei, împreună cu

---

54 L. B. Krasnin (1870—1926), vechi membru al Partidului comunist, diplomat sovietic. (N.t.)

legaţia rusă, îşi dădeau toată silinţa să-l includă pe scriitor în legea americană care interzice „anarhiştilor” intrarea pe teritoriul Statelor Unite. Manevra nu le-a reuşit însă, pentru că era greu să-l califici pe Gorki drept „anarhist”. Totuşi, legaţia nu-şi înceta strădaniile.

Gorki îi scria lui I.P. Ladîjnikov:

„Legaţia rusă insistă la Washington să fiu expulzat din America, detectivii sunt aici nemaipomenit de numeroşi! – primesc scrisori într-o rusească destul de corectă, în care sunt avertizat că voi fi ucis. Aceasta dovedeşte că voi avea totuşi succes”.

Agentura duşmanului s-a străduit cu mult zel ca prin fel de fel de mijloace să-l compromită pe Gorki în cercurile burgheze.

Gorki îi scria E.P. Peşkovei:

„Chestiunea e următoarea: legaţia rusă din New York a mituit *unul* din ziarele locale destul de influent, şi acesta a făcut mare tărăboi în presa americană *bulevardieră*”.

La manifestările deşănţate ale presei burgheze s-au asociat şi proprietarii hotelurilor, care nu voiau să-l primească pe marele scriitor. Desfăşurând o asemenea prigoană, capitaliştii americani, şi odată cu ei legaţia rusă, nădăjduiau că-l vor sili pe Gorki să plece.

„Concesii nu voi face. Sau voi fi izgonit cu forţa, sau voi pleca de aici învingător, deşi pentru asta ar trebui să rămân aici un an întreg... Nu-i nimic! E tare tătarul şi nu-l poţi înfrânge, chiar când vezi păgânul că-ţi dureri se frânge!”

Gorki a dat dovadă de un extraordinar curaj în faţa prigoanei capitaliştilor şi ipocriţilor. „Presa burgheză tipăreşte articole în care încearcă să convingă publicul că sunt anarhist şi că trebuie aruncat în brânci peste Ocean”.

Izgonit din toate hotelurile, stând împreună cu însoţitorii săi în stradă, în plină noapte, Gorki şi-a amintit că undeva pe aproape trebuie să se afle un fel de club al

scriitorilor, la care nu demult luase masa în tovărăşia unor tineri autori, în fruntea cărora se afla bătrânul scriitor Mark Twain

Clubul i-a oferit adăpost; tot acolo mai locuiau câţiva scriitori începători.

„Seara, în vestibulul spaţios al «clubului», în faţa şemineului, se adunau tinerii scriitori, veneau reporterii şi eu le povesteam despre literatura rusă. despre revoluţie, despre insurecţia de la Moscova… Ziariştii ascultau, făceau însemnări şi, oftând, spuneau cu un sincer regret: «E interesant al dracului, dar nu pentru ziarele noastre»”.

Gorki întreba de ce nu pot ei spune în ziarele lor adevărul despre insurecţia din Moscova, „eveniment care s-ar putea să caracterizeze întregul viitor al noului secol1. Ziariştii îi explicau totala lor dependenţă faţă de patronii capitalişti, de unde şi goana după scandaluri de dragul unei bune şi senzaţionale reclame.

Aceste discuţii i-au dat lui Gorki prilejul să spună că el îi cunoaşte destul de bine pe ziariştii americani.

Gorki era întotdeauna primit cu însufleţire de muncitori şi de populaţia din cartierele de culoare ale marilor oraşe din America.

Activitatea de agitator a lui Gorki nu-l făcea însă să-şi întrerupă activitatea de scriitor. Primele impresii din ÎNew York au fost exprimate în schiţa *Oraşul Diavolului Galben*, cu care începe minunata sa suită de articole intitulată *în America*.

Trebuie menţionat că în literatura rusă şi universală Gorki a fost cel dintâi care a zugrăvit capitalismul american şi „cultura” americană – bastionul imperialismului, înfăţişând cu o zguduitoare forţă demascatoare esenţa lui exploatatoare, descriind cu dispreţ şi ură proletară pe reprezentanţii capitalismului în cel mai înalt stadiu al dezvoltării sale.

Este uimitoare forja şi ascuţimea viziunii artistice a

lui Gorki, care u reuşit să descopere sub o strălucitoare aparenţă, esenţa bestială, plină de ură, a culturii americane burgheze, falsitatea şi ipocrizia ei.

„Se pare că un mare bulgăre de Aur se rostogoleşte undeva în centrul oraşului, cu un vâjâit voluptuos şi cu o repeziciune înspăimântătoare; el împrăştie pe toate străzile firicelele sale mărunte, pe care oamenii le caută ziua întreagă, le prind, le înşfacă, lacomi… Bulgărele de Aur este inima oraşului. În pulsaţiile sale se cuprinde întreaga viaţă, în creşterea volumului său – întreg sensul ei. În acest scop, oamenii scormonesc zile întregi pământul, bat fierul, construiesc case, înghit fumul fabricilor, absorb prin toţi porii fiinţei lor murdăria acestui aer otrăvit… Această urâtă vrăjitorie adoarme sufletul oamenilor, face din ei nişte unelte flexibile în mâinile Diavolului Galben, minereu din care el topeşte neobosit Aurul, trupul şi sângele său”.

Această figură centrală a pamfletului pare că simbolizează întreaga Americă capitalistă.

În altă schiţă, *împărăţia untului*, sunt prezentate locurile distracţiilor de duminică. Aici mulţimea priveşte un spectacol care nu urmăreşte decât un singur scop: acela de a o învăţa să trăiască pe pământ ascultătoare şi supusă în faţa legilor patronilor-capitalişti…

Prins de alte probleme, Gorki n-a scris toate schiţele proiectate pentru ciclul *în America*. Din pricina intrigilor burgheziei reacţionare, colecta de bani pentru revoluţia rusă n-a putut atinge amploarea dorită, nu s-au strâns decât aproximativ zece mii de dolari. Însă în perioada şederii sale în America, Gorki a scris *Mama*.

Tot acolo a scris piesa *Duşmanii* şi seria de pamflete satirice intitulată *Interviurile mele*.

Într-unul din aceste pamflete, revenind la America, el ia un interviu unui milionar. Folosind chipul unuia dintre milionari (*Un rege al republicii*), Gorki demască cu

consecvenţă şi cu un profund dispreţ ideologia magnaţilor americani ai capitalului.

Iată-l pe acest rege al republicii, care ţine predici însufleţite despre ştiinţă, filosofie, religie, artă.

Vorbind de superioritatea Americii ca ţară a dolarului, milionarul spune: „Americanii sunt cei mai bum oameni de pe pământ. Ei au mai mulţi bani decât oricare alţii. Nimeni nu are atâţia bani ca noi. De aceea în curând va veni toată lumea la noi…”

De la dolar la hegemonia mondială, astfel arată Gorki calea râvnită de capitaliştii americani.

Despre socialişti, milionarul vorbeşte cu aceeaşi dezinvoltură:

„Sub un guvern bun, nu trebuie să existe socialişti. Din păcate, ei se nasc şi în America. Asta înseamnă că cei de la Washington nu-şi înţeleg destul de bine sarcinile. Ei ar trebui să priveze pe socialişti de drepturile cetăţeneşti”.

În zilele noastre, capitaliştii americani, care persecută Partidul Comunist din S.U.A., se străduiesc din toate puterile să-i priveze pe comunişti de drepturi cetăţeneşti.

ÎDespre negri, milionarul vorbeşte la fel de degajat:

„Noi linşăm un negru cum aflăm că a trăit cu o femeie albă. Îi punem numaidecât streangul de gât şi-l spânzurăm de un copac… fără vorbă multă! Suntem foarte severi când e vorba de morală…”

Iată cât de necruţătoare era satira cu care îi înfiera Gorki pe capitaliştii americani.

Presa burgheză, care nu reuşise să obţină expulzarea lui Gorki, se dezlănţuise.

„Acum au început din nou să mă înjure în ziare, spunea Gorki într-una din scrisorile sale; am publicat într-o revistă locală un articol despre New York, intitulându-l *Oraşul Diavolului Galben*. Nu le-a plăcut… Presa galbenă spumegă de furie. Pe poarta casei în care locuiesc se lipesc

cele mai violente atacuri împotriva mea”.

În mai 1906 s-a comunicat că guvernul ţarist a reuşit, în sfârşit, să obţină aprobarea unui împrumut din Franţa.

În legătură cu acest fapt Lenin scria:

…„în primăvara anului 1906 cadeţii *au ajutat* guvernului să obţină un împrumut de două miliarde de franci pentru represiuni, curţi marţiale şi expediţii de pedepsire”. 1

Gorki a răspuns printr-un pamflet în care opunea imaginii tradiţionale pe care-o avea intelectualitatea rusă despre Franţa, ca ţară a libertăţii şi culturii, imaginea unei Franţe complice a prigonitorilor revoluţiei ruse.

„Franţa! Acest cuvânt drag răsună pentru toţi oamenii cinstiţi şi curajoşi, ca numele scump al unei logodnice iubite cu pasiune. Câte zile măreţe numără trecutul tău! Luptele tale sunt cele mai mari sărbători pentru toate popoarele, şi suferinţele tale – nişte învăţăminte măreţe pentru ele.

Cită frumuseţe şi vigoare era în căutarea dreptăţii, căreia îţi închinai viaţa, cât sânge cinstit ai vărsat în luptele pentru triumful libertăţii!…[55]

Lăcomia după aur te-a necinstit, legătura cu bancherii a pervertit sufletul tău curat şi a stins flacăra lui în noroi şi nemernicie…

Măreaţă Franţă, tu care erai cândva în fruntea culturii universale, înţelegi, oare, întreaga mârşăvie a faptei tale?

Mâna ta ahtiată după bani a închis pentru un timp unei ţări întregi drumul spre libertate şi cultură… Din pricina aurului tău, va fi vărsat iarăşi sângele poporului rus.

Fie ca acest sânge să înroşească obrajii veştejiţi ai chipului tău făţarnic, cu roşul ruşinii eterne!…

Primeşte în ochii tăi acest scuipat de sânge şi fiere!”

---

55 V. I. Lenin, Opere, voi. 12, pag. 296, E.S.P.I..P., 1957. (N.t.)

Pamfletul lui Gorki a stârnit o adevărată furtună de proteste în ziarele burgheze franceze. Profesori, ziarişti, oameni de stat se grăbeau care mai de care să-şi exprime indignarea şi revolta pe care le-o stârnise revoluţionarul ce se exprimase atât de nerespectuos despre ţara lor.

Se ştie doar că francezii, scriau ei, au fost entuziasmaţi de operele lui Gorki, au intervenit pentru eliberarea sa din închisoare, îl iubeau, şi la toate astea Gorki a răspuns numai cu nerecunoştinţă! Ba unul dintre ziarişti reproşa că el a plătit cincizeci de franci un fotoliu la teatru, la piesa *Azilul de noapte*.

Tuturor acestor plângeri Gorki le-a răspuns prin articolul *Scrisoare deschisă adresată domnilor J. Richard, Jules Claretie, René Viviani şi altor ziarişti din Franţa*:

„Am luat cunoştinţă de gheizerele de elocinţă stârnite în călimările dumneavoastră de articolul meu relativ la împrumutul acordat de guvernul şi financiarii din Franţa lui Nikolai Romanov, pentru organizarea în Rusia a unor sângeroase execuţii, tribunale militare şi tot felul de atrocităţi, am luat notă de obiecţiile pe care mi le faceţi şi nu vă felicit câtuşi de puţin!…

Undeva spuneţi: «Noi am intervenit pentru eliberarea lui Gorki din închisoare, iar el…»

«Am fost huni cu tine – eşti dator să ne plăteşti pentru asta cu recunoştinţa ta!» iată ce răsună în cuvintele voastre. Însă eu nu simt nicio recunoştinţă, iar bunătatea voastră o atribui unei confuzii…

Căci noi suntem duşmani, şi încă neîmpăcaţi, sunt convins…

Nădăjduiesc că aceste rânduri vor preciza, foarte exact şi pentru totdeauna, relaţiile noastre”.

În altă „scrisoare” de răspuns, adresată istoricului francez Aulard, Gorki explică:

„Vă înşelaţi, fireşte, considerând că eu aş fi aruncat reproşul meu în obrazul întregii Franţe. De ce vreţi să mă

socotiţi un naiv? Ştiu că poporul nu este niciodată răspunzător de politica pe care o duc clasele conducătoare şi guvernul, lacheul lor devotat…

Eu an; vorbit Franţei bancherilor şi financiarilor, Franţei care serveşte poliţia şi ministerele, eu am scuipat în obrazul acelei Franţe care l-a scuipat pe E. Zola, al aceleia care în teama ei de regele Prusiei şi a unui preot al prostiei de tot felul, şi-a înecat toate avânturile sale cavalereşti şi trăieşte azi palpitând numai pentru liniştea personală şi siguranţa francilor săi…

Revoluţia rusă se va dezvolta încet şi îndelung, dar se va sfâr. şi cu victoria poporului…

Sunt convins că poporul rus nu va restitui bancherilor Franţei împrumutul acordat, pe care l-a plătit deja cu sângele său.

Nu i-l va restitui!”

CAPITOLUL AL TREILEA

I

După astfel de manifestări, după ce Gorki îşi declarase în repetate rânduri apartenenţa la partidul social-democrat bolşevic, calea de întoarcere în Rusia îi era de bună seamă închisă. El pleacă în Italia.

Italienii îl întâmpină prietenos pe Gorki – pe străzi mulţimea, oameni pe care nu-i cunoştea, îl salută, îi strâng mâinile. La Neapole a fost organizat un miting la care s-au ros Lit saluturi în cinstea lui.

Unul din ziarele italiene reproduce cuvântul de încheiere rostit de Gorki la miting:

„Când se vorbeşte despre activitatea mea revoluţionară, mă simt tulburat şi stânjenit, pentru că în marea armată a revoluţiei ruse eu nu sunt decât un ostaş de rând. Răspund la saluturile voastre ca fiind adresate Rusiei revoluţionare şi vă mulţumesc în numele meu, în numele patriei mele, în numele întregului proletariat mondial”.

Iar într-o scrisoare către E.K. Malinovskaia, Gorki scria:

„Patria noastră este o ţară minunată, să ştiţi! Acum ea a devenit vioara întâia în concertul mondial, şi va rămâne astfel multă vreme, sunt convins, cântând tot aşa de bine ca la început”.

Stabilindu-se pe insula Capri, Gorki devine emigrant politic.

Intensificarea reacţiunii reducea şi mai mult posibilităţile sale de a comunica cu cititorul rus. O serie de povestiri nici n-au pututîi tipărite în Rusia, ca de pildă (*J ianuarie*, pamfletul /*arul rus*, schiţele *Dintr-o povestire* – agitaţie printre soldaţi, *Patrula*.

Povestirea *Patrula* este o reflectare a insurecţiei din decembrie: case cu luminile stinse, focuri de tabără pe străzi, şi soldaţi-ucigaşi, înspăimântaţi, care nu înţeleg nimic din cele ce se petrec.

Din povestirea *V iafa unui om de prisos*, în care este zugrăvită activitatea organelor ohranei, a fost acceptată la tipar numai o treime. Din această cauză cititorii nici nu puteau să-şi facă o impresie despre lucrare în ansamblul ei.

Piesa *Cei din urmă*, în care sunt surprinse slugile regimului poliţienesc absolutist, a fost tipărită, dar punerea ei în scenă a fost interzisă.

Reprezentarea piesei *Duşmanii* a fost şi ea, bineînţeles, oprită.

În amintirile sale Gorki spune că a fost o vreme când el nu înţelegea că contradicţiile vieţii sociale trebuie să fie dezvoltate piuă la capăt. Putem afirma că în piesa *Duşmanii* sunt înfăţişate pentru prima dată, cu o minunată veridicitate şi în mod strălucit, contradicţiile vieţii din Rusia, dezvoltate până la capăt.

Pentru prima dată au fost zugrăvite în literatura rusă şi universală figuri care s-au ridicat „la o luptă conştientă,

consecventă, intransigentă, până la capăt” împotriva „stăpânilor vieţii” b S-a terminat cu speranţa în umanitarismul „stăpânilor vieţii”, s-a terminat cu „delegaţiile” ţărăneşti la guvern, s-a terminat cu rugăminţile muncitorilor adresate „milostivilor”, s-a terminat cu acel păcat pe care Lenin îl numeşte „păcat istoric – tolstoismul”.[56]

Iată un pasaj din *Duşmanii*, clasic prin simplitatea sa – discuţia muncitorilor Levşin şi lagodin cu Nadia, nepoata unuia dintre directorii uzinei:

„*Nadia*: Dar unchiul?... E bun?... Sau şi el vă... nedreptăţeşte?

Levşin: Noi nu spunem asta...

logodiri: (posomorât) Pentru noi, toţi silit la fel. Şi cei aspri şi cei blânzi...

Levşin: (prietenos) Şi cel aspru e stăpân şi cel blând tot stăpân e. Boala nu alege oamenii... Unchiul dumitale, domnişoară, e un bărbat chipeş... doar că pe noi... frumuseţea lui nu ne încălzeşte...”

Muncitorii vorbesc cu multă simplitate şi precizie despre acest adevăr pe care l-au aflat, pe care l-au trăit.

Ei apar în piesă ca un colectiv ce devine tot mai unit sub influenţa partidului bolşevic. Muncitorii sunt conduşi de bolşevicul Sinţov, trimis de partid. Piesa este foarte dinamică. În primul act este omorât unul din directori, muncitorii vor să dea foc fabricii, însă Sinţov, ca un adevărat bolşevic, îndreaptă lupta lor împotriva anarhismului şi întreaga piesă se desfăşoară sub semnul luptei avântate a proletarilor împotriva capitaliştilor. Piesa reprezintă o reflectare a evenimentelor primei revoluţii ruse din anul 1905 U

Într-una din scrisorile sale de la sfârşitul anului 1905, Gorki scria: „Adevărul e simplu. Tot ce e măreţ e şi simplu. Poporul e simplu, întocmai cerului. Lui trebuie să-i spui

---

56 Ibidem, pag. 199.

cuvinte blânde, hotărî te…”

Unui astfel de adevăr – simplu ca cerul – îi este închinat romanul lui Gorki *Mama*.

Acest larg tablou al mişcării revoluţionare muncitoreşti din Rusia este zugrăvit nu numai pe baza impresiilor şi observaţiilor personale ale lui Gorki de la Nijni şi Sormovo, de la începutul veacului nostru, ci şi printr-o cunoaştere profundă a vieţii din întreaga ţară.

În acest roman Gorki arată cum un muncitor de rând, Pavel Vlasov, se transformă treptat într-un revoluţionar hotărât, într-un bolşevic, cum întreaga clasă muncitoare se ridică la luptă, el descrie munca din ilegalitate a bolşevicilor, creşterea, oţelirea cadrelor. Scrisă după înfrângerea revoluţiei din 1905, *Muma* a devenit o previziune a lui Gorki, o dovadă că în Rusia victoria revoluţiei socialiste este aproape.

Figura centrală a romanului este mama lui Vlasov – o femeie simplă, ades bătută crunt de bărbat, o femeie prinsă în mreaja prejudecăţilor religioase. Însă sensibilitatea şi bogăţia ei sufletească se manifestă într-un mod emoţionant în grija pentru copilul ei, iar conştiinţa ei de clasă se deşteaptă cu o uriaşă forţă atunci când vede cum sunt arestaţi fiul ei şi prietenii lui. Mai târziu ea însăşi porneşte cu curaj şi hotărâre pe calea luptei revoluţionare arătată de bolşevici şi continuă acţiunea fiului.

Gorki a întruchipat cu multă măiestrie imaginea revoluţiei din 1905 în chipul acestei simple femei ruse, soţie şi mamă de muncitor, şi acest chip a devenit figura cea mai puternică din literatura universală.

Într-o scrisoare către E.P. Peşkova, din toamna anului 1906, în timp ce lucra la *Mama*, Gorki explica astfel unul din episoadele care n-au intrat în roman:

„Mai târziu, când o vor judeca pentru activitatea sa, ea va rosti o cuvântare în care va descrie întreaga mişcare internaţională, ca pe un marş al *copiilor* spre adevăr”.

Aceasta credinţă a mamei în triumful *adevărului* constituie unul din elementele realismului socialist.

La 13 noiembrie 1905, V.I. Lenin a publicat în *Novaia jizni* articolul *Organizaţia, de partid şi literatura de partid*, în care lansa chemarea:

„Jos cu literaţii fără partid! Jos cu literaţii supraoameni! Literatura trebuie să devină o *parte* integrantă a cauzei generale a proletariatului... o parte integrantă a muncii organizate, planificate şi unitare a partidului social-democrat". 1

Lenin demasca „libertatea" scriitorului burghez care depinde de sacul cu bani. de mită, şi chema la crearea i V.I. Lenin, Opere, vol. 10, pag. 30 – 31, E.S.P.L.P., 1956.

(*N.a.*) unei literaturi cu adevărat libere, legată în *mod deschis* de proletariat.

„Aceasta va fi o literatura liberă, pentru că ea va servi nu unei eroine blazate, nu «celor zece mii de sus», care se plictisesc şi suferă de obezitate, ci milioanelor şi zecilor de milioane de muncitori, care alcătuiesc floarea ţării, forţa ei, viitorul ei."[57]

57 Ibidem, pag. 34. (N.a.)